

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ДРОНОВ СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 347.91/.95

ДИСЕРТАЦІЯ

ТЕМПОРАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: **Братель Олександр Григорович**, кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2019

АНОТАЦІЯ

Дронов С.С. Темпоральні принципи цивільного судочинства України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» (081 – Право). – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Дисертація є самостійним комплексним науковим дослідженням, у якому здійснено аналіз темпоральних принципів цивільного судочинства, у тому числі особливості їх реалізації та застосування на різних стадіях цивільного процесу.

Визначено теоретико-правові та методологічні засади дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства. Здійснено аналіз стану наукової розробки проблематики реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства, наведено методологію проведення дослідження, простежено генезу впливу темпоральних принципів на регулювання цивільних процесуальних правовідносин.

З'ясовано, що відсутність монографічних досліджень, присвячених реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства та наявність цілого ряду нормативних неузгоджених питань у зазначеній сфері правовідносин призводить до виникнення колізій у вітчизняному цивільному процесуальному законодавстві, що свідчить про необхідність системного аналізу цілої низки загальнотеоретичних та практичних питань цієї проблематики.

Здійснений аналіз процесуальних аспектів формування цивільного судочинства в його історичній ретроспективі дозволив системно підійти до вивчення процесуального законодавства у вигляді цивільних процесуальних кодексів радянського періоду (1923 р., 1963 р.) та періоду незалежної України (2004 р., 2017 р.). Дослідження положень зазначених кодексів дозволило узагальнити динаміку зміни поглядів законодавця на строковість цивільного судочинства України, а також провести порівняльний аналіз особливостей

регулювання зазначеного виду правовідносин у цивільному процесуальному законодавстві пострадянських країн. Обґрунтовано, що законодавче регулювання строків вчинення окремих процесуальних дій учасниками судового процесу слід безпосередньо пов'язувати з періодами проведення відповідних правових реформ, які, еволюціонуючи, впливають на удосконалення процесуального порядку вирішення цивільних справ.

Здійснено характеристику ознак темпоральних принципів цивільного судочинства шляхом виокремлення тих з них, що є спільними для цивільних процесуальних принципів у цілому, а саме їм притаманний фундаментальний характер, універсальність, об'єктивність, наукова обґрунтованість, мобільність (динамічність), демократичність.

Запропоновано авторське визначення поняття «темпоральні принципи цивільного судочинства», під якими пропонується розуміти керівні нормативні засади цивільного процесуального законодавства, що носять фундаментальний та універсальний характер, встановлюючи найбільш значимі часові орієнтири для здійснення цивільного судочинства в цілому, так й вчинення окремих процесуальних дій, зокрема.

Здійснено поділ принципів цивільного судочинства за критерієм «темпоральності» на основні (у яких зазначений критерій є головним, тобто таким, що вирізняє його з-поміж інших та домінує над ними) та суміжні (у яких «темпоральність» є лише однією зі складових характеристик). До числа основних темпоральних принципів цивільного судочинства пропонується відносити: принцип розумного строку розгляду справи та принцип процесуальної економії; до суміжних – принцип пропорційності, формалізму, ефективності процесуального судочинства та недопустимості зловживання процесуальними правами.

Визначено особливості застосування та напрями впливу темпоральних принципів на реалізацію складових елементів цивільної процесуальної форми. Обґрунтовується теза про те, що нормативне закріплення темпоральних принципів виступає гарантією ефективності здійснення захисту прав та законних

інтересів учасників судового процесу. Доведено, що темпоральні принципи цивільного судочинства впливають на діяльність суду та визначене коло учасників судового процесу, регламентуючи та стимулюючи їх процесуальну поведінку.

Удосконалено підходи до розуміння ролі та місця темпоральних принципів у механізмі ефективної реалізації завдань цивільного судочинства. Аргументовано позицію про те, що на сучасному етапі функціонування судової влади в Україні дієвість реалізації темпоральних принципів залежить не лише від неухильного дотримання судом та учасниками судового процесу темпоральних складових цивільного процесуального законодавства, а й від об'єктивних чинників (відсутність належної кількості суддів, низький рівень матеріально-технічного забезпечення судів тощо).

Сформульовано поняття принципу розумного строку розгляду справи, який полягає у вчиненні, у найкоротший строк судом та учасниками судового процесу дій, що є достатніми для ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів осіб.

Розкрито суть принципу процесуальної економії, який розглядається як поєднання в межах розумних строків встановлених процесуальним законодавством інституцій, які забезпечують раціональність та ефективність розгляду цивільної справи із мінімальним витрачанням фінансових та людських ресурсів.

Запропоновано класифікацію напрямів реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства за такими критеріями: залежно від стадій цивільного процесу; залежно від обсягів реалізації на стадіях розгляду цивільної справи; за сферою прояву; за суб'єктним складом, який застосовує темпоральні принципи.

Сформульовано висновок про те, що роль темпоральних принципів в оптимізації цивільної процесуальної форми має відповідати критеріям простоти та доступності, адже вони є суттєвими для особи, яка звертається за судовим захистом, оскільки її зрозумілість та чіткість дозволить у найкоротші строки відновити порушені, невизнані або оспорювані права, свободи чи інтереси особи.

Доведено, що механізм звернення до суду повинен вміщувати в собі оптимальну кількість процесуальних дій, сукупність, яких не породжуватиме бюрократизму та буде достатньою для того, щоб на кожній стадії цивільного процесу досягалися поставлені процесуальні цілі. Комплексне поєднання зазначених елементів забезпечує оперативність усього цивільного процесу, його динамізм та визначає його зовнішню сторону.

Запропонована схематична побудова етапів, на яких темпоральні принципи цивільного судочинства знаходять свій безпосередній прояв у рамках апеляційного розгляду цивільних справ, в основу якої покладено суб'єкт, який здійснює реалізацію цієї групи процесуальних принципів.

Здійснено характеристику касаційного провадження, в контексті реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства та представлено дворівневу систему їх впливу на цивільні процесуальні правовідносини, що формуються в процесі перегляду судових рішень Верховним Судом.

Визначено, що практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків: у правотворчій діяльності – під час підготовки законодавчих і підзаконних нормативних актів, з метою подальшого вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України; у правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення справ у порядку цивільного судочинства; у науково-дослідній діяльності – під час здійснення подальших наукових досліджень проблематики темпоральних принципів цивільного судочинства; в освітньому процесі – при викладанні навчальної дисципліни «Цивільний процес», а також відповідних спецкурсів; при підготовці підручників і навчальних посібників, навчально-методичних матеріалів.

Ключові слова: цивільний процес, цивільне судочинство, темпоральні принципи цивільного судочинства, ознаки темпоральних принципів, розумний строк розгляду справи, процесуальна економія, процесуальна форма.

SUMMARY

Dronov S.S. Temporal principles of civil proceedings of Ukraine. – Qualifying paper published as manuscript.

The Thesis for the degree of Candidate of Legal Sciences (PhD) with a specialization in 12.00.03 «Civil Law and Civil Procedure; Family Law; Private International Law» (081 – Law). – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

The thesis paper is an independent complex scientific research analyzing temporal principles of civil legal proceedings, including features of implementation and application thereof at different stages of civil litigation.

Theoretic and legal and methodological bases of research of temporal principles of civil legal proceedings are determined. State of scientific development of issue of implementation of temporal principles of civil legal proceedings are analyzed, research methodology is set forth, genesis of impact of temporal principles on the regulation of civil procedural legal relations is traced.

It has been found that absence of case studies related to implementation of temporal principles of civil legal proceedings and availability of a number of uncoordinated regulatory issues in the said field of legal relations leads to collisions in the Ukrainian civil procedure legislation, which is indicative of the need of system analysis of a number of general theoretical and practical aspects of this issue.

Performed historical analysis of procedural aspects of forming of civil legal proceedings enabled to use a systemic approach to studying the procedure legislation in the form of Civil Procedure Codes of the Soviet period (1923, 1963) and the independent Ukraine period (2004, 2017). Research of provisions of the said codes enabled to generalize dynamics of change of the legislator's views on the term of civil legal proceedings in Ukraine and to perform the comparative analysis of features of regulation of the said type of legal relationship in the civil procedure legislation of post-Soviet countries. It is substantiated that legislative regulation of terms of separate legal proceedings by participants of a legal procedure should be directly linked to

periods of the relevant legal reforms which, evolving, influence improvement of the procedural order of resolution of civil cases.

Signs of temporal principles of civil legal proceedings were characterized by distinguishing those principles that are common for civil procedural principles in general, namely, having a fundamental character, universality, objectivity, scientific justification, mobility (dynamism), and democratic nature.

Author's determination of the concept “temporal principles of civil legal proceedings” is offered, meaning the governing regulatory framework of the civil procedure legislation having a fundamental and universal character, establishing the most significant temporal reference points both for implementation of civil legal proceedings in general and for commission of separate legal proceedings, in particular.

Principles of civil legal proceedings are divided by criterion of “temporality” into basic principles (for which the said criterion is the key criterion, i.e. it is distinguished from other criteria and dominates over them) and related principles (for which “temporality” is only one of the constituent characteristics). It is offered to regard the principle of reasonable term of hearing of a case and the principle of procedural economy as the basic temporal principles of civil legal proceedings: and to regard a pro-rata principle, formalism, effectiveness of procedural legal proceedings and impermissibility of abuse of process as the related principles.

Features of application and areas of impact of temporal principles on implementation of components of the civil procedural form are determined. The thesis is substantiated that statutorization of temporal principles is a guarantee of efficiency of implementation of protection of rights and legitimate interests of participants of a legal procedure. It is proved that temporal principles of civil legal proceedings influence the operation of courts and a certain circle of participants of a legal procedure, regulating and encouraging their procedural conduct.

Approaches to understanding of the role and place of temporal principles in the mechanism of effective implementation of tasks of civil legal proceedings are improved. The position is reasoned that, at the current stage of functioning of judicial authority in Ukraine, effectiveness of implementation of temporal principles depends

not only on strict compliance by the court and participants of the litigation process with temporal components of the civil procedure legislation but also on objective factors (absence of the adequate number of judges, low level of material support of courts, etc.).

The concept of principle of reasonable term of hearing of a case is formulated, meaning that courts and participants of litigation process shall, in the shortest possible time, take steps that are sufficient for effective protection of violated, unrecognized or challenged rights, freedoms or interests of persons.

The essence of the procedural economy principle is disclosed as unification, within reasonable terms, of institutions established by the procedure legislation ensuring rationality and efficiency of hearing of a civil case with minimum consumption of financial and human resources.

Classification of areas of implementation of temporal principles of civil legal proceedings by the following criteria is offered: depending on stages of the civil process; depending on the scope of implementation at the stage of hearing of a civil case; by the field of manifestation; by parties applying temporal principles.

It is concluded that the role of temporal principles in optimization of the civil procedural form shall meet the simplicity and availability criteria, as they are essential to a person appealing for judicial protection because its clarity and accuracy will enable to restore violated, unrecognized or challenged rights, freedoms or interests of a person within the shortest possible time.

It is proved that the mechanism of appeal to the court should contain the optimum number of legal proceedings that, cumulatively, will not generate bureaucracy and will be sufficient for achievement of the procedural goals set at each stage of civil process. Integration of the said elements provides efficiency of the whole civil process, its dynamism and defines its outer side.

The work offers schematic elaboration of stages at which temporal principles of civil legal proceedings directly manifest within the appeal of civil cases based on the subject implementing this group of procedural principles.

Cassation proceedings are characterized in the context of implementation of temporal principles of civil legal proceedings, introducing the two-level system of their impact on civil procedural legal relations forming in the course of revision of judgments by the Supreme Court.

It is determined that the practical value of the received results lies in use and possibility of use of the developed propositions and conclusions: in law-making activity – during preparation of laws and by-laws for further improvement of the current civil procedure legislation of Ukraine; in law enforcement – during consideration and resolution of cases through civil proceedings; in research activities – during further scientific research of issue of temporal principles of civil legal proceedings; in educational process – in teaching the “Civil Process” subject and related special courses; preparation of textbooks and learning guides, educational and methodical materials.

Keywords: civil procedure, civil justice, temporal principles of civil justice, signs of temporal principles, reasonable time of trial, procedural economy, procedural form.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Дронов С. Стан доктринальних досліджень проблематики темпоральних принципів цивільного судочинства. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 25-29.
2. Дронов С. Методологія дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 25-29.
3. Дронов С.С. Основні підходи до визначення поняття темпоральних принципів цивільного судочинства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 4. Том 1. С. 35-39.
4. Дронов С.С. Система дослідження принципу розумного строку розгляду справи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 5. Том 1. С. 93-97.

5. Дронов С.С. Влияние темпоральных принципов гражданского судопроизводства на регулирование гражданских процессуальных правоотношений. *Право и Закон*. 2018. № 2. С. 85-90.

6. Dronov S. Implementation of the principle of procedural economy in consideration of civil cases. *Visegrad journal on human rights*. 2018. № 4 (volume 1). P. 55-59.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Дронов С. Основні методи дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства. *Чинники розвитку юридичних наук у ХХІ столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Дніпро, 3-4 листопада 2017 р. Дніпро, 2017. С. 28-31.

2. Дронов С. Особливості дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства. *Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії: Міжнародна науково-практична конференція*, м. Харків, 1-2 грудня 2017 р. Харків, 2017. Ч. 1. С. 35-38.

3. Дронов С. Характеристика основних ознак темпоральних принципів цивільного судочинства. *Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Львів, 17-18 серпня 2018 р. Львів, 2018. С. 43-47.

4. Дронов С.С. Критерії оцінки принципу розумного строку розгляду справи як визначального темпорального принципу цивільного судочинства. *Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Запоріжжя, 24-25 серпня 2018 року. Запоріжжя, 2018. С. 39-44.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	13
ВСТУП	14
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	23
1.1. Стан наукової розробки проблем темпоральних принципів цивільного судочинства	23
1.2. Методологія дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства	39
1.3. Генеза впливу темпоральних принципів на регулювання цивільних процесуальних правовідносин	56
Висновки до розділу 1	69
 РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕМПОРАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ	71
2.1. Поняття та види темпоральних принципів цивільного судочинства	71
2.2. Характеристика принципу розумного строку розгляду справи як визначального темпорального принципу цивільного судочинства	90
2.3. Принцип процесуальної економії як чинник підвищення ефективності цивільного судочинства	109
2.4. Роль темпоральних принципів в оптимізації цивільної процесуальної форми	125
Висновки до розділу 2	135
 РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕМПОРАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ В ОКРЕМИХ СТАДІЯХ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	138
3.1. Особливості прояву темпоральних принципів на стадії судового	

розгляду цивільної справи в суді першої інстанції	138
3.2. Процесуальна роль темпоральних принципів на стадії розгляду цивільної справи в порядку апеляційного провадження	156
3.3. Темпоральні принципи в контексті перегляду судових рішень Верховним Судом	168
Висновки до розділу 3	181
 ВИСНОВКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	189
ДОДАТКИ	212

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЦПК України, ЦПК України 2017	Цивільний процесуальний кодекс України (у новій редакції від 15.12.2017 (зі змінами)
ЦПК РРФСР	Цивільний процесуальний кодекс Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки
ЦПК України 1963	Цивільний процесуальний кодекс України від 18.07.1963
ЦПК України 2004	Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЄС	Європейський Союз
КС України	Конституційний Суд України
Пленум ВСС України	Пленум Вищого спеціалізованого суду України
КЗпП України	Кодекс законів про працю України
КМРЄ	Комітету Міністрів Ради Європи

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На кожному етапі розвитку української держави принципи цивільного судочинства еволюціонують та удосконалюються з урахуванням політичних потреб і соціально-економічних перетворень, відображаючи загальну спрямованість цивільного процесуального права та його найважливіших інститутів.

Сучасна правова доктрина характеризується цілою низкою наукових досліджень, присвячених вивченню особливостей реалізації цивільних процесуальних принципів. Варто зазначити, що процесуальні принципи повсякчас ставали предметом прискіпливої уваги вчених різних історичних періодів, оскільки саме принципи формують уявлення про основоположні засади цивільного судочинства.

В основі цивільного процесуального права знаходяться процесуальні принципи, що окреслюють головні напрями функціонування цієї галузі права. При цьому, саме темпоральні принципи вказують на динамізм цивільного судочинства, адже за їх допомогою забезпечується мінімізація використання як матеріальних, так й людських ресурсів під час розгляду та вирішення конкретної цивільної справи.

Загалом, темпоральні принципи виступають своєрідними процесуально-визначальними орієнтирами, закріплюючи не лише строковість реалізації обсягу процесуальних прав та обов'язків учасників судового процесу, а й регламентуючи часові повноваження суду під час розгляду цивільної справи.

Одним з етапів розпочатої у 2016 році судової реформи стало прийняття Верховною Радою України 03.10.2017 нової редакції Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України). Зазначена правова подія науковим співтовариством була сприйнята як своєрідний каталізатор для проведення нових досліджень у сфері функціонування цивільної процесуальної науки, зокрема дослідження питань особливостей реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства. Слід визнати, що саме процесуальні принципи розкривають «дух»

закону, зумовлюючи подальший розвиток як наукових досліджень в окресленій сфері науки (шляхом обговорення найбільш проблемних питань), так й практики безпосередньої їх реалізації. При цьому, саме темпоральні принципи цивільного судочинства визначають його динамізм та ефективність.

Питання становлення та розвитку новітніх підходів до класифікації принципів цивільного судочинства не залишаються поза увагою як дослідників цивільно-процесуальної науки, так й юристів-практиків. На особливість реалізації цивільних процесуальних принципів, у тому числі темпоральних, впливають як стан нормативно-правового регулювання цієї сфери, так й результати запровадження судової реформи, оскільки саме завдяки їй стало можливим «вдихнути» в цивільне судочинство сучасні та ефективні процесуальні механізми, започаткувати нові процесуальні інститути, удосконалити існуючі процедури розгляду цивільних справ шляхом впровадження накопиченого теоретичного та практичного досвіду.

Перш ніж певна законодавча ініціатива отримає своє закріплення у вигляді норми ЦПК України, її має бути всебічно досліджено, насамперед, у науковому аспекті. Таке поєднання наукового підходу та законодавчої діяльності сприятиме виробленню найбільш науково виважених нормативних положень, прийняття та втілення яких забезпечить ефективність цивільного судочинства.

Значна тривалість розгляду цивільних справ залишається найбільш актуальною та невирішеною проблемою сучасного цивільного судочинства. Застосування комплексного наукового підходу до пошуку шляхів розв'язання зазначеної проблеми дозволить сформувати теоретичне підґрунтя для впровадження найбільш ефективних засобів процесуальної економії.

Здійснення оцінки ефективності процесуальної економії можливе тільки за умови, коли законодавство набуло більш сталого характеру й змісту, а практика застосування таких нормативних положень є більш-менш сформованою.

На різних етапах розвитку цивільної процесуальної доктрини питання реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства досліджували як вітчизняні, так й зарубіжні вчені, зокрема: О. В. Андрійчук, О. В. Басай,

С. С. Бичкова, О. Г. Братель, С. В. Васильєв, Є. В. Васьковський, К. В. Гусаров, О. В. Дем'янова, А. І. Дрішлюк, Я. П. Зейкан, І. О. Ізарова, О. В. Ісаєва, О. Ф. Козлов, В. В. Комаров, С. О. Короед, О. О. Красавчиков, В. О. Лагута, Н. Л. Луців-Шумська, В. В. Луць, О. В. Немировська, І. Г. Оборотов, М. О. Рожкова, О. В. Рожнов, З. В. Ромовська, О. С. Ткачук, В. І. Тertiшніков, Г. П. Тимченко, С. Я. Фурса, М. Й. Штефан, Н. Л. Шумська, В. П. Яковлев, В. В. Ярков та інші.

Разом з тим, більшість наукових досліджень з питань окресленої проблематики мали фрагментарний характер. Відсутність комплексних монографічних досліджень, присвячених реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства та наявність цілого ряду нормативних неузгоджених питань у зазначеній сфері правовідносин призводить до виникнення колізій у вітчизняному цивільному процесуальному законодавстві, що свідчить про необхідність системного аналізу цілої низки загальнотеоретичних та практичних питань цієї проблематики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, відповідно до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 роки, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 року № 275 та відповідно до річних планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2015-2019 роки.

Мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження. Метою дослідження є розробка теоретичних положень, наукових пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення цивільного процесуального законодавства в частині застосування темпоральних принципів цивільного судочинства.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- охарактеризувати та виокремити джерела дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства;
- визначити методи наукового пізнання, які є інформативними під час методологічного дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства, зокрема із числа загальнофілософських та спеціальних (конкретно-наукових) методів;
- сформулювати авторське визначення поняття «темпоральні принципи цивільного судочинства» та виокремити його складові ознаки;
- розкрити зміст принципу розумного строку розгляду справи як визначального темпорального принципу цивільного судочинства;
- з'ясувати зміст принципу процесуальної економії як запоруки підвищення ефективності цивільного судочинства;
- визначити роль темпоральних принципів в оптимізації цивільної процесуальної форми;
- дослідити особливості прояву темпоральних принципів на стадії судового розгляду цивільної справи в суді першої інстанції;
- визначити процесуальну роль темпоральних принципів цивільного судочинства на стадії розгляду цивільної справи в порядку апеляційного провадження;
- окреслити специфіку прояву темпоральних принципів у контексті перегляду судових рішень Верховним Судом;
- сформулювати пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення положень цивільного процесуального законодавства України щодо підвищення ефективності реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства.

Об'єктом дослідження є цивільні процесуальні правовідносини, що виникають при застосуванні судом та учасниками судового процесу темпоральних принципів цивільного судочинства під час розгляду та вирішення цивільних справ.

Предметом дослідження є темпоральні принципи цивільного судочинства України.

Методи дослідження. Відповідно до поставлених мети і задач основою методології дослідження стали загальні та приватно-наукові методи пізнання правових явищ. Методологічною основою дослідження є *діалектико-матеріалістичний метод* пізнання соціальних явищ та процесів, який надав можливість розкрити природу темпоральних принципів цивільного судочинства під час розгляду цивільних справ та простежити їх прояв на окремих його стадіях (підрозділи 1.3, 2.1). Використання *системно-структурного методу* дозволило встановити різновиди процесуальних принципів зазначеної категорії, розкрити їх характерні особливості та визначити їх роль під час розгляду в суді першої інстанції, апеляційного та касаційного розгляду (підрозділи 2.2.-2.4, 3.1-3.3.). За допомогою *порівняльно-правового методу* проаналізовано погляди вчених стосовно визначення теоретичного поняття «темпоральні принципи цивільного судочинства», а також підходи до виокремлення класифікаційних критеріїв для проведення диференціації зазначених процесуальних принципів, крім того норми чинного цивільно-процесуального законодавства України і законодавства інших держав, які регулюють процес розгляду цивільних справ із застосуванням темпоральних принципів цивільного судочинства (підрозділи 2.1.-2.4). Завдяки *формально-юридичному методу* опрацьовано норми чинного Цивільного процесуального кодексу України та підготовлено ряд пропозицій, направлених на вдосконалення та впровадження більш ефективних положень зазначеного кодексу (підрозділи 3.1-3.3.). У свою чергу, важливе місце під час дослідження носив *історико-правий метод*, за рахунок, якого стало можливо простежити процес формування темпоральних принципів у цивільному процесі, встановити етапи їх розвитку, а також динаміку становлення ідей та поглядів учених у зазначеній сфері (підрозділ 1.3.).

Емпіричну базу дослідження склали статистичні дані та матеріали судової практики загальних місцевих, апеляційних судів та Верховного Суду, а також Європейського суду з прав людини.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є самостійним комплексним науковим дослідженням, у якому здійснено аналіз

темпоральних принципів цивільного судочинства, у тому числі особливості їх реалізації та застосування на різних стадіях цивільного процесу. У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які виносяться на захист, зокрема:

вперше:

- запропоновано авторське визначення поняття «темпоральні принципи цивільного судочинства», під якими пропонується розуміти керівні нормативні засади цивільного процесуального законодавства, що носять фундаментальний та універсальний характер, встановлюючи найбільш значимі часові орієнтири для здійснення цивільного судочинства в цілому, так й вчинення окремих процесуальних дій, зокрема;

- здійснено поділ принципів цивільного судочинства за критерієм «темпоральності» на основні (у яких зазначений критерій є головним, тобто таким, що вирізняє його з-поміж інших та домінує над ними) та суміжні (у яких «темпоральність» є лише однією зі складових характеристик). До числа основних темпоральних принципів цивільного судочинства пропонується відносити: принцип розумного строку розгляду справи та принцип процесуальної економії; до суміжних – принцип пропорційності, формалізму, ефективності процесуального судочинства та недопустимості зловживання процесуальними правами;

- сформульовано поняття принципу розумного строку розгляду справи, який полягає у вчиненні, у найкоротший строк судом та учасниками судового процесу дій, що є достатніми для ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів осіб;

- визначено особливості застосування та напрями впливу темпоральних принципів на реалізацію складових елементів цивільної процесуальної форми. Обґрунтовується теза про те, що нормативне закріплення темпоральних принципів виступає гарантією ефективності здійснення захисту прав та законних інтересів учасників судового процесу. Доведено, що темпоральні принципи

цивільного судочинства впливають на діяльність суду та визначене коло учасників судового процесу, регламентуючи та стимулюючи їх процесуальну поведінку;

удосконалено:

– підходи до розуміння ролі та місця темпоральних принципів у механізмі ефективної реалізації завдань цивільного судочинства. Відстоюється думка про те, що на сучасному етапі функціонування судової влади в Україні дієвість реалізації темпоральних принципів залежить не лише від неухильного дотримання судом та учасниками судового процесу темпоральних складових цивільного процесуального законодавства, а й від об'єктивних чинників (відсутність належної кількості суддів, низький рівень матеріально-технічного забезпечення судів тощо);

– теоретичні положення щодо визначення ключових ознак реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства до яких віднесено, зокрема, такі: обов'язковість, індивідуальність та системність;

– наукові підходи до визначення етапів, на яких темпоральні принципи цивільного судочинства знаходять своє безпосереднє застосування в рамках апеляційного перегляду судових рішень, зокрема, прийняття учасником справи рішення про подання апеляційної скарги, безпосереднє подання апеляційної скарги до суду та розгляд справи судом апеляційної інстанції.

дістало подальший розвиток:

– розкриття сутності принципу розумного строку розгляду справи за рахунок виведення класифікаційних критеріїв оцінки розумного строку: об'єктивні (правова та фактична складності справи, загальна тривалість провадження по справі); суб'єктивні (поведінка учасників справи, органів державної влади (насамперед суду); характер процесу та його значення для учасника справи;

– положення стосовно окремих характеризуючих аспектів принципу процесуальної економії. Вказаний принцип слід вважати безпосередньо впровадженим під час розгляду цивільної справи у випадку, якщо цивільну

справу розглянуто в найкоротші строки з використанням мінімальних економічних, трудових ресурсів, без допущення необґрунтованих відкладень судових засідань та оголошення занадто тривалих перерв у розгляді справи;

– твердження щодо співвідношення достатнього та розумного строку, яке полягає в тому, що достатній строк є мінімально необхідний проміжок часу для вчинення процесуальної дії, а розумний – максимальний строк, у межах якого сторони здійснюють доведення своїх вимог та заперечень.

На підставі проведеного дослідження розроблено низку пропозицій щодо оптимізації цивільного процесуального законодавства України, зокрема:

1) пропонується викласти в новій редакції ч. 1 ст. 163, ч. 2 ст. 219, ч. 1 ст. 143, п. 2 ч. 1 ст. 148, ч. 1, 5 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 1 ст. 187 ЦПК України;

2) доповнити ч. 3 ст. 2 ЦПК України пунктом 13; ЦПК України ст. 13¹ «Процесуальна економія»; ч. 2 ст. 354 ЦПК України новими абзацами, ЦПК України ст. 394¹ «Оскарження дій судді-доповідача».

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків:

– *у правотворчій діяльності* – під час підготовки законодавчих і підзаконних нормативних актів, з метою подальшого вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України;

– *у правозастосовній діяльності* – під час розгляду і вирішення справ у порядку цивільного судочинства;

– *у науково-дослідній діяльності* – під час здійснення подальших наукових досліджень проблематики темпоральних принципів цивільного судочинства;

– *в освітньому процесі* – при викладанні навчальної дисципліни «Цивільний процес», а також відповідних спецкурсів; при підготовці підручників і навчальних посібників, навчально-методичних матеріалів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 22 квітня 2019 року).

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дослідження оприлюднено на чотирьох міжнародних науково-практичних конференціях: «Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Дніпро, 3-4 листопада

2017 р.); «Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії» (м. Харків, 1–2 грудня 2017 р.); «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 17-18 серпня 2018 р.); «Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 24-25 серпня 2018 р.).

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою і завданнями дослідження. Робота включає анотацію державною та англійською мовами, список публікацій здобувача за темою дисертації, вступ, три розділи, які містять десять підрозділів, висновки, список використаних джерел (257 найменувань на 23 сторінках) та вісім додатків (на 14 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 225 сторінок, з яких основного тексту – 188 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО – ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

1.1. Стан наукової розробки проблем темпоральних принципів цивільного судочинства

На сучасному етапі розвитку процесуального судочинства ключове значення відіграє зміст цивільного процесуального законодавства, норми якого визначають чіткий порядок дій суду та кожного учасника судового процесу під час розгляду та вирішення конкретно взятої цивільної справи, утворюючи єдиний комплекс нормативних положень щодо здійснення цивільного судочинства. Тематика даного дисертаційного дослідження спрямована на вивчення такої фундаментальної цивілістичної категорії як процесуальні темпоральні принципи, що входять у загальну систему принципів цивільного судочинства. У свою чергу, процесуальні принципи постійно перебувають під «пильним оком» як представників наукового співтовариства, так й практикуючих юристів, які у своїх наукових дослідженнях звертались до вивчення окремих теоретичних питань принципів цивільного процесу, зокрема, темпоральних.

Вважаємо, що під час розкриття стану наукової розробки темпоральних принципів цивільного судочинства необхідно окреслити коло питань, що сформувались у даній сфері наукового дослідження та надати у подальшому власні ефективні та дієві шляхи за для їх вирішення. Як зазначає О. В. Басай, на цей час стає можливим виокремити цілу низку проблем щодо принципів цивільного права, які мають місце на сучасному етапі розвитку України. До їх числа, науковець відносить: 1) проблему невизначеності щодо понять «принципи права», «загальні засади цивільного права» та «принципи цивільного законодавства», «засади цивільного законодавства»; 2) проблема співвідношення понять «принципи цивільного права», «презумпції в праві», «оціночні поняття»,

«аксіоми» та «ідеї»; 3) точаться дискусії щодо нормативності принципів (деякі науковці вважають, що принципи обов'язково мають отримати нормативне закріплення, інші – що правові принципи виражаються «духом», а не «буквою» закону і не обов'язково повинні бути прямо сформульовані в нормативних актах, але можуть впливати із сукупності юридичних норм і законодавства в цілому); 4) немає єдності поглядів на ознаки, класифікацію, характерні риси принципів права та принципів цивільного права; 5) недостатньо дослідженим є питання ефективності впливу принципів на суспільні відносини [1, с. 11].

Системно аналізуючи представлену позицію вченого в контексті досліджуваної нами проблематики зазначимо, що для темпоральних принципів цивільного судочинства також притаманні зазначені невирішені питання, які у рамках даного дисертаційного дослідження, в окремих його розділах та питаннях, піддаватимуться ґрунтовному аналізу та характеристиці, що забезпечить необхідну теоретичну базу для формулювання пропозицій спрямованих на удосконалення чинного цивільного процесуального законодавства.

Необхідно відзначити, що, як правило, наукова дискусія ведеться з тих питань, які на певному етапі суспільного розвитку стають більш затребувані, а нормативне регулювання у такій сфері є недосконалим. Констатуємо, що основоположна мета цивільного судочинства полягає у здійсненні ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, а також інтересів держави.

З цього приводу відмічаємо, що вихідною точкою будь-якої юридичної науки є її принципи. Цивільне процесуальне право не є виключенням з цих позицій маючи власну сукупність процесуальних принципів, частина з яких в рамках даного дисертаційного віднайде свого висвітлення.

Ключове завдання поставлене нами під час дослідження окресленого питання полягає у здійсненні загального аналізу наявної нормативно-правової бази, оскільки саме вона стає предметом наукових досліджень вчених та формування ними власних висновків, а також представлення основного

наукового доробку, у якому, у той чи інший спосіб, висвітлювалась проблематика темпоральних принципів цивільного судочинства. Зазначимо, що досліджувана нами сфера наукових інтересів є доволі широкою, охоплюючи значний перелік питань, які тією чи іншою мірою вивчалися наукою цивільного процесуального права.

Отже, розгляд поточного питання здійснюватиметься за двома напрямками: перший – загальний аналіз цивільного процесуального законодавства, другий – доктринальний.

Для більш глибокого розкриття сутності наукової розробки проблем темпоральних принципів цивільного судочинства представимо наступну схему їх дослідження [Додаток А]. Об'єднуючи на кожному рівні однотипні інформаційні джерела у зазначеній сфері, отримаємо на кожному етапі узагальнюючу інформацію про першочергові заходи, що необхідно вчинити для вирішення того чи іншого питання по суті [2, с. 36].

Запропонована рівнева схема дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства дозволить якомога детальніше та у повній мірі вивчити предмет дослідження. При цьому, розгляд зазначених напрямків здійснюватиметься за наступною комплексною моделлю. Перша її частина, складається із застосування підходу від загального до конкретного. Так, розуміння загальних концептуальних основ та засад цивільного процесуального законодавства в контексті практики його застосування дозволить охарактеризувати окремі процесуальні проблеми, що потребують відповідного вирішення. Друга частина такої моделі вибудовується від найнижчого рівня до найвищого, оскільки акцентоване дослідження дозволить розглянути вузькопрофільне питання, що у подальшому знайде своє відображення на кожному (або майже на кожному) представленому рівні, втілюючись в кінцевому результаті у формулюванні як теоретичних висновків, так і пропозицій нормативного спрямування.

Як бачимо, наукове дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства носить циклічний та комплексний характер, тим самим відбувається

оновлення як теоретичних напрацювань, так й законодавчого базису, за рахунок постійного оживлення вказаних складових.

Зазначимо, що будь-яке правове дослідження, у тому числі, в окресленій тематиці розпочинається із звернення до стану його нормативно-правового регулювання. Вважаємо, що з цього приводу ситуація може складатись за двома «сценаріями». Перший випадок окреслює умови коли законодавча база наявна (або частково наявна) стосовно предмету вивчення, що зумовлює представників наукового співтовариства проводити їх оцінку з метою виявлення недоліків нормативного закріплення задля підготовки відповідних пропозицій направлених на його удосконалення. Другий, коли законодавець не визначає окремих правових норм для врегулювання певного процесуального аспекту, започатковуючи тим самим передумови для проведення вченими активних пошукових дій стосовно формування пропозицій для законодавчої ініціативи та відображення відповідних правових норм у цивільному процесуальному законодавстві.

Другий рівень об'єднаний наявною літературою у формі підручників, навчальних, навчально-методичних посібників, практикумів, методичних рекомендацій, навчальних програм, курсів лекції, хрестоматій та ін., у яких систематично узагальнено надбання процесуальної науки на певному етапі розвитку, та за допомогою, яких стає можливим отримати загальне уявлення про процесуальні інститути підтримані більшістю вченими-процесуалістами.

Говорячи про третій блок необхідно зазначити, що його варто розглядати у тісному зв'язку з наступним рівнем – проведеними дисертаційними дослідженнями у відповідній сфері, які мають у своїх положеннях тези, що стосуються загальних тверджень принципів цивільного процесуального права, а також дотично висвітлено окремі аспекти темпоральних принципів. Саме наукові дослідження вказаних рівнів визначаються як ґрунтовні та системні, покладаючись в основу комплексного аналізу темпоральних принципів цивільного судочинства, дозволяючи провести їх характеристику у ретроспективі. При цьому, висновки зроблені у відповідних наукових працях у

подальшому покладаються в основу формування як теоретичного базису, так й вироблення пропозицій законодавчого характеру.

Заключний рівень охоплює «точкове» вивчення проблемного питання з метою опрацювання та висвітлення окремого аспекту, що потребує обговорення серед вчених-процесуалістів. Між тим, даний рівень є найбільш ємним серед зазначених вище, в межах, якого відбувається зародження як новітніх ідей цивільного процесуального спрямування, так й опрацювання найбільш неочікуваних пропозицій.

Враховуючи представлену градацію звернемось до детального розгляду наявної інформації, що є ключовою для здійснення наукового вивчення темпоральних принципів цивільного судочинства, що міститься як на законодавчому, так й доктринальному рівнях.

Так, нормативні першоджерела при науковому вивченні темпоральних принципів цивільного судочинства охоплюють нормативні акти різних історичних періодів часу. Серед них, згідно з проблематикою дослідження, найбільший інтерес становлять юридичні пам'ятки, що містять положення тих чи інших правових норм. В історичному контексті зазначимо, що важливе місце для даного дослідження відіграватимуть положення сформовані ще у римському приватному праві, та їх рецепція у сучасних першоджерелах, а також міжнародні законодавчі акти.

Говорячи про правовий базис у вказаній сфері означимо, що до числа основних актів слід віднести Конституцію України [3], Цивільний процесуальний кодекс України [4], у тому числі, процесуальні кодекси, що діяли раніше, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [5], а також в нагоді будуть міжнародно-правові акти, зокрема, Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці [6], Хартія основних прав Європейського Союзу [7] та ін. Перш за все зазначимо, що вказані акти є тими, що започатковують проведення відповідних наукових досліджень та створюють передумови до подальшого наукового дослідження.

Вважаємо, що при аналізі першоджерел має враховуватись саме динаміка розвитку вітчизняного законодавства та законодавства держав ЄС, зокрема, під впливом історичних аспектів розвитку суспільних відносин. Між тим, хоча частина з них на цей час вже втратила чинність, проте має для дисертаційного дослідження певний інформативний характер, оскільки дозволяє простежити трансформацію становлення процесуальних принципів, у тому числі темпоральних.

Переходимо до безпосереднього розгляду накопиченого на цей час доктринального досвіду з питань проблематики темпоральних принципів цивільного судочинства, що утворює другий рівень узагальнюючої низки наукових досліджень різного рівня та значення. Оглядом літератури та джерельної бази за темою дослідження вважаємо за доцільне будувати виходячи з його мети та завдань, вказавши на деякі характерні риси всього масиву літератури.

Так, принципи цивільного судочинства, як правило описуються у кожному підручнику з цивільного процесу, виділяючи для їх розміщення, окремі розділи, наводячи підходи науковців до визначення їх поняття, характеристики ознак та представлення їх класифікації. Проте, у такій літературі все ж таки темпоральні принципи цивільного судочинства не віднаходять свого належного відображення, опосередковано висвітлюючи їх загальні положення. Саме тому системний підхід до аналізу дозволить більш повно висвітлити вказані принципи, провести їх порівняльний аналіз та надати оцінку тому, як законодавство окремих країн вирішує колізії у сфері цивільного процесуального права та визначити стан реалізації процесуальних принципів в процесі розгляду та вирішення цивільних справ.

Беручи до уваги той факт, що цивільний процес за своєю суттю є динамічним та таким, що перебуває під постійним впливом реформаційних та інтеграційних процесів, тому значна кількість теоретичних джерел містить застарілу інформацію. Отже, при проведенні дисертаційного дослідження на перший план виходить проведення осмисленого, інколи критичного підходу, з

метою отримання найбільш достовірних висновків, у тому числі щодо удосконалення положень цивільного процесуального законодавства, з подальшим удосконаленням наукових підручників, посібників тощо.

Підходячи до аналізу наявного як нормативно-правового регулювання в окресленій тематиці, так й висловлених наукових позицій вважаємо за необхідне розділити весь зазначений «спектр» інформації на три великих етапи, які окреслять періодизацію розвитку вчення про темпоральні принципи цивільного судочинства.

Перший етап (базовий) в межах, якого відбувається формування основних правових, процесуальних положень, у тому числі, закладаються першоджерела темпоральних принципів цивільного судочинства, який бере свої витoki з римського приватного права.

Другий етап – розбудова вітчизняного процесуального законодавства, відправною точкою, якого вважаємо судову реформу 1864 р.

Третій етап (сучасний), який охоплює становлення новітньої правової доктрини та формує передумови для подальшого розвитку процесуального законодавства, за часовими рамками окреслюємо його початок 90-ми роками ХХ століття [8, с. 26].

Саме така градація дозволить простежити увесь «шлях» зародження, розвитку та формування перспектив на майбутнє вчення про темпоральні принципи цивільного процесуального права.

Звертаючись до римського приватного права спостерігаємо, що основний уклін у регламентуванні направлений у більшій мірі саме на цивільне приватне право, опосередковано висвітлюючи аспекти римського процесуального права описуючи як правило питання захисту цивільних права та позову. Разом з тим, незаперечним є той факт, що римське приватне право здійснило безпосередній вплив на сучасне цивільно-процесуальне законодавство України, заклавши основу всього цивільного судочинства, зокрема, й темпоральних принципів.

Ілюструванням вказаного вище та теоретичним базисом для цього дисертаційного дослідження виступають напрацювання узагальнені у

підручниках, зокрема, «Основи римського приватного права» за загальною редакцією В. І. Борисової та Л. М. Баранової [9], підручники та посібники О. Ф. Воронова «Принципы гражданского процесса: прошлое, настоящее, будущее» [10], С. О. Гладкого «Римське приватне право» [11], Д. В. Дождева «Римское частное право» [12], О. С. Іоффе, В. А. Мусина «Основы римского гражданского права» [13], О. А. Підпригори, Є. О. Харитонova «Римське право» [14], В. С. Марчука «Основи римського приватного права» [15], І. Б. Новіцького «Римское частное право» [16] та ін. Як бачимо, сучасна наука не обходиться від «спадщини» минулого, завдяки рецепції основних положень римського приватного права маємо вихідну точку у формуванні цивільного процесуального права України та подальшого його розвитку, що відображається в наукових працях дореволюційного (до 1917 р.), радянського та сучасного періодів.

Розвиток цивільного процесуального законодавства України, як правило пов'язують із судовою реформою 1864 р., у тому числі цивільного судочинства. Крім того, свого впливу на його становлення мав також вплив законодавчої практики радянської доби. Із доктринальних джерел дореволюційного та радянського періоду, що можуть бути використані в рамках даного дисертаційного дослідження виділяємо роботи Є. В. Васьковського «Курс гражданского процесса» [17], А. Х. Гольмстена «Учебник русского гражданского судопроизводства» [18], І. Є. Енгельмана «Курс русского гражданского судопроизводства» [19], К. І. Малишева «Курс гражданского судопроизводства» [20], Т. М. Яблочкова «Учебник русского гражданского судопроизводства» [21].

Радянська доктрина також досить активно аналізувала процесуальне законодавство європейських держав. Варті уваги ґрунтовні дослідження окремих аспектів реалізації процесуальних принципів цивільного судочинства, що є досить інформативними для встановлення сутності темпоральних принципів, а також здійснили свій позитивний вплив на їх розвиток та становлення як самостійних процесуальних інституцій. До їх числа відносимо роботи В. С. Букіної «Принципы советского гражданского процессуального права» 1975 р. [22], Г. О. Свердлика «Принципы советского гражданского права» 1985 р. [23],

А. О. Ференс-Сороцкий «Аксиомы и принципы гражданско-процессуального права» 1989 р. [24]. Здійснення аналізу змісту вказаних наукових праць дозволить встановити місце темпоральних принципів цивільного судочинства у загальній системі процесуальних принципів, їх співвідношення із аксіомами цивільного процесуального права та його керівними засадами.

У свою чергу, наукове дослідження слід вважати повним та глибинним, тільки при проведенні порівняльно-правового аналізу у зазначеній сфері із нормативним закріпленням та доктринальним підходом інших країн, як приклад представимо праці Б. С. Хейфеца «Основные черты гражданского процесса ФРГ (критический анализ)» 1968 р. [25], А. Салех Аль-Куайти «Принципы гражданского процессуального права Народной Демократической Республики Йемен» 1989 р. [26]. Саме за їх допомогою стане можливим віднайти позитивні моменти іноземної практики, що можуть бути застосовані при вирішенні проблемних питань законодавчого регламентування темпоральних принципів цивільного судочинства.

Варто відмітити, що сучасне цивільне процесуальне право характеризується різноманіттям наукової літератури, що вирізняється своїм індивідуальним змістом та відмічаємо, що у кожному з них, у тій чи іншій мірі, висвітлюються питання принципів цивільного процесуального права. Представимо деякі з них, в яких розкривається найбільш у повній мірі сутність процесуальних принципів, у тому числі, наявна інформація дозволить опрацювати питання характеристики темпоральних принципів. Серед основних у вказаній сфері зазначимо підручники В. Н. Васіна «Гражданский процесс» [27], Т. М. Кілічави «Цивільне процесуальне право» [28], М. Й. Штефана «Цивільне процесуальне право України» [29], а також підручники за загальною редакцією М. М. Ясинка «Теоретичні проблеми цивільного процесуального права» [30] та В. В. Комарова «Курс цивільного процесу» [31]. Аналізуючи зазначені наукові джерела зазначимо, що у кожному з них міститься окреме положення визначення поняття «принципу», розкрито його ознаки, а також наводиться класифікація принципів за різними критеріями. Водночас, у наукових джерела даного виду опис сутності

темпоральних принципів залишається на недостатньому рівні висвітлення. Констатуємо, що для даної групи принципів викладений матеріал може бути використаний лише як науковий фундамент для подальших досліджень, надаючи загальний напрямок розвитку процесуального законодавства та ролі процесуальних принципів під час реформаційних процесів.

Разом з тим, на сучасному етапі розвитку науки помічаємо, що ключовим елементом людської діяльності у різних сферах стає саме швидкість та ефективність вирішення питань із мінімальним використанням як фінансових, так і людських ресурсів. Цивільний процес не є виключенням з цього правила та потребує, на нашу думку, розгляду досліджуваної проблематики з двох ракурсів: зі сторони особи, що звертається за захистом своїх прав та законних інтересів та зі сторони судової системи.

По-перше, говорячи про осіб, що звернулись до юрисдикційного способу захисту власних прав, зазначаємо, що вони очікують отримати швидкий та позитивний результат – відновлення свого порушеного права чи законного інтересу, встановлення юридичного факту та ін. З іншого боку, беручи до уваги, переважаність судів загальної юрисдикції, в інтересах кожного окремого взятого судді є вжиття дієвих та ефективних заходів направлених на якомога оперативний розгляд цивільної справи, зокрема, шляхом своєчасного повідомлення учасників процесу про дату та час судового засідання, недопущення порушення порядку під час безпосереднього судового розгляду, присікання зловживання процесуальних прав.

Наведене свідчить про те, що лише у поєднанні «зусиль» обох зазначених сторін стане можливим досягти кожною з них поставленої для себе процесуальної мети, що в кінцевому результаті забезпечить дотримання як приватного інтересу осіб, що звернулись за захистом, так й публічного інтересу держави.

Разом з тим, не можемо оминути своєю увагою окрему наукову літературу присвячену особливостям використання практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя під час вирішення цивільних справ, до їх числа слід віднести «Застосування практики Європейського суду з прав людини

при здійсненні правосуддя» [32], «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя» [33], «Мірило правовладдя» [34], а також відмічаємо монографічне дослідження І. О. Ізарової «Теоретичні засади цивільного процесу Європейського Союзу» 2015 р. [35], в яких розкриваються окремі аспекти правореалізації процесуальних принципів під час здійснення цивільного судочинства.

Ще одним напрямком при проведенні наукового дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства є розгляд монографічних праць в означеній сфері. До числа найбільш інформативних та визначальних у доктринальному сенсі, ґрунтовний аналіз яких дозволить вибудувати власні позиції при формуванні теоретичної бази темпоральних принципів цивільного судочинства відносимо монографії А. В. Андрушка «Принцип диспозитивності цивільного процесуального права України» 2006 р. [36], О. О. Уварової «Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика» 2012 р. [37], С. О. Короеда «Ефективність цивільного судочинства: окремі проблеми теорії і практики» 2013 р. [38], М. П. Курила «Цивільне процесуальне право України та уніфікація на його основі інших процесуальних галузей права: теорія і практика» 2014 р. [39], Р. А. Калюжного, І. В. Атаманчука «Розвиток процесуального права України» 2015 р. [40], а також, монографію за загальною редакцією Н. Ю. Голубевої «Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні» 2017 р. [41]. Саме зазначені дослідження дозволять розкрити основні напрямки впливу темпоральних принципів цивільного судочинства на регулювання суспільних відносин у процесі правозастосування, надати їх загальну характеристику, а також встановити їх співвідношення з іншими процесуальними принципами.

У 2000 р. О. В. Рожновим виконано дисертаційне дослідження на тему «Принцип оперативності в цивільному процесуальному праві» [43], результати, якого можуть бути використано, зокрема, в частині визначення ознак принципів цивільного процесуального права, якими вони відрізняються від інших категорій

цивільного процесуального права, а також виокремлення такої вимоги як оперативності, що є, на його думку, одним з принципів цивільного процесуального права.

Відмічаємо також дисертаційне дослідження А. Г. Давтян «Гражданское процессуальное право Германии (основные институты)» 2002 р. [44], яке дозволить здійснити порівняльно-правовий аналіз законодавчої регламентації темпоральних принципів цивільного судочинства України з принципами цивільного процесуального права Німеччини.

Ідеї концентрації цивільного процесу відображені в дисертаційному дослідженні А. В. Малюкіної «Принцип концентрации гражданского процесса: основные теоретические положения и их реализация» [45], віднайнуть свого безпосереднього застосування при проведенні даного дисертаційного дослідження.

Заслуговують на увагу умовиводи сформульовані О. Ф. Вороновим у дослідженні «Эволюция функциональных принципов гражданского процесса» 2009 р. [46], який зазначає, що для того, щоб принципи цивільного процесу ефективно виконували свої функції в області правозастосування, правотворчості, навчання і виховання, всі вони повинні бути сформульовані у вигляді окремих правових норм. Саме вказане твердження піддаватиметься системному, об'єктивному аналізу з метою формування власної позиції направленої на підтримання (не підтримання) зазначеного та виведення підстав для необхідності закріплення відповідних положень у ЦПК України щодо темпоральних принципів, або доведенні недоцільності такого відображення у чинному законодавстві України.

О. С. Сідорін опрацював проблематику формування уявлень про принципи права у роботі «Принципы права: понятие и реализация в российском законодательстве и судебной практике» 2010 р. [47]. Так, вченим наголошується, що саме принципи права утворюють стійку систему, в якій один принцип виводиться із змісту іншого. Необхідно відмітити, що такий підхід вченого заслуговує на увагу та забезпечить в рамках даного дисертаційного дослідження

інформацією, яка дозволить якісно та всебічно розкрити взаємозв'язок темпоральних принципів цивільного судочинства.

Положення наукової роботи Ю. В. Неклеса «Принцип змагальності та диспозитивності в цивільному процесі України» 2011 р. [48], сприятимуть за рахунок осмислення запропонованого авторського визначення принципу диспозитивності в цивільному процесуальному праві сформулювати власне поняття «темпоральних принципів цивільного судочинства».

Т. Б. Ліпатова в роботі «Реализация принципов гражданского процессуального права при производстве в суде второй инстанции» [49] приділила окрему увагу вивченню поняття «принципу» у відношенні до сфери цивільного процесуального права, зокрема, через розкриття його ознак та узагальнення їх у систему. Крім того, під час розгляду розділу III дисертаційного дослідження в нагоді стане здійснення вченим класифікація за ступенем дії принципу на стадіях цивільного судочинства. Вважаємо, що в рамках даного дисертаційного дослідження варто детально зупинитись на характеристиці реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства на окремих його стадіях, а також під час перегляду, у встановленому законом порядку, судових рішень.

Заслужовують уваги результати дисертаційного дослідження Н. В. Охотницької «Становлення судової системи України (1991-2012 р.р.): історико-правовий аспект» 2015 р. [50] в якому представлена історіографія дослідження судової системи України та містяться напрацювання з питань компетенції суду та порядку здійснення судочинства.

Наступне дисертаційне дослідження І. М. Канюки «Принцип процесуальної економії в кримінальному судочинстві України» 2015 р. [51] хоч і має відмінну спеціальність, проте його положення віднайдуть свого осмисленого використання в рамках цього дисертаційного дослідження, зокрема, щодо розуміння процесуальної економії як різновиду більш загальної ідеї економії ресурсів, яка є внутрішньо необхідною засадою будь-якої свідомої систематичної людської діяльності.

Окремої уваги заслуговують положення дисертаційного дослідження О. С. Ткачука «Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект» 2016 р. [52], в якому запропонована модель реалізації судової влади у цивільному судочинстві з урахуванням структурно-функціонального аспекту, що базується на концептуалізації динамічних характеристик судової влади у сфері цивільного судочинства, європеїзації цивільного судочинства в умовах фундаменталізації права на справедливий судовий розгляд стосовно сфери правосуддя у цивільних справах та суміжної юстиціарної сфери.

Ще одне дисертаційне дослідження, що заслуговує на увагу, виконано І. О. Корецьким «Принцип змагальності сторін в адміністративному судочинстві» 2017 р. [53]. В ньому, зокрема, здійснено аналіз походження та узагальнення думок вчених щодо поняття «принципу» та розкрито його ознаки.

Таким чином, представлені наукові дослідження є фундаментом для проведення власного дослідження, оскільки у кожному з них наводяться позиції, які у тій чи іншій мірі відіграють власну роль у становленні та формуванні авторських положень у сфері темпоральних принципів. Водночас, у переважній більшості дисертаційних досліджень опрацьовувалась генеза самого поняття «принципу», висвітлювались його ознаки, пропонувались різноманітні класифікації процесуальних принципів, проте окремих ґрунтовних, всебічних вивчень темпоральних принципів цивільного судочинства на такому рівні на цей час не проводилось. Наведені доктринальні праці дозволять не тільки опрацювати періодизацію становлення та розвитку вчень про темпоральні принципи цивільного судочинства, а й сформулювати тези щодо перспектив подальшого вдосконалення нормативно-правового регулювання в окресленій сфері.

Окремо слід відзначити, що значний прошарок наукових досліджень складають позиції вчених-процесуалістів викладених у статтях, тезисах, доповідях тощо. Дослідження у такому форматі дозволяють проводити вивчення конкретних аспектів цивільних процесуальних принципів, зокрема, темпоральних. Саме в них зароджуються новітні підходи до вирішення

проблемних питань процесуального права, розкривається сучасне бачення сталих процесуальних інститутів. У свою чергу, окрім зазначених вище вчених, які зосереджували власну увагу на загальних положення принципів цивільного судочинства, є й ті, які у власних працях звертались до аналізу темпоральних принципів. Вважаємо за доцільне в рамках даного питання назвати лише деяких з них, а у подальшому при розгляді наступних питань дисертаційного дослідження більш предметно та у повному обсязі представити до обговорення думку вчених-процесуалістів у зазначеній сфері. Так, відзначаємо, вклад у розбудову теоретичних основ темпоральних принципів цивільного судочинства О. О. Альошкіна [54], О. Г. Бортника та Т. В. Степаненко [55], В. В. Буги [56], А. О. Гончаренко [57], Я. В. Греля [58], І. С. Дікарева та П. С. Горєєва [59], В. О. Лагути [60], О. Л. Миртутенка [61], К. Ю. Хатмулліна [62], А. Хікмета [63] та інші.

Вказаним рівнем завершуємо розгляд доктринального блоку системи вивчення проблематики темпоральних принципів цивільного судочинства та констатуємо, що на кожному з них наявна інформація, що матиме суттєве значення в рамках даного дисертаційного дослідження забезпечуючи, при цьому розвиток науки цивільного процесуального права у зазначеній сфері.

Вищенаведене дозволяє дійти до висновку, що системний, комплексний та осмислений підхід до здійснення наукового дослідження може дати бажаний результат – ґрунтовне вивчення, розкриття всіх аспектів досліджуваного явища та доповнити власною частиною загальну картину розуміння темпоральних принципів цивільного судочинства.

Наступним відокремленим елементом рівневої системи наукового дослідження слід вважати практичну складову його реалізації, що втілюється у відповідних рішеннях суду. У цьому випадку зазначаємо про існування двох напрямків з цього приводу, а саме рішення КС України, які містять окремі положення, що стосуються принципів та безпосередні рішення судів різних інстанцій, у яких такі принципи реалізуються.

Варто відмітити, що КС України неодноразово у своїх рішеннях вказував на визначальне значення принципів, а саме у рішенні від 06 липня 1999 року № 8-рп / 99 [64] зазначається, що конституційні принципи та норми мають вирішальне значення для правильного розуміння положень законодавства.

Аналогічну за змістом тезу сформульовано у рішенні КС України від 11 жовтня 2005 року № 8-рп / 2005 [65], де акцентовано увагу на тому, що діяльність правотворчих і правозастосовних органів має здійснюватися за принципами справедливості, гуманізму, верховенства і прямої дії норм Конституції України. Тим паче, зазначені принципи передбачають правові гарантії, правову визначеність і пов'язану з ними передбачуваність законодавчої політики необхідні для того, щоб учасники відповідних правовідносин мали можливість завбачати наслідки своїх дій і бути впевненими у своїх законних очікуваннях, що набуте ними на підставі чинного законодавства право, його зміст та обсяг буде ними реалізовано У свою чергу, у рішенні КС України від 22 вересня 2005 року № 5-рп / 2005 [66], вказується, що принцип правової держави вимагає від неї утримуватися від обмеження загальновизнаних прав і свобод людини і громадянина. Конституційний принцип правової держави передбачає встановлення правопорядку, який повинен гарантувати кожному утвердження і забезпечення прав і свобод.

Як бачимо КС України підтримує у своїх рішеннях тезу про те, що правові принципи покладаються в основу реалізації усіма учасниками суспільних відносин власних прав, зокрема, цивільних процесуальних. Впевнені, що саме вказані положення можуть бути застосовані для кращого розуміння сутності темпоральних принципів цивільного судочинства під час розгляду цивільних справ. При цьому, відмічаємо, що під час розгляду конкретної цивільної справи суд кожного разу звертається до застосування темпоральних принципів цивільного судочинства, а тому ґрунтовний аналіз їх реалізації на кожній окремій стадії цивільного судочинства і буде предметом нашого дисертаційного дослідження.

Таким чином, говорячи в цілому про стан наукової розробки проблематики темпоральних принципів цивільного судочинства зазначимо, що на цей час сформувалось базове підґрунтя для їх дослідження та зародження подальшої жвавої дискусії у зазначеній сфері, оскільки тільки саме дана група процесуальних принципів здійснює свій безпосередній вплив на результативність та ефективність діяльності судової гілки влади.

1.2. Методологія дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства

Цивільне процесуальне право вміщує в собі не тільки певну сукупність нормативних положень, що регламентують основний порядок здійснення цивільного судочинства в державі, а й узагальнює накопичений за певний проміжок часу знання, положення, концепції щодо правових явищ, у його історичній періодизації, що у той чи інший спосіб впливали на хід розвитку цивільного процесу з метою формування нових наукових знань і відповідей на ключові питання цивільного процесуального права. Так, О. В. Гетманцев у своїх дослідженнях зазначає, що в загальному вигляді науку цивільного процесуального права можна поділити на дві діалектично взаємопов'язані, але з певною долею диференціації, частини: змістовну, яка уособлює в собі результати наукових досліджень сформованих у вигляді системи знань, концепцій, теорій, понятійно-категоріального апарату, практичного досвіду і пізнавальну, яка передбачає систему методів наукового пізнання, використання яких сприяє доповненню, уточненню існуючих знань, а також створює необхідні методологічні основи формуванню нових знань стосовно тих правових явищ, які охоплюються предметом даної науки [67, с. 76-77]. В рамках даного питання дисертаційного дослідження предметно зупинимось на розкритті методології

завдяки, якій стає можливим осмислити та здійснити характеристику темпоральних принципів цивільного судочинства.

Важливість методологічного рівня дослідження, як наукового інструмента пізнання, полягає у тому, що предмет вивчення буде всесторонньо досліджене, а також свідчитиме, що така діяльність дозволить досягти достовірного наукового результату шляхом використання певного обсягу наукових методів дослідження. Розглядаючи дане питання методологічний підхід дослідження віднайде свого активного застосування як під час дослідження діючого цивільного процесуального законодавства, оскільки рівень сучасної законодавчої техніки з питань регламентування темпоральних принципів потребує більш детального нормативного закріплення, так й при здійсненні аналізу судової практики з питань, зокрема, правозастосування принципу розумного строку розгляду цивільних справ, враховуючи те, що його дотримання при здійсненні цивільного судочинства є показником ефективності в цілому судової системи та своєчасності відновлення порушених, невизнаних та оспорюваних прав та законних інтересів осіб.

Переш за все, вважаємо за необхідне звернутись до аналізу наявних на цей час загальних теоретичних підходів до визначення поняття «методологія», а також сукупності методів, що її утворюють, та які можуть бути застосовані під час здійснення всебічної характеристики темпоральних принципів цивільного судочинства.

Зауважимо, що до трактування вказаного поняття звертались представники різних напрямків наукових знань, як то філософи, соціологи, а також теоретики в сфері права. При визначенні основних напрямків пізнання права постає завдання віднайти відповідь на три основних питання гносеології права: 1) що пізнається в праві; 2) як пізнається право 3) для чого пізнається право? [68, с. 26]. Як бачимо, методологія посідає ключове значення під час будь-якого пізнавального процесу, оскільки саме завдяки їй стає можливим віднайти сукупність тих методів, що найбільш у повній мірі розкривають суть досліджуваної категорії, дозволять виокремити як позитивні, так й ті характеристики об'єкту дослідження, що

потребують уточнення та удосконалення. Водночас метод дослідження є тим механізмом, що визначає за допомогою чого та яким чином відбувається дослідження того чи іншого правового явища, та є тим засобом, що дозволяє розкрити його зміст. При цьому, вивчення самостійного предмету дослідження потребує виокремлення та застосування для його дослідження певної оптимальної сукупності методів, від яких у подальшому й залежить успіх здійснення такої діяльності.

У той же час Д. Я. Малешин вказує на те, що способи аналізу не можуть залишатися незмінними. Успіх дослідження багато в чому залежить від правильності обраного методу, від його актуальності та відповідності сучасному стану розвитку науки і суспільства. Метод дослідження завжди повинен відповідати рівню розвитку суспільних відносин, інакше він може привести до невірних результатів і негативних наслідків. Пошук нових ефективних в сучасних умовах методів у поєднанні з правильним застосуванням традиційних способів наукового аналізу – одна з важливих завдань сучасної науки [69, с. 50].

Звертаючись до історичних передумов виникнення терміну «методологія» зазначимо, що воно має давньогрецьке походження, зокрема походить від грец. *methodos* – буквально «шлях до чогось» або «шлях дослідження», *logos* – слово, поняття, навчання [70]. Так, слід відмітити, що першою узагальненою працею присвяченої дослідженню методологічної проблематики є праця Арістотеля «Органон» [71]. Філософи нового часу провели більш детальні дослідження, присвятили цій проблематиці значну увагу, зокрема, варто відзначити наступні з них. «Новый Органон, или Истинные указания для истолкования природы» Ф. Бекона [72] та «Рассуждение о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках» Р. Декарта [73]. Особливу увагу методам наукового пізнання приділяється так само в роботах Дж. Локка, Д. Юма, І. Канта, Г. Гегеля і К. Маркса. Праці О. Конта, Г. Спенсера, Е. Дюркгейма присвячені розробці не тільки загальних принципів теоретичного знання, а й окремих методів наукової діяльності. Таким чином, напрацювання здійснені філософами різних часів стануть відправною точкою для проведення даного дисертаційного

дослідження, оскільки є загальнофілософським базисом із зазначеного питання та формують основу методологічного дослідження, у тому числі, темпоральних принципів цивільного судочинства.

З цього приводу зазначимо, що класичним слід вважати поняття надане Е. Г. Юдіном, який розглядає методологію як вчення про структуру, логічну організацію, методи та засоби діяльності [69, с. 51]. У свою чергу, соціолог Т. Парсонс називає сукупність деяких методів емпіричного аналізу технікою дослідження, а під методологією він розуміє загальні підстави достовірності наукових положень [74, с. 31].

Отже, вбачаємо у методології, в її загальному значенні, концептуальну, ґрунтовну категорію, основна мета якої полягає у структурованому узагальненні способів та засобів завдяки яким стає можливим розкрити зміст досліджуваного явища та підтвердити достовірність здійснених умовиводів.

Переходячи до більш безпосереднього вивчення методології дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства, представимо низку наявних позицій представників наукового середовища, які у своїх роботах визначають поняття «методології» наступним чином. Так, Д. Я. Малешин окреслює зазначене поняття як вчення про методи пізнання і перетворення дійсності [75, с. 5-6]. У свою чергу, О. Ф. Черданцев говорить, що методологією слід вважати вчення про метод, теоретичне обґрунтування використовуваних у науці методів пізнання матеріального світу [76, с. 27]. Наведені положення стає можливим об'єднати у напрямок, прихильники, якого розглядають методологію як вчення про методи, звужуючи тим самим сферу застосування даної категорії пізнання.

М. М. Марченко наводить більш ширше визначення, а саме розглядає методологію не лише як сукупність прийомів, способів і засобів дослідження відповідних явищ та процесів, а й визначає її як особливу науку, яка вивчає вказані засоби, прийоми і способи дослідження, виробляє технології та методики їх застосування, характеризує можливості їх поєднання у здійсненні дослідження й забезпечує формування єдиних підходів і правил застосування прийомів, способів і засобів у вивченні тих або інших явищ соціальної та правової дійсності

[77, с. 27]. На підтримку зазначеного підходу наведемо, позицію А. Д. Машкова, який визначає, що методологія не є простим механічним поєднанням методів, прийомів, методик тощо пізнання, а є певним чином упорядкована логічна система взаємозв'язку та взаємодії феноменів, що її формують [78, с. 80].

Між тим, на противагу представлених вище тверджень Д. А. Керімов окреслює ємке та повне визначення, зазначаючи, що методологія це інтегральне явище, що об'єднує в собі низку компонентів: світогляд і фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони і категорії, загально- і приватнонаукові методи. Тому методологію не можна зводити до одного з названих компонентів, зокрема до методу або вчення про методи, оскільки за її межами залишаються інші компоненти [79, с. 46]. Саме у цьому контексті підтримуємо та у повній мірі розділяємо наведене поняття «методології» та покладаємо його в основу даного дисертаційного дослідження. Між тим, С. О. Лебедев, зазначає, що методологічне знання існує в двох основних формах: у вигляді методологічних концепцій, теорій та у вигляді окремих методів, принципів, що безпосередньо входять у саму структуру конкретно-наукових теорій [80, с. 87]. На теперішній час вважається сформованою думка, яку у повній мірі підтримуємо, що структурно методологія має декілька рівнів, основними з яких є діалектико-світоглядний, що визначає головні напрями і загальні принципи пізнання в цілому (вищий рівень); загальнонауковий (міждисциплінарний), що використовується при пізнанні особливої групи однотипних об'єктів (середній рівень); приватно-науковий, що застосовується у процесі пізнання специфіки окремого об'єкта (нижчий рівень), і, нарешті, перехідний від пізнавально-теоретичної до практично-перетворювальної діяльності, що розкриває загальні шляхи і форми впровадження результатів наукових досліджень у практику [79, с. 50]. Застосовуючи наведену градацію до методологічного дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства відмітимо, що кожен її рівень віднайде свого застосування під час проведення даного вивчення. Найбільш інформативним все ж таки носитиме дослідження здійснене на найнижчому рівні, оскільки саме в рамках нього здійснюється

детальне вивчення окремих особливостей предмету дослідження – темпоральних принципів цивільного судочинства. При цьому, саме логічне поєднання у цілісну трирівневу систему забезпечить дослідження достовірними та логічними висновками, що ґрунтуються на загальновизнаних наукових категоріях, оскільки як стверджує Є. В. Васьковський, саме методологія відділяє прийоми дослідження правильні і доцільні від помилкових і непридатних [81, с. 42].

Важливим положенням перед формуванням власного бачення поняття «методології» є позиція висловлена О. М. Новіковим, який стверджує, що методологія являє собою вчення про організацію діяльності, тобто про організацію ефективної діяльності, що сприяє отриманню нового результату. [82, с. 20-21]. Зазначена позиція виокремлює суттєву характеристику методології вказуючи на те, що наукова діяльність повинна бути ефективною та такою, що реалізовується у практичній користі.

Досить ємким та інформативним під час формування поняття «методології» є розкриття її ознак, до числа, яких В. М. Карташов відносить наступні, які насамперед можуть бути покладені в основу розробки методології дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства: 1) методологія – це, насамперед, певний теоретичний і емпіричний інструментарій (техніка), тобто сукупність засобів (загальносоціальних, технічних, спеціально-юридичних) пізнання правових явищ, процесів і станів; 2) методологія включає відповідні предмету її дослідження прийоми, способи, правила і методи вмілого та грамотного використання відповідного базового (емпіричного та теоретичного) матеріалу, а також засобів пізнання (тактику); 3) юридична політика, наукові та емпіричні принципи, способи довгострокового планування і прогнозування досліджень, що визначають перспективу розвитку фундаментальної та інших юридичних наук, утворюють у методології її стратегічний компонент; 4) до методології входять методика узагальнення, систематизації і обробки отриманих знань, формулювання наукових висновків і рекомендацій, процедури їх впровадження у різноманітні юридичні науки, навчальні та виховні процеси, практики перетворення відповідних сфер життєдіяльності суспільства; 5)

важливим компонентом методології є світоглядна основа науки – система певних життєвих позицій вчених-юристів, їх ідеали і переконання, ціннісні орієнтири та установки, які відіграють суттєву роль у науковому дослідженні та практичній діяльності; 6) методологія представляє саме вчення про техніку, тактику, стратегію, методикою пізнання реальної дійсності, про будову наукового знання і найбільш перспективні шляхи й напрями наукового пошуку [83, с. 10-12].

Враховуючи вищезазначене та беручи за основу запропоноване О. В. Гетманцевим поняття методології науки цивільного процесуального права, під яким науковець розуміє сукупність самостійних за своїм змістом і межами застосування, об'єктивно зумовлених, і взаємодіючих методів наукового пізнання, які використовуються для дослідження об'єктів, які входять в предмет науки цивільного процесуального права для отримання нових знань, удосконалення і доповнення існуючих з метою підвищення ефективності та значення науки в цілому [67, с. 78], в якості методології дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства пропонуємо розуміти взаємопов'язану сукупність ефективних прийомів, способів і засобів, що використовуються для комплексного наукового пізнання темпоральних принципів цивільного судочинства дозволяючи розкрити їх зміст, а також підтвердити достовірність здійснених висновків під час їх дослідження.

Заслуговує на увагу також висвітлення функцій, що виконує методологія та мети, якою вона наділяється. Так, загальне призначення методології полягає у виконанні нормативної функції. На думку І. В. Блауберга та Е. Г. Юдіна, методологічне знання виступає або у прескриптивній (нормативній), або в дескриптивній (описовій) формі, до того ж на практиці ці типи знання межують один з одним. Так, нормативна (прескриптивна) функція методології сприяє регуляції діяльності, дескриптивна – виступає орієнтиром у процесі дослідження, головним завданням якої можна вважати вивчення тенденцій і форм розвитку пізнання за допомогою категоріально-понятійного апарату [84, с. 67-68].

Для цього дослідження ключовим слід вважати те, що основоположною метою методології є вивчення та застосування підходів, методів, принципів

тощо, за допомогою яких можна здобути нові знання (теоретичний рівень) та практично змінити дійсність (емпіричний рівень). Змістовне розуміння методології виходить з того, що у ній реалізується інструментальна, пошукова функція [85, с. 41]. Вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що будь-яка діяльність повинна мати свою наперед визначену мету, у тому числі, наукова діяльність, у зв'язку з чим, під час методологічного дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства визначаємо для себе, що дане дослідження матиме те тільки теоретичні здобутки, зокрема, в частині представлення власних наукових понять, а й дозволить сформулювати пропозиції до змін у чинному процесуальному законодавстві, забезпечуючи зайняття темпоральними принципами самостійної ніші у цивільному процесуальному законодавстві України.

Слід констатувати, що методологія не зводиться лише до методів наукового пізнання, а має власні інтегративні закономірності розвитку, взаємопов'язані між собою елементи, що виконують лише їм притаманні функції та реалізують поставлені процесуальні завдання [86, с. 28].

Беручи до уваги той факт, що метод є складовою частиною методології, зазначимо, що саме він є одним із інструментаріїв завдяки якому стає можливим провести ґрунтовне наукове дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства. На цей час є сформованими та сталими загальнофілософські підходи до визначення поняття «метод», зокрема, Р. Декарт розумів під методом точні і прості правила, суворе дотримання яких завжди перешкоджає прийняттю помилкового за істинне і, без зайвого використання розумових сил, але поступово і безперервно збільшуючи знання, сприяє тому, що розум досягає істинного пізнання всього, що йому доступно [87, с. 89]. У свою чергу, І. Кант вважав, що метод дає засоби, завдяки яким ці досконалості пізнання досягаються [88, с. 526]. При цьому, Г. В. Плеханов вважає, що метод – це знаряддя, що служить для відкриття істини [89, с. 181].

У зв'язку з цим, в межах досліджуваного питання ставимо перед собою першочергове завдання здійснити виокремлення найбільш ємких та змістовних

методів, що дозволять у повній мірі розкрити зміст темпоральних принципів цивільного судочинства та відокремити ті наукові позиції, що носять несуттєвий характер. При цьому, кожен метод наукового пізнання дозволяє отримати певну інформацію про об'єкт вивчення, що у кінцевому результаті вибудується у цілісну систему, яка створить загальне представлення про нього.

Отже, для розв'язання наукових завдань суттєве значення має обрання відповідного методологічного інструменту, який дозволить, з одного боку, якісно поліпшити наявне знання, а з іншого – визначити коло проблем, вирішення яких вимагає подальшого наукового пошуку.

Переходячи до безпосереднього розгляду окремих методів, які є інформативними під час методологічного дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства зазначимо, що свого застосування віднаходять як загальнофілософські методи, так й засоби неюридичних наук, загальні прийоми, способи інших (не цивільних процесуальних) юридичних наук, спеціальні методи дослідження цивільного процесуального права.

Так, загальнофілософські підходи є універсальними методологічними засобами пізнання під час методології дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства, завдяки якому стає можливим здійснити загальний аналіз досліджуваної категорії, а також створює передумови для формування теоретичної та практичної діяльності. Отже, саме вони дають можливість сформулювати загальний напрямок та базис для обрання методів галузевої науки, які, у свою чергу, є тим засобом, що дозволить конкретизувати, деталізувати та диференціювати об'єкт пізнання.

У свою чергу, спеціальні (конкретнонаукові) методи дозволяють конкретизувати проблему з точки зору певної науки, сформулювати принципи і виділити методи дослідження, характерні для певної наукової сфери. Методологічні підходи є провідними напрямками вивчення окремого предмета, які дозволяють не лише проаналізувати й описати досліджуваний процес, але й передбачити можливі варіанти його розвитку [90, с. 57]. Між тим, кожен метод наукового пізнання уособлює якісно новий спосіб вивчення темпоральних

принципів цивільного судочинства, що зумовлює необхідність застосування сукупності методологічних підходів, що забезпечують отримання об'єктивної, достовірної інформації у досліджуваній сфері.

Основоположним загальнонауковим методом дослідження єдності цивілістичного процесу є принципи, закони і категорії діалектики. Діалектика (від грец. *dialegomai* – веду бесіду, міркую) являє собою метод пізнання, що дозволяє внаслідок вивчення різних сторін явища найповніше пізнати всі його ознаки і властивості [91, с. 2]. Звертаючись до історичних витоків даного методу зазначимо, що Сократ був одним із перших хто його визначив та розкриває як метод за допомогою, якого формуються поняття, що відображають сутність речей, тобто те загальне, що є, на думку Сократа, незмінним «законом» для одиничних виявів речі [92, с. 216]. Зазначене дозволяє говорити, що даний метод наукового пізнання віднайде свого застосування під час проведення дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства, зокрема, під час виведення понятійного апарату у даній сфері, розкриття їх сутності та характеристики окремих їх елементів.

Між тим, у правознавстві діалектика визначає напрями і підходи до вивчення держави і права, озброює юристів-науковців принципами та категоріями наукового пізнання. Діалектика повинна не самоізолюватися від висновків новітніх наукових підходів, а засвоювати, враховувати і визначати їх належне місце у своїй концептуально-категоріальній структурі [93, с. 9]. Здійснивши аналіз наявних на цей час підходів до застосування вказаного методу наукового пізнання при проведенні досліджень у правовому середовищі зазначимо те, що саме завдяки йому стає можливим розглядати у динаміці як цивільний процес в цілому, так і його окремі елементи, враховувати особливості їх розвитку показати єдність і протилежність підходів до конструювання моделей розгляду правових спорів, схожість і відмінності їх процесуальних форм. Крім того, діалектика стає у пригоді, у тому числі, в рамках цивільного процесу, оскільки дає можливість правильно виявити проблему та знайти оптимальні шляхи її вирішення.

Застосування діалектичного методу у дослідженні темпоральних принципів цивільного судочинства сприяє встановленню їх змісту, соціального призначення, а також надає можливість визначити рекомендації щодо удосконалення їх реалізації під час розгляду та вирішення цивільної справи. Крім того, його використання дозволяє виявити різнопланові погляди на застосування темпоральних принципів цивільного судочинства під час розгляду цивільних справ, здійснюючи при цьому ґрунтовний аналіз кожного з них, дозволяючи помітити сучасні закономірності та тенденції розвитку цивільного процесу, загалом та окремих його принципів, зокрема. Разом з тим, саме цей метод дозволяє ідентифікувати поняття «принципу», а також притаманної деяким з них, риси – темпоральності з позиції його становлення та розвитку.

При цьому, спостерігаємо при проведенні даного дисертаційного дослідження, що безпосередньо віднаходить свого використання перший закон діалектики (закон єдності та боротьби протилежностей) [94, с. 51], який виступає основоположним у діалектиці та відіграє найважливішу роль, оскільки саме він дозволяє відстежити єдність складових елементів принципів цивільного процесуального права, тісного взаємозв'язку та взаємозалежності його елементів. Саме застосування цього закону дозволяє як у мого краще проілюструвати комплексний підхід законодавця до побудови основних засад цивільного судочинства.

Не менш важливе значення серед методів наукового пізнання посідає саме системний підхід, завдяки якому стає можливим проводити дослідження не лише самого об'єкта, а і його середовища [95, с. 94]. Основою цього методу слід вважати ідею цілісного підходу до вивчення досліджуваного явища, при чому виділяємо два напрямки аналізу темпоральних принципів цивільного процесуального права. Перший окреслює дослідження внутрішньої будови окремо взятого темпорального принципу, визначаючи його специфічні особливості, другий – дозволяє встановити місце кожного з них у цілісній системі принципів цивільного судочинства.

Безумовним слід вважати те, що кожен принцип займає власне, самостійне місце у загальній їх системі, проте вони утворюють єдину, комплексну, взаємопов'язану будову, що дозволяє не тільки визначити місце темпоральних принципів цивільного процесуального права у загальній системі принципів, а також визначити роль кожного з них при здійсненні цивільного судочинства. Варто обумовити, що представлений метод наукового пізнання та діалектичний слід розглядати у поєднанні, адже кожен з них доповнює своєю частиною «картину» дослідження темпоральних принципів цивільного процесуального права. Так, системний метод дозволяє визначити місце таких принципів у структурі цивілістичного процесу, встановити їх поєднання між собою, а також виявити зв'язки, що існують у середині принципів цивільного судочинства.

У свою чергу, за допомогою системного аналізу представляється можливим охарактеризувати окремо взятий процесуальний принцип. З одного боку це дозволить визначити його теоретичне підґрунтя, звести воєдино правові позиції вчених, які у своїх наукових працях висвітлювали окремі аспекти визначеності темпоральних принципів у теорії цивільного процесу, а з іншого розглянути реалізацію їх у практичній площині.

Отже, саме застосування системного методу стане в нагоді під час проведення дослідження окремо взятого темпорального принципу цивільного судочинства та рис, що йому притаманні, а також при здійсненні комплексної характеристики їх системи, у зв'язку з чим дослідження носитиме не «точковий» характер, а сягатиме усіх елементів цивільного судочинства у визначеній сфері. Так, подібна діяльність дозволить розглядати такі принципи одночасно як самостійні елементи структури, що виконують свою чітко визначену функцію та займає окрему нішу у правовому просторі, а також вплив їх один на одного та на цивільне судочинство в цілому.

Визначальною рисою будь-якого методу наукового пізнання, у тому числі системного, є його результативність, що свідчить про дієвість проведеного наукового дослідження. З цього приводу А. С. Піголкін вказує на ефективність системно-структурного підходу в наукових дослідженнях, який забезпечує

виявлення структурних зв'язків між компонентами окремих правових явищ; зв'язків системних утворень, компонентами яких виступає та чи інша сукупність правових явищ, інше [96, с. 14]. Отже, вважаємо, що для системного методу результатом буде отримання різнопланової інформації про темпоральні принципи цивільного судочинства, яка дозволить вибудувати їх ієрархію, визначити характерні ознаки кожного з них та встановити їх місце у загальній системі цивільного процесу.

Говорячи про спеціальні методи юриспруденції детального висвітлення в рамках даного дисертаційного дослідження потребує догматичний (формально-логічний) метод, який є основним методом юридичного дослідження. Як підкреслюється у правовій науці, даний метод застосовується для пізнання нормативної регламентації правових явищ, встановлення співвідношення між буквою і духом закону [97, с. 368].

Стосовно вказаного методу М. С. Строгович наголошує, що суть формально-догматичного методу полягає не тільки в вивченні діючих норм права, але й у розгляді їх як замкнутої, самостійної системи, з якої – і тільки з якої – вчений виводить всі правові положення [98, с. 167]. Із представленою думкою не можна погодитись однозначно, так як науковець дещо звужує можливості догматичного методу, не використовуючи у повній мірі його можливості.

Так, даний метод віднайде свого активного застосування, зокрема, під час розмежування та формування власного понятійного апарату дослідження, у тому числі визначень «темпоральні принципи», а також вивчення особливостей понять «засади», «ідеї», та встановлення їх співвідношення із поняттям «принципу». Це дозволить не лише глибше пізнавати предмет дослідження шляхом ретельного аналізу положень чинного законодавства, але й оцінити перспективи розвитку нормотворення в цій сфері, а також виявити наявність у практичній площині недоліків та запропонувати шляхи щодо їх усунення. Таким чином, застосування вказаного методу зумовить проведення максимально точного та об'єктивного вивчення правових доктрин, конкретизації юридичних

понять, визначення напрямів вдосконалення чинного законодавства у досліджуваній сфері [99, с. 30].

Разом з тим, окремої уваги заслуговує висвітлення ще одного методу наукового пізнання – юридичної герменевтики, який слід вважати поєднаним із догматичний (формально-логічний) методом. Як зазначає Д. А. Керімов, розуміння герменевтичного прийому як особливого методу тлумачення правової норми включає не тільки буквальну розшифровку тексту норми, що тлумачиться, а й оцінку правової ситуації, супутньої реалізації цієї норми [79, с. 301]. Герменевтичний підхід посідає важливе місце у ході вивчення темпоральних принципів цивільного судочинства. Як зазначає, В. В. Лелеко у герменевтичному підході розуміння тексту передбачає розкриття його смислу, які не виражені експліцитно, та рух від розуміння частин до прогнозування змісту цілого і навпаки – від розуміння цілого до усвідомлення змісту частин [100, с. 145]. Більш повно та змістовно розкрив сутність герменевтичного підходу у правовій сфері І. І. Онищук, який стверджує, що даний підхід ґрунтується на сукупності принципів і методів тлумачення й інтерпретації юридичних текстів, а останні можуть мати форму як нормативно-правових, так й інших правових документів, а також наукових монографій та інших письмових праць вчених. Цей підхід домінує в аналітичній юриспруденції. Тлумачення права розглядають як посередника між загальною та абстрактною нормами і конкретними життєвими ситуаціями, до яких застосовуються ці норми [101, с. 155].

Варто зазначити, що герменевтичний підхід, у першу чергу, сприятиме більш точному тлумаченню норм, що регламентують темпоральні принципи цивільного судочинства, а також сформовані на доктринальному рівні положення у зазначеній сфері, що дозволить ґрунтовно підійти до всебічного з'ясування змісту досліджуваної категорії.

Тлумачення носить ключове значення в юридичній науці та практичному застосуванні, надаючи можливість розкрити зміст відповідних правових категорій. Так, аналізуючи теоретичні основи застосування цього методу зазначимо, що завдяки йому вчені мають можливість ретельно дослідити

сутність темпоральних принципів цивільного судочинства, зокрема, підходячи як з боку буквального тлумачення наявного понятійного апарату у ЦПК України, так й зі сторони розгляду у більш ширшому розумінні «духу закону», що заклав законодавець у нормативно-правовий акт, провести його інтерпретування до реалій сьогодення. Не обходить стороною використання герменевтичного методу в практичній площині. Саме він дозволяє вибудувати тактику ведення судового процесу суддею та вибір належної поведінки безпосередньо учасниками судового процесу.

Беручі до уваги вищенаведене зазначимо, що тлумачення виступатиме дієвим та ефективним засобом, який широко використовуватиметься у проведенні даного дослідження, зокрема, при співвідношенні положень чинного законодавства та винесеними рішеннями суду.

Разом з тим, важливим у процесі проведення даного вивчення є дослідження темпоральних принципів цивільного процесуального права не тільки з реалій сьогодення, а й у часовому розрізі їх становлення та розвитку. На допомогу у вирішенні зазначеного питання приходить історико-правовий метод. Як вказує О. В. Чистяков історичний метод пізнання збирає досвід поколінь, що дозволяє відібрати все цінне з минулого і не повторювати старих помилок [97, с. 369]. Саме завдяки цьому методу можливо простежити процес формування темпоральних принципів у цивільному процесі, встановити етапи їх розвитку, розглянути їх вплив на цивільний процес, а також динаміку становлення ідей та поглядів вчених у зазначеній сфері. Отже, за рахунок історично-правового методу можливо здійснити відібрання кращих надбань, наявних на певний момент часу, а також відсіяти позиції, які мали (або можуть мати) негативний вплив на судовий процес. Історизм вважаємо раціональним методом для цього дисертаційного дослідження, оскільки саме він стане у пригоді під час розгляду окремих питань цього розділу, що дозволить із загального масиву тез вчених та положень законодавства, як того, що є чинним на цей час, а також того, що діяло раніше, сформувати базис для теоретичного та нормативного розвитку. У свою чергу, не надаємо переваги даному методу наукового пізнання перед іншими у

зв'язку з тим, що ті чи інші позиції представників наукового середовища та відповідна нормативно-правова база формувалась на певному етапі розвитку суспільних відносин. Таким чином, результати отримані за рахунок використання історико-правового методу можуть бути впроваджені у новітньому цивільному процесі, за умови їх акцентованого опрацювання та пристосування до вимог сучасності.

З іншого боку доповнити процес наукового пізнання темпоральних принципів дозволить порівняльний метод, який надає можливість вийти за межі національного законодавства та досягнути міжнародно-правові підходи з аналогічних питань у інших країнах. Так, суть порівняння як однієї із найпростіших і універсальних операцій пізнання зводиться до співвіднесення одного явища з іншим з метою виявлення подібності і розходжень між ними у цілому або з окремих властивостей, за допомогою чого виявляються якісні й кількісні характеристики предметів, класифікується, упорядковується та оцінюється їхній зміст [102, с. 72]. Разом з тим, у результаті порівняння виявляються відношення порівняльності або непорівняльності предметів, їхньої подібності або відмінності, рівності або нерівності [103, с. 199]. Варто відмітити, що зазначений метод наукового пізнання забезпечить вивчення темпоральних принципів у ретроспективному ракурсі, їх становлення та розвитку в іноземних країнах, а також встановити спільні точки зіткнення у нормативно-правовому регламентуванні України та інших країн з метою опрацювання їх окремих положень та розгляду можливості впровадження напрацьованого досвіду у національне процесуальне законодавство. На цей час у цивільному судочинстві відбуваються активні реформаційні процеси, що покликані оновити підходи до здійснення цивільного судочинства зробивши їх більш ефективними, раціональними та наблизити в цілому цивільний процес до європейських стандартів.

Свого широкого застосування порівняльно-правовий метод віднаходить на теоретичному рівні та у практичній площині, дозволяючи забезпечити проведення уніфікації національної системи цивільного процесуального права,

беручі до уваги той факт, що досягнення певної мети можливе шляхом використання різних, інколи діаметрально протилежних підходів, методик та засобів. Таким чином, перед вченими-процесуалістами та законодавцем постає першочергове завдання виокремити із загальної маси правові позиції, опрацювати можливість їх використання та в кінцевому результаті впровадити у цивільне процесуальне законодавство України. Слушним видається твердження Р. З. Лівшиць, який говорить, що на становлення права суттєво впливає історичний чинник, а тому правові явища потрібно вивчати у взаємозв'язку з історією країни. Правові реалії сьогодення багато у чому визначаються правовим минулим і значною мірою зумовлюють завтрашній день права [104, с. 8]. Ось чому, вдале поєднання історико-правового та порівняльного методів створить можливість комплексно дослідити правове регламентування та доктринальні напрацювання стосовно темпоральних принципів цивільного судочинства як на національному, так й на зарубіжному рівнях.

Окрім зазначених вище методів наукового пізнання в рамках дисертаційного дослідження окреме місце посідає метод аналізу й узагальнення судової практики та потребує окремого висвітлення. Саме цей метод забезпечує зв'язок теоретичної та практичної сторони темпоральних принципів цивільного судочинства. Розкриваючи зазначене вище положення вкажемо на те, що розглянуті вище методи наукового пізнання у більшій своїй частині дозволяють провести вивчення наукових позицій за для формулювання теоретичного базису методологічного дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства. З іншого боку, практична реалізація має пріоритетне значення, оскільки саме завдяки процесу норми права «оживають» та дозволяють говорити про цивільний процес у динаміці.

Основою даного методу є узагальнення судової статистики, яка дозволяє виявити закономірності та характерні тенденції, які складаються у діяльності судів щодо вирішення по суті справ певної категорії.

Саме судова практика є своєрідним критерієм, індикатором необхідності перетворень у тій або іншій сфері правового регулювання, її аналіз допомагає

законодавцеві у виданні і формулюванні таких норм права, які були б гранично точними і зрозумілими [105, с. 127]. З метою ілюстрації дії темпоральних принципів цивільного судочинства у практичній площині, зокрема, принципу розумного строку розгляду цивільних справ представимо інформацію щодо тривалості розгляду місцевими та апеляційними судами справ у 2018 році [Додаток Б] [107].

Як бачимо, переважна більшість справ у зазначених періодах розглядалась судами у строк до 3-х місяців, на другому місці – розгляд справ до 1 року, що свідчить загалом про націленість суддів здійснювати розгляд справ у розумні строки, забезпечуючи тим самим захист прав та законних інтересів осіб.

Також, відмічаємо, що показники судової статистики є одним з найбільш ефективних способів цивільного процесуального дослідження, оскільки дозволяє оцінити ефективність застосування положень чинного законодавства на практиці.

Підводячи підсумки, необхідно наголосити, що методологія пізнання принципів цивільного судочинства є підґрунтям покладеним в основу даного дисертаційного дослідження. Відмічаємо, що методологія як категорія пізнання перебуває у постійному удосконаленні з урахуванням стану суспільного розвитку у певний момент часу. Саме підходи, засоби та методи методології дозволяють здійснити максимально точне з'ясування сутності темпоральних принципів цивільного судочинства, їх нормативно-правове регламентування та процес їх реалізація у практичній площині.

1.3. Генеза впливу темпоральних принципів на регулювання цивільних процесуальних правовідносин

Основою цивільного процесуального права є процесуальні принципи, що окреслюють головні напрямки функціонування даної галузі права, при цьому саме

темпоральні вказують на динамізм цивільного судочинства, а також за їх допомогою забезпечується мінімізація використання як матеріальних, так й людських ресурсів під час розгляду конкретної цивільної справи. Зазначені принципи виступають своєрідним державним регулятором, який встановлює строковість реалізації обсягу процесуальних прав та обов'язків учасників судового процесу, а також регламентують повноваження суду під час розгляду цивільної справи. Без перебільшень темпоральні принципи цивільного судочинства відіграють вирішальне значення для регулювання цивільних процесуальних правовідносин втілююся у практичні сторони розгляду цивільної справи.

Чітка дотримання вимог процесуального законодавства означає одночасне та послідовне втілення в життя закладених в ньому принципів. Між тим, дотримуємось думки, що темпоральні принципи цивільного судочинства виступають визначальним орієнтиром у процесуальному праві. На початкових етапах вказані принципи походили з ідей трансформуючись в норми права, а в подальшому, в процесі реалізації, формували юридичну практику.

Цивільне процесуальне право перебуває у тісному зв'язку із суспільними відносинами, що поширюються на усі сфери людського буття, оскільки саме завдяки положенням процесуального законодавства стає можливим віднайти дієвий механізм для захисту порушених, невизнаних або оспорюваних цивільних прав. Так, саме за допомогою цивільних процесуальних норм, що регулюють правосуддя в цивільних справах, забезпечується виконання завдань цивільного судочинства та зосереджується увага на розкритті у повній мірі темпоральних принципів на окремих етапах історичного розвитку.

Як зауважує А. М. Колодій, принципи права покликані забезпечувати органічний взаємозв'язок правової системи, системи і структури права, норм права і правових відносин, єдність норм, інститутів і галузей права. Вони характеризують зміст і сутність права в концентрованому вигляді і демонструють підвалини відображення у ньому економічних, політичних і моральних відносин. Принципи виступають критеріями оцінки правомірності чи неправомірності дій соціальних суб'єктів, формують правове мислення і правову

культуру, цементують систему і структуру права [108, с. 28-40]. Крім того, цивільний процес перебуває у постійному русі, його окремі положення удосконалюються та уточнюються з метою отримання у кінцевому результаті оптимального, дієвого та ефективного процесуального інструменту. Варто звернути увагу на те, що кожна особа, яка звертається до судового способу захисту своїх порушених прав та законних інтересів оцінює ефективність процесуального правового регулювання шляхом співвідношення між поставленою нею метою і досягнутим результатом. У цьому контексті зупинимось на висвітленні шляхів підвищення ефективності правового регулювання, оскільки саме даний критерій дозволяє не тільки визначитись із правильністю обрання способу захисту, а також побудови в цілому правової системи, до числа яких належать:

– удосконалення правотворчості, в процесі якої в нормах права (з урахуванням високого рівня законодавчої техніки) найбільш повно виражаються суспільні інтереси і ті закономірності, в рамках яких вони будуть діяти. Потрібно створювати за допомогою відповідних юридичних та інформаційних засобів такий стан, коли закон вигідніше дотримуватися, ніж порушувати. Крім того, важливо посилити юридичну гарантованість правових засобів, тобто підвищити рівень ймовірності в досягненні цінності і знизити рівень ймовірності в перешкодженні цього процесу [109, с. 228]. Підтримуючи у повній мірі означений напрямок, виходячи перш за все з положень ч. 2 ст. 19 Конституції України [3], зазначимо, що нормотворчість є ключовим елементом, оскільки як суд, так й учасники судового процесу діють відповідно до встановленої процедури та у визначені строки. Ця теза у повній мірі віднаходить свого застосування під час реалізації й темпоральних принципів цивільного судочинства, що можливо простежити на змінах, які застосовувались до строків на вчинення окремих процесуальних дій. Таким чином, ретельний підхід законодавця до визначення положень цивільного процесуального законодавства є першочерговим джерелом у якому відображаються сформовані процесуальні принципи та з яких починається всебічне їх дослідження;

– удосконалення правозастосування «доповнює» дієвість нормативного регулювання. Якщо нормативна регламентація покликана забезпечити стабільність і необхідну однаковість в регулюванні суспільних відносин, ввести їх в жорсткі рамки законності, то правозастосування – врахування конкретної обстановки, своєрідність кожної юридичної ситуації. Оптимальне поєднання правотворчості і правозастосування надає гнучкість і універсальність правовому регулюванню, мінімізує збої і зупинки в дії права [109, с. 228]. Відмічаємо, що правозастосування є окремим напрямком реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства, за рахунок саме його стає можливим відстежити яким чином сформульована у певній конструкції процесуальна норма буде практично реалізована. Так, на підставі системного аналізу, проведення узагальнюючого дослідження стає можливим сформулювати найбільш однозначні процесуальні положення;

– підвищення рівня правової культури [109, с. 228] посідає не менш важливе значення у системі ефективності правового регулювання у зв'язку з тим, що саме правова необізнаність породжує неточності під час підготовки відповідних законопроектів та в подальшому саме вона зумовлює ситуацію, що таке положення не віднаходить свого «правильного» застосування під час безпосереднього розгляду цивільної справи.

Отже, комплексне поєднання наведених вище елементів дозволить створити уніфіковану нормативно-правову базу, яка віднайде свого належного практичного застосування направлено на відновлення порушених прав та законних інтересів осіб.

В межах цього питання приділимо увагу впливу темпоральних принципів цивільного судочинства на цивільні процесуальні правовідносини, зокрема, через розгляд такої взаємодії за рахунок співвідношення норм права та суспільних відносин. Так, О. М. Єфімов зазначає, що предметом цивільного процесуального права є суспільні відносини в сфері здійснення правосуддя, тобто цивільні процесуальні правовідносини. Вплив на суспільні відносини дії певних правових норм призводить до виникнення правовідносин, тобто відносин правових. У разі впливу норм права на суспільні відносини йдеться не про так звану змістовну

характеристику цих відносин, а про їх функціональну характеристику. Певні суспільні відносини є процесуально-правовими тому, що на них вплинули норми саме цивільного процесуального права. Функціональною характеристикою цивільних процесуальних правовідносин є ті функції, які виконують такі відносини, а саме захист та охорона суб'єктивних прав [110, с. 32]. Як бачимо, суспільні відносини зазнають постійного впливу правових норм, що перебувають у безпосередній взаємодії, оскільки саме ними визначається обсяг можливих процесуальних дій, а саме «спектр» дозволеної поведінки та межі реалізації наданих прав. Для більш кращого розуміння представимо позицію М. Й. Штефана, який зазначав, що під цивільними процесуальними правовідносинами слід розуміти врегульовані нормами цивільного процесуального права відносини, що виникають між судами як між собою, так і з учасниками процесу – громадянами і організаціями в цивільному судочинстві [111, с. 49]. При цьому, аналіз вказаного поняття та наявної процесуальної наукової літератури дозволяє дійти до обґрунтованого висновку, що визначальною ознакою, яка вирізняє вказані правовідносини з поміж інших, є те, що вони виникають на основі норм цивільного процесуального права внаслідок їх реалізації. Як бачимо, саме вказана риса покладається в основу відмінності цивільно-процесуальних правовідносин та принципів. При цьому, сталим є твердження, що за своїм змістом принципи є ширшими за норми права, оскільки саме перші закладають передумови для формування останніх, надаючи тим самим їм статусу загальнообов'язкових. Зазначаємо, що деякі цивільні процесуальні принципи, у тому числі темпоральні, втілюються в окремих нормативних положеннях, а інші залишаються керівними засадами, що покладаються в основу цивільного процесуального законодавства.

Із нормативним закріпленням пов'язаний наступний важливий елемент – це законодавчий примус за недотримання окремого положення законодавства під час реалізації процесуальних прав і виконання обов'язків. Обумовимо, що зазначене положення у ЦПК України втілюється у імперативних нормах, порушення, яких зумовить, зокрема, не тільки застосування заходів

процесуального впливу стосовно учасників судового процесу (попередження, видалення із залу судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, привід, штраф), а й неможливість скористатись наявними процесуальними механізмами. Йдеться, наприклад, про неподання (без поважних причин), у встановленому порядку апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції, несвоєчасне представлення доказів по справі тощо. Так, порушення будь-яких процесуальних строків свідчатиме про неможливість подальшої реалізації закріпленого права, тоді як у відношенні процесуальних принципів складається діаметрально протилежна ситуація – їх порушення не є настільки критичними, у тому числі, щодо настання негативних наслідків.

Разом з тим, яскравою ілюстрацією поєднання обох наведених випадків спостерігається у ст. 121 ЦПК України, яка одночасно закріпила й процесуальний принцип та правову норму – розумність процесуальних строків. Таким чином, відбулося відповідне відображення провідної ідеї цивільного процесуального судочинства у нормах процесуального права. Саме даний процесуальний принцип є одним з основних різновидів темпоральних принципів цивільного судочинства, більш детальне дослідження якого здійснюватиметься у наступних розділах дисертаційного дослідження.

Дана категорія принципів цивільного судочинства здійснює безпосередній вплив на цивільні процесуальні правовідносини, що можливо простежити, зокрема, у випадку коли суд визначає конкретний строк для вчинення окремої процесуальної дії, недотримання якого варто розглядати з двох сторін. Перший бік полягає у тому, що суд змушений переносити розгляду справи на інший час, або надавати додатковий строк для вчинення такої процесуальної дії, що негативно впливає на тривалість розгляду цивільної справа затягуючи прийняття відповідного рішення суду, використовуючи тим самим додаткові матеріальні та людські ресурси.

З іншої сторони, окреслимо більш критичний випадок, зумовлений тим, що не вчинення відповідної дії у встановлений строк призведе до неможливості її подальшої реалізації (знищення (пошкодження) об'єктів експертного

дослідження або інших доказів, що мають суттєве значення для вирішення цивільної справи).

При цьому, переходячи до більш детального розгляду впливу темпоральних принципів цивільного судочинства на цивільні процесуальні правовідносини окремої уваги заслуговує позиція викладена у підручнику цивільного процесу, у якому зазначається, що під принципами цивільного процесуального права розуміється обумовлені соціально-економічними умовами суспільного життя формально закріплені засади здійснення правосуддя в цивільних справах, які визначають завдання і мету правосуддя в цивільних справах, характер, зміст і побудову цивільного судочинства, а також повноваження та процесуальну діяльність суду, учасників процесу, їх процесуально-правове становище [112, с. 20]. У цьому випадку в рамках нашого дослідження ключове значення носить положення про те, що на досліджувані види процесуальних принципів упродовж їх історичного розвитку здійснював вплив стан суспільних відносин, що склався на певний момент часу, формуючи тим самим практику їх застосування за різних умов. Більш того, це лише одна сторона досліджуваного явища. З іншого боку саме темпоральні принципи цивільного судочинства при своїй безпосередній реалізації відповідно дисциплінують учасників цивільних процесуальних правовідносин. Отже, спостерігається комплексне поєднання впливу двох зазначених елементів один на одного. З цього й будимо виходити під час побудови подальшого розгляду даного питання. Вважаємо, що вагоме значення для даного дисертаційного дослідження та досить ілюстративним виступає проведення аналізу підходів законодавця у цивільному процесуальному законодавстві різних часів до темпоральних принципів цивільного судочинства, оскільки зміни у їх формулюванні безпосередньо впливають на суспільні відносини. Для досягнення поставленої задачі вважаємо за необхідне звернути увагу на основні процесуальні джерела, які в окремих своїх положеннях містять процесуальні норми, які регламентують цивільні процесуальні правовідносини в означеній сфері [113, с. 89].

Так, звертаючись до розгляду процесуальних аспектів формування цивільного судочинства зазначимо, що нашу увагу привертають цивільні процесуальні кодекси різних періодів та країн. Між тим, вдале поєднання надбань процесуальної доктрини та практичної складової сприяли прийняттю у 1923, 1963, 2004 та 2017 роках відповідних цивільних процесуальних кодексів, що забезпечили подальший розвиток цивільних процесуальних відносин, шляхом запровадження новітніх підходів здійснення цивільного судочинства. Саме на підставі дослідження цих норм стає можливим провести узагальнення динаміки зміни поглядів законодавця на строковість цивільного судочинства України, дозволяючи провести порівняльний аналіз положень цивільних процесуальних законів різних періодів та різних країн пострадянського періоду [Додаток В]. Завдяки здійсненому у таблиці аналізу цивільних процесуальних кодексів стає можливим наглядно продемонструвати становлення та розвиток принципу розумності строку розгляду цивільних справ.

Відзначимо, що процесуальні принципи, у тому числі, темпоральні, мають історичний характер, оскільки витоками їх формування слід вважати звичаї, традиції, а також моральні норми, які перш за все орієнтовані на урегулювання різноманітних суспільних відносин, зокрема й таких, що спрямовані на захист прав, свобод і законних інтересів людини. Саме завдяки вказаним вище елементам формувався зміст суспільних потреб, які з плином часу та розвитку суспільних відносин набули визначального статусу та втілились у керівні принципи або правові норми, що свідчить про актуальність їх для суспільства в цілому і необхідність їх відповідного юридичного оформлення.

На початкових етапах формування відповідних правил поведінки відбувається не тільки визначення порядку процесуальних дій учасників суспільних відносин, а й стає можливим спостерігати взаємозв'язок процесуальних принципів та суспільних відносин.

Погоджуємось з думкою О. М. Юхимюк, яка вважає, що посилаючись на певний принцип права для підтвердження своєї позиції потрібно найперше бути впевненим, що дана засада є саме принципом права і визнана державою та

більшістю спеціалістів [114, с. 136]. На нашу думку, темпоральні принципи у повній мірі відповідають вказаним критеріям, оскільки їх статус є загальновизнаний як у правовому полі, так й на доктринальному рівні.

Під час даного дослідження підлягали вивчено як перші редакції зазначених вище процесуальних кодексів, так й зміни, що до них вносились, зупиняючись на найбільш значимих процесуальних строках за для відстеження безпосередньої реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства у практичній площині.

Перший процесуальний акт, що заслуговує на нашу увагу є ЦПК РРФСР [115], який закладає передумови до подальшого розвитку процесуального законодавства України. У порівнянні із вже більш пізніми нормативно-правовими актами вказаний процесуальний документ детально не регламентував строки здійснення окремих процесуальних дій про які йшлося у порівняльній таблиці [Додаток В]. Необхідно відмітити, що саме на тому етапі формувався процесуальний механізм, який дозволяє акцентовано говорити про широке застосування принципу розумності під час реалізації кожним суб'єктом цивільного судочинства законодавчо передбачених прав та обов'язків, а також при виконанні судом покладених на його повноважень. До такого висновку доходимо з урахуванням того, що судовий процес не може тривати постійно, а на вчинення певної дії є свій час, у зв'язку з чим саме на суд, у таких випадках, покладається обов'язок звернутись до реалізації темпоральних принципів, забезпечивши тим самим оперативність та швидкість цивільного процесу.

Доречною видається також думка М. М. Ясинка, який під принципами якраз розуміє не що інше, як правові вимоги до суду й учасників цивільного процесу, що відображають закономірності правового регулювання здійснення правосуддя [116, с. 21]. Разом з тим, суддя як головна дієва особа, що фактично здійснює управління цивільним судочинством, тим самим забезпечуючи щоб кожна особа, що звертається до суду отримала відповідний захист, забезпечує та скеровує процес у відповідності до вимог процесуального законодавства. Разом з тим, не можемо не зазначити, ще й на те, що при невизначеності окремих строків

практика почне вибудовувати власне бачення до правозастосування таких процесуальних механізмом. Таким чином, вбачаємо, що вже на цьому етапі починає формування впливу темпоральних принципів цивільного судочинства на цивільні процесуальні правовідносини, у тому числі, шляхом встановлення для учасників процесу певного порядку до вчинення ними окремих процесуальних дій, а також в цілому на цивільний процес – надання йому чіткості та часової визначеності.

Аналізуючи подальші процесуальні правові акти зазначимо, що при їх детальному вивченні спостерігається дві групи підходів законодавця до визначення процесуальних строків, через які віднаходять своїєї безпосередньої реалізації принцип розумності розгляду судової справи, а також принцип процесуальної економії. По-перше, підходи законодавця, що залишилися сталими або ті, що зазнали незначних змін до теперішнього часу. Йдеться, наприклад, про строки витребування судом доказів, а також строки подання апеляційної та касаційної скарги.

Другу групу утворюють процесуальні норми, що в окремих кодексах взагалі не були визначені, а з плином розвитку цивільного процесуального законодавства віднайшли свого відповідного закріплення. Так, до найбільш вагомих варто віднести строки встановлені для відкриття провадження у справі та подання доказів, що підтверджують доводи обох сторін.

Окремої уваги заслуговує також здійснення співвідношення нині діючого ЦПК України із підходами в означеній сфері у цивільному процесуальному законодавстві інших країн. Так, означені у таблиці [Додаток В] цивільні процесуальні кодекси обрані не випадково. Ми керувались тим, що представлені країни належать до однієї правової сім'ї, підходи до регулювання цивільних процесуальних правовідносин є однотипними, з деякими власними особливостями, а процесуальне законодавство на початкових етапах формувалось за рахунок єдиних витоків. Саме цей факт слід вважати ключовим, оскільки дозволить у порівняльній характеристиці відстежити динаміку зміни підходів до одних й тих же процесуальних інституцій. У зв'язку із цим,

помічаємо, що більшість процесуальних строків є ідентичними, зокрема, що стосується підходів до визначення строків судового розгляду та подання касаційної, за законодавством України апеляційної, (наглядової) скарги.

Наведене дозволяє дійти обґрунтованих висновків про те, що законодавче урегулювання при визначенні строків вчинення окремих процесуальних дій для учасників цивільного провадження слід напряму пов'язувати з періодами проведення відповідних правових реформ, які змінюючи нормативне закріплення безпосередньо впливають на удосконалення судової системи та процесуальний порядок вирішення цивільних справ по суті, тим самим регулюючи суспільні відносини.

Як слушно вказує М. І. Сірий судова практика «є формою нагромадження професійного досвіду судами загальної і спеціалізованої юрисдикції Конституційним Судом України, а вивчення судової практики надає можливість виявити позитивний і негативний досвід у роботі судів і на цій основі вжити заходів щодо поліпшення якості судочинства [117, с. 869]. Наголошуємо, судова система буде найбільш ефективною у випадку коли у державі вибудовується наступна комплексна система реагування: наявне процесуальне законодавство створює належний процесуальний інструментарій, який дозволяє оперативно відновити порушені права осіб, вибудовуючи судову практику на їх основі, а також керуючись відповідними процесуальними принципами, у свою чергу зумовлюючи проведення наукових досліджень з окремих питань, та на підставі отриманих результатів із двох зазначених джерел, формування більш досконалої нормативно-правової бази. З цього приводу А. Д. Машков, думку якого підтримуємо, зазначає, що від привальної побудови системи принципів права, від створення та наявності адекватних механізмів їх реалізації безпосередньо залежить адекватність правової системи потребам відповідного суспільства, ефективність правового регулювання [118, с. 269]. Отже, спостерігаємо циклічність побудови у формуванні сучасного цивільного судочинства, яке складається із тріади елементів: законодавчого закріплення, доктринальних вчень

та практичного застосування, на кожен із яких темпоральні принципи цивільного судочинства здійснюють свій визначальний вплив.

Вплив темпоральних принципів цивільного судочинства на регулювання цивільних процесуальних правовідносин проявляється в одній з двох форм: перша полягає у безпосередньому закріпленні такого принципу у положеннях ЦПК України та другій – відсутність відповідного нормативного відображення. Проілюструємо, на прикладі одного з основних темпоральних принципів цивільного судочинства – принципу розумності строків розгляду справи судом, форму його реалізації у процесуальному законодавстві. На теперішній час у ЦПК України (після викладення його у новій редакції відповідно до Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [119]) міститься у ч. 3 ст. 2 окреме положення стосовно його закріплення. Проте, попередня редакція ЦПК України такого відображення не містила, згадуючи тільки у деяких статтях про розумність строків розгляду судової справи, натомість ЦПК України 1963 р. взагалі не згадує про розумність розгляду цивільних справ.

Вважаємо, що діючий ЦПК України в цій частині, є найбільш прогресивним та сучасним, оскільки закріпивши даний принцип цивільного судочинства у своїх положеннях йому надано статусності та акцентованого застосування під час розгляду цивільних справ. Практичність застосування цього принципу є визначальною та першочерговою. Водночас, дослідження результативності такого принципу, формальне його закріплення відходить на другий план. Формальне закріплення темпорального принципу цивільного судочинства є за своїм змістом дещо вужчим у порівнянні із фактичним його значенням. Вважаємо, що фактичне закріплення відповідних процесуальних принципів здійснює безпосередній вплив на цивільні процесуальні правовідносини та виступає їх регулятором.

Разом з тим, О. М. Юхимюк наголошує на тому, що принципи надають судді певну сферу свободи, оскільки не диктують конкретного вирішення, а надають

аргументи для прийняття певного рішення [120, с. 222]. Висловлена теза є досить актуальною у відношенні до темпоральних принципів цивільного судочинства, зокрема, стосовно принципу – розумного строку розгляду справ, враховуючи той факт, що суд самостійно визначає строк для вчинення окремої процесуальної дії, у випадку відсутності законодавчого регламентування з цього питання. Саме суд враховуючи особливості конкретно взятої справи має можливість або надати більш тривалий строк, або зменшити його для вчинення сторонами відповідної дії, тим самим скеровуючи процес задля встановлення істини по справі та досягнення як першочергових завдань, що стоять перед судом та учасниками судового процесу, так й загальної мети, що сторони ставлять перед собою звертаючись до суду. У такому випадку спостерігаються два аспекти, по-перше, зазначений вище принцип характеризується своєю абстрактною природою, по-друге, відноситься до сфери суддівського розсуду. Отже, поєднання цих двох елементів здійснює безпосередній вплив на цивільні процесуальні правовідносини.

Враховуючи вищенаведене, в рамках даного дисертаційного дослідження вважаємо за доцільне зупинитись на розкритті призначення темпоральних принципів цивільного судочинства. Так, простежуючи вплив зазначених принципів на цивільні процесуальні правовідносини відмітимо, що перший зводиться до того, що саме вони втілюють узагальнене закріплення засад суспільного ладу, які сформувались на певний момент часу, у процесуальні принципи, другий – полягає у створенні однотипної юридичної практики при розгляді цивільних справ одного спрямування.

Отже, кожний історичний період розвитку суспільних відносин зумовлює формування пропозицій щодо внесення змін до цивільного процесуального законодавства шляхом або внесення точкових корективів, або прийняття нових законодавчих актів, тим самим впливаючи на цивільні процесуальні правовідносини. Таким чином, вважаємо, що темпоральні принципи цивільного судочинства віднайдуть свого реального застосування та принесуть найбільшу користь виключно за умови поєднання законодавчої бази, вивчення наукового досвіду та практичної дійсності.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретико-правових та методологічних засад темпоральних принципів цивільного судочинства дозволяє дійти наступних висновків.

1. Вибудовано найбільш ефективну схему дослідження наукової розробки проблем темпоральних принципів цивільного судочинства, що складається з двох напрямків: законодавчого та доктринального, який вміщує у собі п'ять рівнів пізнання. При цьому, кожен з них надає власну частину інформації щодо предмету дослідження, формуючи в цілому комплексне бачення проблематики дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства.

Представлено загальну градацію часових етапів розвитку темпоральних принципів цивільного судочинства, шляхом виокремлення базового етапу, етапу розбудови та сучасний етап, що дозволяє простежити увесь «шлях» зародження, розвитку та формувань перспектив на майбутнє вчення про темпоральні принципи цивільного процесуального права.

2. В якості авторського визначення методології дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства пропонується розуміти взаємопов'язану сукупність ефективних прийомів, способів і засобів, що використовуються для комплексного наукового пізнання темпоральних принципів цивільного судочинства, та які дозволяють розкрити їх зміст, а також підтвердити достовірність здійснених висновків під час їх дослідження.

3. Особливість системного методу пізнання темпоральних принципів цивільного судочинства зводиться до ідеї цілісного підходу до вивчення досліджуваного явища шляхом проведення аналізу за двома напрямками. Перший окреслює дослідження внутрішньої будови окремо взятого темпорального принципу, визначаючи його специфічні особливості, другий – дозволяє встановити місце кожного з них у цілісній системі принципів цивільного судочинства.

Результативність вказаного методу полягає в отриманні різнопланової інформації про темпоральні принципи цивільного судочинства, яка дозволяє

вибудовувати їх ієрархію, визначати характерні ознаки кожного з них та встановлювати їх місце у загальній системі цивільного процесу.

4. Удосконалення шляхів підвищення ефективності правового регулювання по відношенню до темпоральних принципів цивільного судочинства дозволяє не тільки визначитись із правильністю обрання способу захисту, а також побудувати в цілому правову систему, зокрема, завдяки розгляду правотворчості, правозастосування та рівня правової культури. Комплексне поєднання наведених вище елементів дозволить створити уніфіковану нормативно-правову базу, яка віднайде свого належного практичного застосування спрямованого на відновлення порушених прав та законних інтересів осіб.

5. Дослідження основних положень цивільних процесуальних кодексів 1923, 1963, 2004 та 2017 років засвідчує динаміку зміни поглядів законодавця на строковість розгляду цивільних справ та впливу темпоральних принципів цивільного судочинства на цивільні процесуальні правовідносини. За рахунок проведеного аналізу простежується циклічність побудови у формуванні сучасного цивільного судочинства, яке складається із тріади елементів: законодавчого закріплення, доктринальних вчень та практичного застосування, на кожен із яких темпоральні принципи цивільного судочинства здійснюють свій визначальний вплив.

6. Вплив темпоральних принципів цивільного судочинства на регулювання цивільних процесуальних правовідносин втілюється в одній з двох форм: перша проявляється через безпосереднє закріплення таких принципів у положеннях ЦПК України, друга – без відповідного нормативного відображення.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕМПОРАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

2.1. Поняття та види темпоральних принципів цивільного судочинства

Питання становлення, розвитку, а також виокремлення новітніх підходів до класифікації принципів цивільного судочинства повсякчас привертає увагу як дослідників цивільно-процесуальної науки, так й юристів-практиків. Слід зазначити, що на цивільні процесуальні принципи, у тому числі темпоральні, здійснюють свій вплив стан розвитку суспільних відносин на певному історичному етапі, стан нормативно-правового регулювання даної сфери правовідносин, а також результати запровадженої судово-правової реформи, оскільки саме завдяки їй стає можливим «вдихнути» у цивільне судочинство сучасні та ефективні процесуальні механізми, започаткувати нові процесуальні інститути, удосконалити існуючу процедуру розгляду цивільних справ шляхом впровадження накопиченого теоретичного та практичного досвіду у нормативне регулювання цивільних процесуальних правовідносин. При цьому, саме у процесі нормотворчої діяльності процесуальні принципи віднаходять своє застосування, що проявляється перш за все у тому, що саме вони здійснюють безпосередній вплив на зміст норм, що на даний час регулюють цивільні процесуальні правовідносини та формують підґрунтя для подальшого розвитку законодавчої бази, сприяють виявленню тих положень, які потребують гармонізації із станом розвитку доктрини та права, як у національній площині, так й з положеннями міжнародного законодавства.

У рамках даного питання дисертаційного дослідження на підставі вивчення основних підходів до визначення поняття принципів цивільного процесуального права, віднайде своє формування поняття «темпоральні принципи цивільного судочинства», а також висвітлюватиметься сукупність ознак, які їм притаманні (загальні, що характерні в цілому для усіх процесуальних принципів та ті, що

розкривають сутність саме темпоральних). Саме завдяки проведенню такого вивчення стане можливим встановити місце темпоральних принципів цивільного судочинства у системі цивільних процесуальних принципів.

Говорячи про загальні концептуальні особливості процесуальних принципів зазначимо, що саме вони покладаються у визначення змісту цивільного процесу, дають представлення про його цілісність, а також дозволяють визначити рівень правової досконалості процесуальної форми, про яку йтиметься у наступних підрозділах дисертаційного дослідження. З цього приводу доречним видається позиція висунута С. С. Алексєєвим, який робить акцент на тому, що у принципах розкривається зміст права, вся правова система: у них безпосередньо виявляється суть права, його основи, закономірності суспільного життя, його тенденції і потреби [125, с. 98].

Таким чином, проведення всебічного розгляду питань ефективного функціонування темпоральних принципів цивільного судочинства дозволить сформулювати пропозиції направлені на удосконалення існуючого правового базису, що у подальшому забезпечить цивільний процес необхідним динамізмом під час розгляду цивільних справ.

Звертаючись до системного аналізу наявних у доктрині підходів до визначення поняття цивільних процесуальних принципів, зазначимо, що на цей час існує ціла низка обґрунтованих вченими позицій стосовно його визначення, що дозволяє провести їх групування. Водночас, така класифікація є досить умовною. Беручи до уваги той факт, що у своїх визначеннях вчені вдаються до взаємопов'язаних формулювань, виводячи їх через дотичні поняття, все це дозволить більш краще зрозуміти сутність правових принципів задля формулювання власного бачення темпоральних принципів цивільного судочинства.

Першу групу утворюють позиції тих вчених, які розкривають процесуальні принципи як ідеї. Відмічаємо, що представлена група є найбільш чисельною, думки науковців формувались навколо вихідної точки «ідеї» даючи при цьому більш ємні або менш розгорнуті поняття.

Так, з метою ілюстрування наукових напрацювань вчених з цього питання представимо позиції наступних вчених, починаючи із загального поняття сформульованого М. С. Строговичем, який під принципами розуміє основні, загальні, керівні ідеї незалежно від їхнього законодавчого закріплення в тій чи іншій формі [126, с. 72]. У той саме час, С. О. Комаров розглядає принципи права як основні ідеї, організаційні характерні ознаки правотворчості [127, с. 237]. На думку О. А. Пушкіна, принципи права – основоположні ідеї (основи, положення), у відповідності з якими здійснюється регулювання суспільних відносин [128, с. 10]. Як бачимо, що у лаконічних визначеннях кожен із наведених науковців зробив власний акцент на характерних особливостях правових принципів, розкриваючи тим самим їх багатогранну сутність.

Разом з тим, є й ті, які вдавались до більш ретельного опису складових елементів правових принципів. До їх числа, зокрема, варто віднести визначення представлене С. С. Алексєєвим, який зазначає, що принципи права – це керівні ідеї, що характеризують зміст права, його сутність та призначення в суспільстві. З одного боку, вони виражають закономірності права, а з іншого – є найбільш загальними нормами, які діють у всій сфері правового регулювання і поширюються на всіх суб'єктів. Вони є сполучною ланкою між основними закономірностями розвитку і функціонування суспільства і правовою системою. Завдяки принципам правова система адаптується до найважливіших інтересів і потреб людини й суспільства, стає сумісною з ними [129, с. 127].

Також заслуговує на увагу твердження наведене А. М. Колодієм, який досліджуючи принципи права говорить, що вони є відправними ідеями його буття, що виражають найважливіші закономірності й підвалини цього типу держави і права. Крім того, автор зазначає, що вони є одно порядковими з сутністю права і становлять його головні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю й загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу [130, с. 19].

Правові принципи, зазначає В. М. Семенов, це такі його якісні особливості, що складають ідейно-політичні основи, виражають його класову спрямованість,

конкретний соціальний тип, специфічні властивості права. Саме за принципами право однієї суспільно-економічної формації відрізняється від права іншої формації [131, с. 180].

Зауважимо, що С. С. Алексєєв, А. М. Колодій та В. М. Семенов надають загально теоретичні визначення поняття «принципів права», вказуючи на ті характерні особливості, що притаманні принципам різної галузевої приналежності, у тому числі цивільним процесуальним. У свою чергу, поряд із рядом спільних рис, у даному дисертаційному дослідженні найбільшу цікавість викликають ті, що дозволяють встановити їх відмінності один від одного. Так, у подальшому більш детально зупинимось на ознаках темпоральних принципів цивільного судочинства, зокрема, саме на тих, завдяки, яким стає можливо визначити їх місце у цілісній системі процесуальних принципів.

Крім того, у даній сфері наявна площина визначень, прихильники яких розкривають правові принципи через керівні ідеї. До числа таких належить О. А. Красавчиков, який зазначає, що під правовим принципом слід розуміти певний початок, керівну ідею, відповідно до якої здійснюється правове регулювання суспільних відносин. При цьому він підкреслював, що принципи є ідеологічним віддзеркаленням потреб суспільного розвитку [132, с. 30]. У представленому визначенні науковець вказує на досить важливу їх рису, а саме на те, що принципи, як правове явище, існують у цілісній системі правового середовища, на які здійснюють свій вплив стан розвитку як соціально-економічних, так й політичних відносин.

Разом з тим, більш змістовнішим вважаємо сформульоване Т. І. Ілларіоновою поняття принципів права, яка вказує на більш значну кількість чинників, які здійснюють свій безпосередній вплив на вказану категорію, а саме визначає їх як керівні ідеї, змістом яких є результати оцінки соціально-економічних, моральних, політичних і інших засад суспільства, тенденцій, потреб розвитку суспільних відносин з погляду їх впливу на цивільно-правове регулювання [133, с. 11-12].

При цьому, в рамках дослідження даного питання виділяємо ще одну підгрупу підходів до визначення вказаного поняття. Так О. Г. Лук'янова зазначає, що процесуальні принципи як теоретично обґрунтовані й законодавчо закріплені основні правові ідеї, що висловлюють демократичну та гуманістичну сутність юридичного процесу [134, с. 184-185]. Тим самим, обумовлюючи, що процесуальні принципи є перш за все правовою категорією, однією із складових частин, якої, у подальшому, є їх нормативне закріплення у процесуальному законодавстві. Водночас, у відношенні до темпоральних принципів цивільного судочинства дане твердження не знаходить свого повсякчасного застосування, оскільки тільки частина з них втілена у відповідних правових нормах. Одночасно з цим, у відношенні, як до процесуальних принципів, так й принципів у цілому, нормативного відображення набувають ті з них, котрі у продовж тривалого часу застосовувались під час здійснення цивільного процесу, тим самим пройшли свій шлях від зародження, становлення та розвитку, і як відповідні процесуальні механізми, набули свого широкого застосування й визнання представниками наукового співтовариства та перевірені у практичній площині юристами-практиками. У даному контексті слушною вважаємо позицію висловлену В. В. Навроцькою, яка пропонує розуміти під принципами процесу безпосередньо закріплені в законі основоположні ідеї, найзагальніші положення, що відзначаються стабільністю й системністю, визначають сутність, зміст і спрямованість діяльності суб'єктів процесу, спосіб і процесуальну форму їх діяльності, порушення яких обов'язково має тягти за собою настання відповідних юридичних наслідків [135, с. 23].

Підходячи системно до аналізу висловлювань думок вчених в окресленій тематиці відзначимо, що деякі науковці звертаються до розкриття поняття принципів, через покладання в їх основу все ж таки такої категорії як «ідея», через співвідношення, зокрема, із основними засадами. Як стверджує О. Г. Комісарова, використовуючи термін «основні засади» законодавець мав на увазі основоположні правові ідеї як джерело, фундамент того, з урахуванням чого здійснюється правове регулювання майнових і особистих немайнових

відносин [136]. Разом з тим, А. С. Гайдук відмічає, що принципи і основні засади законодавства є не паралельно існуючими категоріями, а лише двома сторонами одного явища – правових ідей-принципів, що відрізняються тільки тим, що одні з них отримали вже закріплення в чинному законодавстві, а інші ще ні [137, с. 5].

Отже, дана група позицій вчених дозволила з'ясувати, що процесуальні принципи слід розглядати у цілісній системі, яка тісно взаємодіє із іншими процесуальними інститутами, а також перебуває під безпосереднім впливом суспільних відносин.

Другу групу складають позиції тих науковців, котрі визначають правові принципи через призму «загальних засад». Серед їх представників відмічаємо поняття запропоноване С. Д. Гусарєвим, який вважає, що правові принципи являють собою основні засади, вихідні положення, які відображають сутнісні властивості права [138, с. 22-27].

Ключову роль в рамках нашого дисертаційного дослідження відіграє позиція висловлена О. Г. Комісаровою, яка здійснила співвідношення правових принципів та основних засад та дійшла до висновків, які, у повній мірі підтримуємо, що правові ідеї (принципи) і загальні засади знаходяться в одній правовій системі, хоча і на різних рівнях, і, безумовно, потребують розмежування. Так, принцип у праві – це правова ідея, яка у вигляді даних науки, розробок видних юристів і політичних діячів у тому або іншому ступені впливає на розсуд законодавця. Загальні засади – це узагальнення нормативного рівня як результат проходження науково абстрагованих ідей через свідомість законодавця, що безпосередньо виявилася в матерії об'єктивного права. Тобто загальні засади – категорія історична, вона – результат тривалого розвитку права. Правові принципи багато років знаходяться на межі теорії і права, стають правовими постулатами, утілившись на певному етапі буття в нормативні засади [139, с. 19]. Слід зазначити, що аналогічні за змістом позиції висловили Н. П. Асланян [140, с. 6] та Н. Ю. Голубєва. Так, остання вказує ще на один не менш важливий критерій у співвідношенні вказаних понять, а саме ці терміни ні в якому разі не можуть протиставлятися, вони є однаковими за своєю суттю але

різними за способом вираження. Їх різниця в тому, що невід'ємною ознакою загальних засад законодавства є точне формулювання і нормативне закріплення в чинному законодавстві [141, с. 21].

Так, заслуговує на увагу позиція висловлена, Н. А. Чечиною та Б. Н. Лапіним, які розглядаючи проблему принципів у контексті визначення «загальних засад» законодавства, визначають принципи як фундаментальні правостверджуючі начала, що вбирають в себе юридичні, соціальні, гуманітарні ідеї людської цивілізації, визначають типологію правових систем та судової діяльності, її цілі, завдання, зміст та ефективність [142, с. 136]. Для нашого дослідження ключового характеру набувають наведені вказаними науковцями категорії, оскільки саме вони у тій чи іншій мірі здійснювали свій безпосередній вплив на формування сучасних темпоральних принципів цивільного судочинства.

Узагальнюючи наведені поняття зазначимо, що висловлені думки здійснюють вагомий внесок для формулювання власного авторського визначення поняття «темпоральні принципи цивільного судочинства», адже частина з них, як зазначалось вище, є нормативно закріпленими, та розглядаються вже як основні засади. При цьому, все ж таки, дотримуємось тієї позиції, що процесуальні принципи слід вважати більш загальним та ємним поняттям. Таким чином, доходимо до аргументованого висновку, що під час співвідношення ідей (керівних, правових, відправних, основоположних) із загальними засадами, ідея є більш ширшим поняттям та, яке включає у себе загальні засади.

У рамках даної групи виділимо підгрупу пов'язаних тверджень, а саме позиції тих, які розкривають зміст правових принципів через норми права. Так, З.І. Цибуленко, визначає принципи як головні, основні положення, закріплені в нормах права, які направляють і узгоджують правове регулювання суспільних відносин, виступають в якості критерію законності, правомірності поведінки громадян, організацій, правозастосовних органів [143, с. 12].

Крім того, представлення принципів права в якості ідей призводить до втрати їх практичного значення, нівелювання їх ролі в правовому регулюванні. У

зв'язку з цим принципи права характеризуються як правові норми загального характеру, що володіють високим рівнем абстракції, які відображають такі сутнісні властивості права як свобода, формальна рівність і справедливість. Принципи права знаходять своє вираження в більш конкретних нормах, забезпечуючи правовий характер законодавства і правового регулювання в цілому [47, с. 8].

Серед представників даного напрямку на нашу увагу заслуговує позиція О. О. Уварової, яка розглядає принципи права як систему вимог до належної і можливої поведінки людей, які відображають визнані у суспільстві цінності і утворюють спрямовану на регулювання суспільних відносин ієрархічну єдність [37, с. 55].

Вищенаведені твердження віднаходять свого безпосереднього застосування по відношенню до темпоральних принципів цивільного судочинства, зокрема, надаючи їм більш значимого статусу (наприклад п. 10 ч. 3 ст. 2 ЦПК України), тим самим наголошуючи на загальнообов'язковому характері, а також акцентуючи ще й на те, що вони можуть покладатись у мотиваційну частину рішень суду у цивільних справах, а за їх порушення можуть застосовуватись заходи державного примусу. Разом з тим, зазначена вище норма процесуального кодексу оперує таким поняттям як «основні засади (принципи) цивільного судочинства».

Третя група узагальнює у собі позиції тих вчених, які покладають в основу розуміння правових принципів твердження, що це не що інше, як вихідне положення. З цього приводу представимо думку В. М. Савицького, який вказує, що принципи являють собою закріплені законодавством основні, вихідні положення [144, с. 19-30].

Правові принципи є тією основою, що характеризує процес зародження, формування, функціонування та розвитку (вдосконалення) права та є вагомими положеннями, на які право повинно спиратись в усіх його проявах (правотворче, правозастосовне, правоохоронне) [145, с. 252].

Здійснивши системний аналіз позицій викладених у загальній правовій доктрині та, зокрема, у цивільно-процесуальній науці стосовно даної групи узагальнення, зазначимо, що більшість авторів не розкривають правові принципи через самостійне термінологічне поняття «положення», вживаючи його, як правило у поєднанні з іншими категоріями. Беручи до уваги викладене зазначимо, що застосування даного критерію під час надання визначення поняття «темпоральні принципи цивільного судочинства» є недоцільним, оскільки вони не носять змістовного навантаження для розкриття зазначеного поняття.

У правовій доктрині існує окрема група вчених, які визначають правові принципи шляхом «змішаного» поєднання позицій науковців віднесених нами до попередніх трьох груп. До числа таких представників варто віднести позицію Є. А. Суханова, який вказує, що під правовими принципами слід розуміти основні засади, найзагальніші керівні положення права, що мають через їх законодавче закріплення загальнообов'язковий характер [146, с. 37]. Як вказує М. І. Байтін принципи права – це вихідні, визначальні ідеї, положення, установки, які складають моральну й організаційну основу виникнення, розвитку та функціонування права [147, с. 4]. До речі Г. А. Сverdлик під правовими принципами розуміє керівні положення, його основні засади, які відбивають об'єктивні закономірності, тенденції та потреби суспільства, що обумовлюють сутність усієї системи, галузі чи інституту права і мають в силу їх правового закріплення загальнообов'язкове значення [148, с. 17].

Підсумовуючи викладені доктринальні позиції зазначимо, що процес дослідження особливостей реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства нами буде здійснюватися в контексті висловленої О.В. Басаєм думки про те, що право не тотожне законодавству, а тому принципи права не можуть розглядатися лише в руслі принципів законодавства [149, с. 71].

Здійснений аналіз та узагальнення підходів до визначення поняття правових принципів проілюстровано нами у вигляді окремого додатку до дисертаційного дослідження [Додаток Г].

Відзначимо, що доволі часто науковці вдаються до поєднання в одному визначенні кількох самостійних понять. Не виключенням з цього є й процес формування визначення цивільних процесуальних принципів. Таке поєднання слід вважати доцільним у тому випадку коли такі поняття є доповнюючими один одного та не породжують дублювання.

Отже, в основу поняття «темпоральні принципи цивільного судочинства» покладатимемо таку категорію як «керівна ідея», до складу, якої входять відповідно закріплені норми, та визначаються як основні засади.

У свою чергу, з метою всебічного дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства виникає необхідність більш детально запититись на характерних ознаках, які в цілому притаманні цивільним процесуальним принципам, які створюють базис для подальшого ґрунтовного вивчення принципів даної категорії. Говорячи про ознаки властиві темпоральним принципам цивільного судочинства зазначимо, що їх детальне вивчення дозволяє поділити ці принципи на дві групи.

Так, до числа першої відносимо ті риси, які мають всеохоплюючий характер та властиві усім цивільним процесуальним принципам. Саме зазначені ознаки створюють загальне уявлення про сутність темпоральних принципів цивільного судочинства, оскільки вони є складовою частиною цілісної системи цивільних процесуальних принципів, дозволяючи розкрити їх зміст. У другу групу узагальнюємо ті ознаки, які характерні тільки для темпоральних принципів цивільного судочинства. Саме завдяки ним стає можливим встановити їх відмінний характер, чітко ідентифікувати та вирізнити із загальної маси принципів.

Отже, в рамках даного дослідження ключове значення відіграватиме саме комплексне поєднання як загальних, так й спеціальних ознак темпоральних принципів цивільного судочинства, оскільки кожна з них носить власну (лише їй притаманну) інформативність утворюючи тим самим цілісну «картину» досліджуваної категорії. При цьому, дана характеристика носить не лише теоретичне значення, яке дозволяє більш у повній мірі дослідити правову

природу цивільних процесуальних принципів, а ще й практичну значимість отриманих результатів, оскільки саме проведені напрацювання дозволять раціонально та ефективно застосовувати темпоральні принципи цивільного судочинства під час розгляду цивільних справ.

Звернемось до розгляду загальних ознак цивільних процесуальних принципів, у тому числі темпоральних. Першою ознакою, яка має вагоме значення для їх характеристики є їх фундаментальний характер [150, с. 19], оскільки саме вони вступають базисом усього цивільного процесу з них все «починається», а у випадку недостатнього законодавчого урегулювання ними все «закінчується», адже, у такому випадку, вони покладаються в основу як окремого процесуального рішення, так й вирішення справи по суті. З цього випливає, що темпоральні принципи цивільного судочинства є базовим поняттям цивільного процесу, що забезпечує реалізацію гарантованого конституційного права особи на судовий захист.

Другою ознакою принципів зазначеної категорії слід вважати, те, що вони є універсальними [43, с. 14]. Суть, якої зводиться до того, що темпоральні принципи цивільного судочинства знаходять свого безпосереднього застосування під час розгляду кожної цивільної справа, незалежно від виду правовідносин та суб'єктного складу, права, яких зазнали порушення. Із суті вказаної ознаки пов'язана ще одна, на яку вказує Т. Б. Ліпатова, зазначаючи, що принципи цивільного процесу виплавають з цілей цивільного процесу [49, с. 15], і темпоральні принципи цивільного судочинства не є виключенням з цього. На підтвердження наведемо положення закріплене у ч. 1 ст. 2 ЦПК України, де вказується, одним з завдань цивільного судочинства є своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Так, О. В. Басай виокремлює наступну характерну ознаку, а саме процесуальні принципи є об'єктивними, тобто відповідають характеру суспільних відносин, зумовлені розвитком економіки держави, залежать від

завдань, які є пріоритетними у відповідний історичний період [149, с. 75]. Варто вказати, що на окремих етапах розвитку суспільних відносин процесуальні принципи зазнавали впливу тих умов, що склались на певний момент часу, тим самим забезпечували їх подальший розвиток та закріплення у правовому регулюванні. Обумовимо, що саме рівень розвитку суспільних відносин визначають ті процесуальні принципи, які є найбільш затребувані та ті, що зазнають широкого використання у практичній площині.

Не менш важливою ознакою, що характеризує темпоральні принципи цивільного судочинства є їх наукова обґрунтованість [151, с. 10]. У цьому контексті відмічаємо, що окреме положення не відразу набуває статусу «принципу», при цьому, вважаємо за необхідне виділити поєднання двох складових: по-перше, формування у практичній площині, за рахунок багаторазового використання у продовж тривалого часу, сталого процесуального положення та по-друге, підтримка такого процесуального принципу представниками наукового співтовариства, виокремлення їх характерних особливостей та проведення їх детального вивчення на рівні монографічних та дисертаційних досліджень.

Розділяємо думку, О. В. Рожнова, який вказує, що принципи цивільного процесуального права мають бути пов'язані безпосередньо з цивільним процесом, тобто вони повинні визначати характер цивільного процесу, проявлятися і діяти у ньому [43, с. 7]. Говорячи про темпоральні принципи цивільного судочинства обумовимо, що саме вони визначають рух цивільної справи та пронизують кожен етап її розгляду, у тому числі за рахунок законодавчого закріплення.

Наступною характерною ознакою темпоральних принципів цивільного судочинства, на які звертали свою увагу науковців, слід вважати їх нормативне та текстуальне закріплення [41, с. 14; 49, с. 15; 152, с. 58]. З цього приводу, зазначимо, що темпоральні принципи на цей час віднаходять свого закріплення у процесуальному законодавстві. Разом з тим, спостерігаємо поділ думок у вказаній сфері на дві протилежні групи, перша підтримує позицію, що

процесуальними принципами слід вважати тільки ті, що знайшли свого безпосереднього закріплення у ЦПК України, а прихильники іншої – навпаки вважають, що принципи є ширшими за свою сутність та не завжди віднаходять свого нормативного закріплення. Здійснивши аналіз представлених позицій вважаємо, що процесуальні принципи за своєю сутністю є тими положеннями, що не завжди можуть вписуватись у певну правову норму. Разом з тим, зауважимо, що саме реалізація темпоральних принципів цивільного судочинства у правовій нормі є гарантією його не тільки безпосереднього застосування під час розгляду цивільної справи, а й таке положення підкріплюється державними гарантіями примусу, у разі їх порушення. Враховуючи зазначені аспекти в рамках даного дослідження підтримуємо позицію, що темпоральні принципи цивільного судочинства є керівними ідеями, які повинні віднаходити свого законодавчого відображення. Вкажемо на ще один аспект, що свідчить на користь висловленої позиції. Йдеться про те, що саме принцип, який реалізований у правовій нормі є дисциплінуючим фактором цивільного процесу, який здійснює свій вплив на усіх учасників цивільного процесу, оскільки, наприклад, принцип розумного розгляду цивільної справи, застосовується як суддею, так й сторонами цивільної справи. Обумовимо лише той факт, що суд повинен діяти у відповідності до ч. 2 ст. 19 Конституції України, що є ще одним фактором, який підтверджує необхідність відповідного нормативного регулювання.

Проте, варто також зазначити на те, що передбачення у ЦПК України темпоральних принципів цивільного судочинства свідчить про статичність вказаних процесуальних механізмів, між тим, О. В. Басай, вказує, що однією із ознак є їх мобільність [149, с. 75]. Дана риса є досить важливою, адже беручи до уваги те, що цивільні процесуальні принципи, у тому числі темпоральні, постійно розвиваються, у зв'язку з чим і їх нормативний вираз не повинен залишатись незмінним, оновлюючись залежно від вимог сьогодення.

А. В. Андрушко виділяє демократичність як одну із ознак принципів цивільного процесуального права розглядаючи її як елемент людської культури, цінностями ідеологічного порядку, таких як поділ влад, правова держава,

громадянське суспільство, рівність, незалежність і свобода у діях суб'єктів громадянського суспільства [152, с. 58]. Зауважимо, що вихідною позицією будь-якого правового регулювання є вкладення у його сутність саме зазначеної риси, оскільки законодавець встановлюючи відповідні правила поведінки забезпечує правопорядок у державі, будуючи нормативне регулювання з позиції дотримання інтересів особи, з метою недопущення ситуації, у якій правові можливості такої особи зазнають утиску. Більше того, ключову позицію у вказаному процесі відіграють саме правові принципи, у тому числі, процесуальні, оскільки за їх рахунок вибудовується подальше нормативне регулювання, вони є орієнтиром розвитку окремих правовідносин та процесуальних інститутів. Таким чином, ознаку демократичності як складової частина темпоральних принципів цивільного судочинства слід вважати такою, що знайшла свого практичного застосування, зокрема, у випадку коли держава запровадила ефективно працюючий процесуальний механізм захисту порушених прав та законних інтересів. При цьому, вказаний науковець додатково акцентує увагу на таких складових цивільно-правових принципів як системність, автономність, визначеність обумовлюючи, що вони повинні мати свій окремо визначений зміст. Елемент змісту одного принципу не повинен дублювати елементів змісту інших принципів цивільного процесуального права [152, с. 58]. Детально розглядаючи представлені елементи відзначимо, що кожен з них вносить свою важливу складову у вивчення принципів зазначеної категорії. Так, обумовимо, що кожен цивільно-процесуальний принцип є самостійним елементом цілісної системи із власним змістом. За рахунок комплексного поєднання зазначеної тріади стає можливим не лише встановити співвідношення окремих темпоральних принципів цивільного судочинства один до одного, а й їх місце у загальній системі цивільно-процесуальних принципів. У свою чергу, на окрему увагу, заслуговує позиція А. О. Ткаченко, яка відмічає, що об'єктивні властивості принципів складаються і в тому, що всі вони тісно пов'язані між собою і виключення одного з них веде до порушення функціонування всієї правової системи в цілому. Суб'єктивне начало полягає в можливості вибору

сукупності принципів, які будуть покладені в основу тих чи інших правових інститутів і норм цивільного права [153, с. 5]. Ґрунтовний та системний аналіз у сфері правозастосування цивільно-процесуальних принципів дозволяє у повній мірі підтримати позицію зазначеного вище науковця говорячи про те, що темпоральні принципи цивільного судочинства входять у цілісну їх систему, які слід розглядати не тільки як окремі процесуальні елементи, а й при їх взаємодії з іншими процесуальними принципами та інституціями.

Беручі до уваги представлене вище доходимо до висновку, що перша група ознак темпоральних принципів цивільного судочинства дозволяє встановити загальне уявлення про них та створити передумови для кращого розуміння їх спеціальних рис, за рахунок, яких встановлюються їх відмінні особливості.

Головною рисою темпоральних принципів цивільного судочинства слід вважати їх строковий фактор [154, с. 37]. Зміст вказаної риси полягає в тому, що цивільний процес за своєю суттю складається із ряду послідовних процесуальних стадій, які мають чітко визначені строки, а також дій, які кожен із учасників процесу повинен вчинити у їх межах. Зауважимо, що наступне питання дисертаційного дослідження присвячуватиметься саме розгляду одного із провідних темпоральних принципів цивільного судочинства – розумного строку розгляду справи, здійснюватиметься його всебічне вивчення. Між тим, вказаний критерій визначає проміжок часу протягом якого суд та учасники процесу повинні здійснити ряд процесуальних дій, направлених на якомога швидкий розгляд цивільної справи. Отже, вбачаємо, що темпоральні принципи цивільного судочинства зумовлюють, у першу чергу, покладання в основу кожної стадії цивільного процесу оперативності розгляду цивільної справи за рахунок використання «строкової» моделі судового розгляду.

Особливістю темпоральних принципів цивільного судочинства слід вважати те, що у їх положеннях відсутня вказівка на конкретний строк, проте вбачається загальне (досить оціночне) окреслення строку на вчинення тієї чи іншої процесуальної дії. Таким чином, темпоральні принципи цивільного судочинства

надають можливість встановити часовий орієнтир як для здійснення розгляду цивільної справи в цілому, так й окремої процесуальної дії, зокрема.

Важливою категорією для всебічного розгляд даної групи процесуальних принципів відіграють сформовані у науковому просторі два підходи до розуміння принципів права: природно-правовий та формально-юридичний. З погляду першого підходу принципи права відображають положення окремої особи в системі конкретної групи суспільних відносин і виводяться з концепції індивідуальної свободи. Під такою точкою зору принципи права можна розглядати як вектор розвитку правового регулювання суспільних відносин. При другому підході за основу береться нормативний акт, що володіє вищою юридичною силою, і з його положень виводяться принципи, що застосовуються до галузей права. З погляду формально-юридичного підходу принципи права є основоположними ідеями, закріпленими в нормативному акті, що має вищу юридичну силу – Конституція. В рамках даного дослідження дотримуємось другого підходу до визначення темпоральних принципів цивільного судочинства, беручи до уваги те, що правова держава будується на нормах права, у тому числі на закріплених у процесуальному законодавстві. Хоча зауважимо на те, що будь-яка правова норма створюється з метою реалізації прав люди у певній сфері суспільного життя, при цьому принцип є тим, фактором, на підставі, якого вони формуються.

Враховуючи вищенаведене нами пропонується авторське визначення поняття «темпоральні принципи цивільного судочинства», під якими пропонується розуміти керівні нормативні засади цивільного процесуального законодавства, що носять фундаментальний та універсальний характер, встановлюючи найбільш значимі часові орієнтири для здійснення цивільного судочинства в цілому, так й вчинення окремих процесуальних дій, зокрема. [155, с. 56].

Темпоральні принципи цивільного судочинства також слід розглядати з позицій їх системності. Так, в академічному тлумачному словнику вказується, що під системою слід розуміти порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь [156, с. 203]. Між тим,

у процесуальній науці сформувалось уявлення про те, що система принципів цивільного процесуального права відіграє чи не одну з найважливіших ролей у вченні про принципи цивільного процесуального права, оскільки розгляд будь-якого з принципів у відриві від усіх інших, від системи в цілому, без виявлення його місця в ній не дозволить зрозуміти справжнє значення принципу і його роль у врегулюванні суспільних відносин. Виключення з системи певного принципу безпосередньо впливає як на зміст кожного з інших принципів, так і на їх взаємодію. В ізоляції принцип не може відігравати ні негативної, ні позитивної ролі, оскільки один принцип не може визначати характер процесуального права [157, с. 15-16].

Із зазначеного випливає, що цивільні процесуальні принципи, у т.ч. темпоральні принципи, утворюють систему у певній внутрішній взаємопов'язаній послідовності та входять у більш загальну систему, а саме правових принципів. З цього приводу, доречним вважаємо позицію висловлену В. В. Колесніченком, який вказує, що ієрархічний характер принципів права виявляється в тому, що компоненти даної системи (системи принципів права), тобто окремі принципи права, існуючі в рамках тієї чи іншої правової системи, займають в ній своє певне, обумовлене їх змістом, юридичною значимістю і юридичну чинність місце [158, с. 128]. Аналізуючи структуру побудови ч. 3 ст. 2 ЦПК України, зазначимо, що у її викладі також вбачається певна ієрархічна побудова, так спочатку розташовуються принципи, що носять загально-правовий характер та є конституційно закріпленими, а інша частина визначає вектор правового регулювання окремих процесуальних стадій та дій.

Як бачимо здійснений аналіз основних ознак, що притаманні темпоральним принципам цивільного судочинства дозволяє дійти до обґрунтованого висновку про те, що вони займають власне місце у системі цивільних процесуальних принципів та направлені на регулювання чітко визначеної сфери правовідносин на кожній стадії цивільного процесу.

Окремої уваги потребує висвітлення ще одного важливого питання, що дозволить отримати більш змістовну інформацію про принципи даної групи –

здійснення розгляду основних підходів до класифікації темпоральних принципів цивільного судочинства, оскільки опрацювання даного напрямку має як теоретичне, так й практичне значення. Це обумовлено тим, що за рахунок проведення такого дослідження стає можливим встановити зв'язок темпоральних принципів цивільного судочинства із різними групами процесуальних принципів, що зумовить отримання детальної інформації про них для забезпечення їх ефективного використання у правозастосовчій діяльності, а також створення передумов до подальшого розвитку процесуального законодавства.

Так, І. В. Назаров пропонує таку класифікацію принципів судової системи: міжгалузеві (принципи єдності, територіальності, фінансування судів з держбюджету та ін.) і галузеві (принцип інстанційності); за способом закріплення в законодавстві: норми-принципи (прямо сформульовані в конкретних нормах права) і принципи, виведені з норм; за характером нормативного джерела, що закріплює принципи: конституційні принципи побудови судової системи і принципи, що закріплені у законодавстві про судоустрій [159, с. 32, 33]. Для темпоральних принципів цивільного судочинства дана класифікація має суттєве практичне значення, у зв'язку з тим, що їх частина знаходить своє безпосереднє закріплення у цивільно-процесуальному законодавстві, а інша залишається на рівні лише сформованих. Таким чином, виокремлення за вказаним критерієм дозволить оновити діюче законодавство шляхом встановлення додаткових правових положень, створюючи тим самим більш деталізований порядок розгляду цивільних справ. За рахунок опрацювання цивільно-процесуальних принципів в рамках зазначеного критерії забезпечується уніфікація та удосконалення законодавства, враховуючи при цьому, стан розвитку суспільних відносин, соціальну, економічну та політичну ситуацію, яка склалась у державі на певному етапі.

Разом з тим, вказаний науковець зазначає ще про доцільність проведення класифікації принципів судової системи за характером нормативного джерела, що закріплює принципи, а саме на конституційні принципи побудови судової

системи і принципи, що закріплені у законодавстві про судоустрій [159, с. 104]. Що стосується принципів, які стали предметом даного дослідження, то частина з них належить до конституційних принципів (ст. 129 Конституції України), а отже на найвищому законодавчому рівні встановлено їх визначальне значення під час розгляду цивільних справ. У свою чергу, саме положення Конституції України є тим орієнтиром, який визначає шляхи розвитку, у тому числі цивільного процесуального законодавства.

В.А. Кройтор [160, с. 21] відстоює позицію стосовно виокремлення принципів за об'єктом регулювання: організаційно-функціональні принципи, які є одночасно принципами організації правосуддя (судоустрою) і функціональні, що визначають процесуальну діяльність суду і учасників процесу. Беручи до уваги, проведений вище аналіз характерних ознак темпоральних принципів цивільного судочинства, вважаємо, що їх слід віднести до числа функціональних, адже їх основне процесуальне призначення зробити цивільний процес чітким, ефективним та найменш витратним.

Для темпоральних принципів цивільного судочинства визначального значення набуває диференціація проведена Є. І. Козловою, яка виділяє із загальної обсягу принципів судової системи ті, що визначають взаємовідносини особи і судової влади [161, с. 348]. У цьому контексті зазначимо, що темпоральні принципи цивільного судочинства не є виключенням з цього, саме вони визначають строки виконання законодавчих обов'язків та реалізації прав в рамках цивільного провадження учасниками судового процесу. При цьому, вважаємо за доцільне поставити одне запитання: чи не слід розглядати як порушення принципу розумного строку розгляду справи судом, випадки коли учасники судового процесу виконують законодавчо встановлений обов'язок або реалізують свої права у останній день встановленого строку? На це скажемо наступне, з одного боку, учасник цивільного провадження має можливість здійснити ту чи іншу дію, у будь-який відведений законодавством або судом час, та не мати для себе відповідних негативних наслідків, а з іншого при такій

ситуації можемо вести мову про зловживання правом, що в результаті зумовить в цілому нехтування темпоральними принципами цивільного судочинства.

Проведене в рамках даного питання дослідження дозволяє зробити висновок, що темпоральні принципи цивільного судочинства виступають фундаментальною основою цивільного судочинства, яка втілює у собі сучасний стан розвитку держави і права, крім того, вони направлені на забезпечення ефективності, дієвості та прозорості реалізації особою права на судовий захист, зокрема, шляхом створення додаткових умов для доступності судової системи.

2.2. Характеристика принципу розумного строку розгляду справи як визначального темпорального принципу цивільного судочинства

Однією із визначальних характеристик цивільного процесу є своєчасний розгляд і вирішення справи по суті, оскільки беззаперечним є той факт, що розумний строк, при цьому, виступає тим елементом, який забезпечує право осіб на справедливий захист прав, законних інтересів та свобод. Разом з тим, зволікання або навмисне затягування розгляду цивільної справи може в кінцевому результаті спричинити негативні наслідки для охоронюваних прав учасників цивільного процесу. У такому випадку, недотримання принципу розумного строку розгляду справи може створити негативну ситуацію для кожного із учасників судового процесу. Зазначимо, що строковість, як один із ключових факторів стадій цивільного процесу, є умовою за рахунок якої досягається повний, швидкий, об'єктивний та неупереджений розгляд цивільної справи та забезпечується недопущення свавільного затягування вирішення справи по суті, а також обмеження прав учасників цивільного судочинства.

У рамках розгляду цього питання ставимо перед собою першочергове завдання здійснити комплексне вивчення означеного принципу цивільного

судочинства шляхом розгляду його характерних рис задля виведення його авторського поняття та створення таким чином передумов для здійснення подальшого наукового дослідження. Вважаємо, що найбільш змістовним та ефективним для цього дослідження буде його побудова виходячи із системи, до якої входять такі елементи як: нормативне регулювання у означеній сфері, стан доктринальних вчень, а також практичні аспекти реалізації такого темпорального принципу цивільного судочинства під час розгляду кожної цивільної справи [162, с. 40]. Саме за рахунок таких елементів стане можливо провести комплексне наукове дослідження не тільки окремо визначеного цивільно-процесуального принципу, а також забезпечить формування цілісного уявлення про темпоральні принципи цивільного судочинства.

Варто зазначити, що всебічне дослідження процесуального законодавства, зокрема, Цивільних процесуальних кодексів 10.07.1923 [115], 18.07.1963 [123], 18.03.2004 [124], та 03.10.2017 [4] дозволяє констатувати наступне. Вперше свого контекстуального закріплення принцип розумності строків розгляду справи судом віднаходить лише під час викладення ЦПК України у новій редакції у 2017 р. та містить відповідні положення на початку кодифікованого акту (п. 10 ч. 3 ст. 2), окремі згадки про, які здійснювались під час розгляду попередніх питань дисертаційного дослідження. У свою чергу, на теперішній час законодавець «пішов» ще далі визначивши у ст. 121 ЦПК України, що суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій. При цьому, строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню цивільного судочинства. Таким чином, зазначений темпоральний принцип цивільного судочинства, як бачимо, містить додаткову правову норму, яка дозволяє вести мову про його процесуальний зміст, забезпечуючи тим самим не тільки підґрунтя для теоретичного вивчення, а й зумовлює його безпосереднє практичне застосування учасниками судового провадження.

Разом з тим, вбачаємо, також ще й той факт, що попереднє процесуальне законодавство положень подібного характеру не мали, обумовлюючи лише те,

що суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, а справи про поновлення на роботі, про стягнення аліментів – одного місяця [124]. У той саме час більш раннє процесуальне законодавство взагалі не містило згадок про розумність строків розгляду цивільної справи.

Позитивним зрушенням у цивільному процесуальному законодавстві є закріплення принципу розумності строків розгляду справи судом, оскільки саме зазначений факт розглядаємо як такий, що виконує регулятивну, дисциплінуючу та організаційну функцію. З цього приводу також відмітимо, що аналіз ступеня реалізації означеного темпорального принципу цивільного судочинства виступає «індикатором» оцінки рівня правової держави. Так, розкриваючи наведений тезис зазначимо, що учасники судового процесу повинні неухильно дотримуватись зазначеного процесуального принципу, оскільки для кожного із них є ключовим аспектом витратити найменшу кількість часу за для вирішення питання по суті, як то для осіб права, яких зазнали порушення, осіб, що залучаються для розгляду цивільної справи, так й для суду.

Слід визнати, що законодавчий базис виступає відправною точкою для проведення будь-якого наукового дослідження, як зазначалось раніше у попередніх питаннях, оскільки саме окремі положення (або їх відсутність) стають об'єктом наукового вивчення, формування концептуальних пропозицій, що направлені на уніфікацію та удосконалення цивільного процесуального законодавства.

Вважаємо, що комплексне дослідження принципу розумності строків розгляду справи судом є пріоритетним напрямком для проведення його наукового опрацювання, а також практичного правозастосування. При цьому, саме фактична реалізація дозволяє отримати більш повну інформативну картину про темпоральні принципи цивільного судочинства, з урахування ступеню впливу на них суспільних відносин, формуючи таким чином передумови для оновлення відповідного процесуального законодавства.

Водночас, в рамках розгляду цього питання зауважимо, що на цей час ЦПК України не містить розгорнутого визначення поняття «розумного» строку, що й виступає досить негативним фактором під час його тлумачення та практичного застосування. Натомість варто з цього приводу відмітити, що положення ст. 6.1 ЦПК Російської Федерації [122], передбачає, що під час визначення розумного строку судового розгляду враховуються такі обставини, як правова і фактична складність справи, поведінка учасників цивільного процесу, достатність та ефективність дій суду, які були здійснені в цілях своєчасного розгляду справи, а також загальна тривалість провадження у справі. При цьому, досить суттєвим є те, що обставини, пов'язані з організацією роботи суду, у тому числі з заміною судді, а також розгляд справи різними інстанціями не може братися до уваги в якості підстав для перевищення розумного строку провадження у справі. Таким чином, вбачаємо, що викладені вище позиції є більш ємкими та змістовними, які окреслюють складові частини «розумності» строків мінімізуючи тим самим можливі зловживання з боку учасників цивільного процесу.

У свою чергу, не залишаємо поза увагою також досить ємке інформативне джерело, що є не тільки основою теоретичного дослідження, а віднаходить своє практичне застосування у вигляді позицій висловлених судами вищих інстанцій. Більш детально до їх розгляду звернемось під час подальшого наукового вивчення, оскільки саме зазначена категорія ґрунтується виходячи із узагальнення практичного досвіду (як позитивного, так й тих випадків коли одна й та ж правова норма віднаходила свого відмінного правозастосування) формуючи тим самим єдність підходів до розгляду судами цивільних прав.

Як бачимо, нормативно-правове регулювання відіграє важливу роль для зародження та створення передумов для наукового дослідження зумовлюючи тим самим здійснення комплексного всебічного вивчення, у зв'язку з чим звернемо свою увагу на сформульовані у науковому середовищі позиції вчених стосовно підходів до розумного строку розгляду справи судом.

Перш за все виникає необхідність простежити, яким чином формувалася наукова доктрина до визначення поняття «розумних строків», а також їх

значення для цивільного судочинства. Системний підхід до наявних позицій науковців дозволяє виокремити наступні групи: перша налічує представників, які розкривають вказане поняття даючи загальне уявлення про строковість реалізації кожним учасником судового розгляду своїх процесуальних прав. Друга група об'єднує тих, які роблять акцент на характеристиці окремих рис розумності строків. І нарешті третя група узагальнює тих, які виокремлюють як ключовий елемент розумності строків часовий проміжок між початком та закінчення реалізації права особи на захист [163, с. 95].

Переходячи до першої групи, представимо думку М. О. Сороки, який вказує, що у судочинстві процесуальні строки виступають як темпоральна (часова) форма руху процесуальних відносин з приводу відправлення правосуддя судом, а також як форма існування й розвитку суб'єктивних прав та обов'язків, які становлять зміст процесуальних відносин у зазначеній сфері [164, с. 11]. Розділяємо представлену позицію, оскільки саме в межах передбачених процесуальним законодавством чи встановлених судом строків, учасник цивільного провадження має право реалізувати свої процесуальні права та виконати обов'язки, тим самим вибудовуючи цілісну систему послідовних процесуальних дій. У цьому контексті відмітимо, що у випадку коли у цивільному провадженні приймають участь співпозивачі (співвідповідачі), залучаються експерти (спеціалісти), виникає необхідність у допиті свідків принцип розумного строку розгляду справи набуває свого активного застосування, оскільки при порушенні одним з них зазначеного принципу здійснюється вплив на увесь цивільний процес, зокрема, на часові строки розгляду його розгляду. При цьому, у низці випадків під час вчинення процесуальних дій в рамках цивільного судочинства, слід вести мову саме про «розумність» строків їх реалізації.

В. В. Ярков під таким строком розуміє той строк судового розгляду або виконання судового акту, який гарантує реальний захист права або законного інтересу зацікавленої особи [165, с. 68]. Так, саме за рахунок аналізу даної позиції стає можливим виокремити визначальну рису розумного строку –

уніфікований характер під час розгляду розумного строку в цілому для цивільного процесу, тоді як в рамках конкретно взятої цивільної справи, навіть стосовно розгляду однорідних, такий строк може мати відмінний характер.

До числа другої групи відносимо твердження висунуте З. І. Цибуленко, який зазначає, що розумним слід вважати строк, який є об'єктивно необхідним та можливим для виконання... строк [166, с. 395]. Ключовою в даній позиції вченого слід вважати те, що розумний строк за рахунок окреслення окремих його аспектів забезпечує комплексний підхід до розкриття його змісту та зумовлює чіткість у практичній реалізації.

З метою більш акцентованого підходу до розуміння строку розгляду цивільних справ за законодавством іншим країн наведемо наступне. Як свідчить проведене у 2002 р. Європейською комісією з питань ефективності правосуддя серед усіх країн Європи, якою встановлено, що середні строки розгляду конфліктів, що виникають із трудових правовідносин, становлять не менше 3 місяців (Нідерланди, Іспанія), 440 днів (Словенія), 695 днів (Італія). Спори про розлучення розглядаються впродовж 82 днів (Румунія), 104 дні (Нідерланди), 10,2 місяці (Німеччина), 348 днів (Франція), 359 днів (Португалія) [167, с. 2]. З представленого вбачається, що у більшості європейських країнах строки розгляду цивільних справ є значно тривалішими у порівнянні з строками встановленими цивільним процесуальним законодавством України. Як бачимо строковість є ключовим елементом цивільного судочинства і головуючий суддя у кожній країні самостійно визначається строк необхідний для розгляду конкретної справи.

Говорячи про третю групу науковців зазначимо позицію О. В. Андрійчука, який обґрунтовує, що під розумним строком слід розуміти сукупність процесуальних строків, встановлених процесуальним законом для справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення справи з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави без необґрунтованих зволікань, перебіг яких розпочинається з дня відкриття

провадження у справі, а закінчується набранням законної сили остаточним рішенням або його виконанням, без втрати його сенсу та можливості досягнення практичних цілей заінтересованих осіб [168 с. 14]. У свою чергу І. М. Поляков зазначає, що під розумним строком слід розуміти логічно обґрунтований та такий, що не суперечить букві і змісту процесуального закону період часу, протягом якого суд зобов'язаний розглянути цивільну, арбітражну або кримінальну справу по суті, а компетентні органи – забезпечити примусове виконання судового акту, який набрав законної сили [169].

Вбачаємо, що зазначені науковці використовують єдину концепцію до визначення вказаного поняття роблячи акцент на початку та закінчені такого строку, зазначаючи, при цьому на характер діяльності учасників цивільного процесу. Для будь-якої особи, яка звертається до юридичного захисту саме вказаний аспект є визначальним, оскільки кожна особа чиї права зазнали порушення прагне отримати їх поновлення у найкоротші строки із залученням мінімальних ресурсів.

Разом з тим, все ж таки визначальним для проведення цього дослідження є розкриття змісту саме розумності як основної ключової риси, яка є притаманною всьому цивільному процесу. У даному контексті відмічаємо позицію І. С. Дікарева, який хоча й проводить дослідження у сфері кримінального судочинства, проте його висновки заслуговують на увагу. Так, вчений розкриває розумність як процесуальний термін, тривалість якого є оптимальною (достатньої і необхідної), для того щоб прийняття процесуального рішення, виконання процесуальної дії, завершення окремої стадії кримінального процесу або провадження у кримінальній справі в цілому забезпечували реалізацію призначення кримінального судочинства [169]. З цієї тези для нашого дисертаційного дослідження суттєвим є така визначальна категорія як оптимальність, що розкривається через достатність, тобто саме той проміжок часу, у конкретній цивільній справі, за рахунок якого стане можливим забезпечити вчинення відповідної процесуальної дії.

Узагальнюючи наявний теоретичний матеріал у означеній сфері стає можливо вивести такі риси розумних строків темпоральних принципів цивільного судочинства. По-перше, розумні строки розгляду цивільної справи виступають процесуальним інструментарієм, який дозволяє забезпечити своєчасність реалізації прав осіб чий права зазнали порушення, адже звертаючись до юрисдикційного способу захисту кожен має та меті отримати позитивний результат у найкоротші строки. Варто відмітити, що розумний строк набуває вирішального значення під час вчинення окремо взятою процесуальної дії, тим самим впливаючи на тривалість окремих стадій цивільного процесу та прийняття відповідних процесуальних рішень.

По-друге, за рахунок безпосередньої реалізації вказаних строків цивільний процес стає більш динамічним, оперативним та ефективним досягаючи тим самим обрання найбільш оптимальних як процесуальних механізмів, так й процесуальних дій учасників судового процесу. Як вказує О. В. Рожнов, оперативність трактується як невід'ємна вимога досягнення ефективності правосуддя, здатного забезпечити стандарти судового захисту прав людини [43, с. 4]. Підтримуючи вказаного науковця зазначимо, що кожен учасник судового процесу під час реалізації своїх процесуальних прав та виконання обов'язків повинен керуватись вказаною вимогою за для досягнення завдань цивільного провадження, якомога в стислі строки.

По-третє, завдяки розумним строкам розгляду цивільної справи досягається стабільність процесуальних відносин та провадження в цілому у справі, встановлюючи певний часовий режим їх реалізації. Маємо відмітити, що такі строки повинні віднайти та активно застосовуватись як судом з одного боку, так й сторонами цивільного провадження та іншими його учасниками, з іншого боку.

Отже, як бачимо, представлені вище характерні риси «розумних строків» дозволять комплексно підійти до вивчення даної групи темпоральних принципів цивільного судочинства, тим самим всебічно розкриваючи особливості цивільного судочинства.

У свою чергу, привертає нашу увагу позиція сформульована у дисертаційному дослідженні О. В. Андрійчук, який в межах поняття «розумний строк» виділяє також поняття «достатній строк», який характеризує як складову частину розумного строку, що визначається як проміжок часу, мінімальні межі якого є необхідними для всебічного, повного, об'єктивного та безпосереднього дослідження наявних у справі доказів судом для ухвалення законного і своєчасного рішення у справі [168, с. 7]. Цікавим видається те, що достатній строк встановлює мінімальний проміжок часу, що є необхідним для вчинення процесуальної дії (наприклад подання доказів, проведення допиту свідків, чи отримання висновку експерта). Разом з тим, відмічаємо, що між достатнім та розумним строком наявне співвідношення, яке полягає у тому, що достатній строк є нижчою межею, а розумний – гранично вищою межею, в межах, яких сторони здійснюють доведення своїх вимог та заперечень [162, с. 41].

Більш того, важливим для всього цивільного процесу стає питання недотримання строків розгляду цивільної справи, у тому числі, розумних. Як справедливо відзначається у науковій юридичній літературі, недотримання строків розгляду справ не лише порушує право особи на захист, а й формує у неї негативне ставлення до судової системи, неповагу до права, що стає критичним для самої країни та погіршує її міжнародний імідж [57, с. 126]. Розділяємо представлене твердження та зазначаємо, що вирішення вказаного питання можливо при поєднанні двох складових частин, а саме з одного боку, наявність чіткої нормативної бази, яка вміщує в себе найбільш ефективні процесуальні механізми, а з іншого – неухильне дотримання встановленого порядку усіма учасниками судового процесу на його стадіях та під час вчинення окремих процесуальних дій.

Між тим, варто приділити увагу, ще й такому аспекту як розгляд впливу практики застосування цивільного процесуального законодавства під час розгляду цивільних справ. Зазначимо, що в цьому аспекті найбільш ілюстративною виступає практика ЄСПЛ. При цьому, вихідним положенням слід вважати ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод,

якою визначено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [170]. Також відмічаємо, що згідно з ч. 1 ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [171] суди застосовують при розгляді справ зазначену Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. Отже, під час дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства вказана складова є необхідним елементом їх вивчення, за рахунок проведення, якого стає можливо сформулювати пропозиції до удосконалення та наближення процесуального законодавства України до міжнародних стандартів.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що й у представленій Конвенції не визначається поняття «розумного строку», разом з тим, вирішення судового спору упродовж розумного строку – є одним з елементів справедливого судочинства, недотримання, якого варто розцінювати як порушення прав людини [172, с. 25]. Разом з тим, у рішенні ЄСПЛ у справі «Бараона проти Португалії» 1987 р., суд відзначив, що розумність тривалості розгляду повинна визначатися з огляду на конкретні обставини справи з урахуванням критеріїв, сформульованих у практиці ЄСПЛ, зокрема, комплексності справи, поведінки заявника і відповідних державних органів.

Здійснюючи узагальнення національної практики розгляду цивільних справ, а також рішень ЄСПЛ, Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ з цього питання [173], представив своє бачення із зазначеного питання визначаючи, що розумним, зокрема, вважається строк, що є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень та розгляду і вирішення справи з метою забезпечення своєчасного (без невиправданих зволікань) судового захисту. Як бачимо, у даному визначенні поєднуються його основні ключові елементи, більш того, у

рішеннях ЄСПЛ визначається певна сукупність критеріїв по кожній справі, виходячи з її обставин на розгляді яких зосередимо свою увагу.

На цей час у науковому середовищі є стало сформованою класифікація критеріїв оцінки розумного строку на об'єктивні (правова та фактична складності справи, загальна тривалість провадження по справі) та суб'єктивні (поведінка заявника, а також інших осіб, які беруть участь у справі, інших учасників процесу; поведінка органів державної влади (насамперед суду); характер процесу та його значення для заявника) [165; 166]. При цьому, розкриття кожного із представлених критеріїв займатиме власне місце під час дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства.

Переходячи до розгляду першого критерію оцінки розумного строку – правова та фактична складність справи. Вказаний критерій дозволяє розкрити юридичний бік цивільної справи, за рахунок, якого можливо встановити, зокрема, усі аспекти цивільної справи. У першу чергу, віднайти законодавство, що найбільш у повній мірі забезпечить вирішення питання по суті, регламентує правовідносини стосовно, яких виник спір. Також у даному контексті, суттєвим стає складність сфери правового регулювання, мова йде, наприклад, про відносини, законодавство у яких складається із цілої низки нормативно-правових актів, що є ємкими за своїм змістом та потребують більш тривалого часу для їх правозастосування, у тому числі залучення відповідних профільних спеціалістів.

Наступною складовою вважаємо, проведення роботи з визначення необхідного обсягу процесуальних дій, в межах кожної цивільної справи, які необхідно вчинити, як то призначити експертизи, допитати свідків, витребувати докази та ін. Для прикладу, змоделюємо найбільш поширену ситуацію, коли під час вирішення судом питання про розподіл спільного майна подружжя можливо говорити про наступне. Є справи, у яких може мати місце лише один спірний об'єкт нерухомого майна, а ситуація може розвиватись у двох напрямках, по-перше, мова йде коли сторони все ж таки досягають згоди щодо його поділу між собою, витрачаючи при цьому мінімальні правові інституції. По-друге, протилежна ситуація суть, якої зводиться до того, що сторони не віднайшли

компромісу щодо його поділу, доводять факт належності майна саме тій чи іншій стороні спірного правовідношення, зокрема, шляхом доведення, що кошти на придбання такого майна належать виключно певній особі, за рахунок допиту свідків, представлення джерел походження коштів, проведення експертизи для визначення оптимального його поділу та ін. Між тим, варто зазначити, той факт, що в ідентичній правовій ситуації може скластися відмінна практична ситуація. У свою чергу, представлена картина є досить поширеним явищем, для цивільного судочинства, що й впливає на безпосередню реалізацію принципу розумного строку розгляду справи.

Потребує окремого висвітлення, ще один аспект, який впливає на розумність строків розгляду цивільної справи – кількісний склад його учасників. Йдеться про багаточисельність учасників на стороні позивача чи відповідача, а також значна кількість свідків, які мають бути допитані. При цьому, з практичного боку вказаний критерій є досить трудомістким для суду, оскільки необхідно своєчасно вжити заходів для оповіщення усіх учасників цивільної справи за для організації їх явки у судові засідання, а з іншого дисциплінованість таких учасників у судовому засіданні. Саме зазначені фактори є тими, які впливають на тривалість судового процесу, а саме неявка його учасників зумовлює необхідність перенесення розгляду справи на інший час.

Узагальнюючою слід вважати позицію Н. Ю. Сакари, яка вказує, що складність справи пов'язана як з питаннями факту, так і з правовими аспектами: характером фактів, які необхідно встановити; кількістю питань, які розглядаються в межах однієї справи; віддаленістю, з точки зору простору та часу, між подіями та фактами, що розглядаються, та процесом судочинства; кількістю свідків та інших аналогічних проблем, пов'язаних зі збором показань свідків; міжнародними факторами; приєднанням справи до інших справ, а також вступ у процес нових осіб [173, с. 173]. Із вказаних категорій потребує нашої уваги, саме темпоральний фактор, а саме проміжок часу, який минув між порушення прав та законних інтересів особи та її звернення до судового захисту, та у подальшому тривалість самого розгляду. З цього приводу відмічаємо, що

чим більш тривалий час минув між зазначеними подіями, тим складніше досягти завдань цивільного судочинства у розумні строки його розгляду. Перш за все вказане обумовлюється тим, що свідки можуть не пам'ятати окремих важливих факторів, свідком, яких такі особи стали, що зумовлює для сторін вжиття заходів на пошук інших можливостей для доведення обставин, на яких сторони ґрунтували власні доводи.

Безумовно, аспектом, який впливає на розумність строків розгляду цивільної справи є місцезнаходження її учасників. Сучасне цивільно-процесуальне законодавство запровадило новітні процесуальні механізми, що стають у нагоді для більш швидкого та ефективного судового розгляду, а саме електронний суд та засоби відеоконференції.

Вважаємо, що фактична ситуація відіграє ключове значення для практичного застосування зазначеного темпорального принципу цивільного судочинства, оскільки, у такому випадку, як правило, нормативно-правове регулювання залишається сталим. Беззаперечним є те, що у такому випадку перед судом постає важливе як правове, так й процесуальне завдання, ефективне виконання, якого забезпечить досягнення завдань цивільного судочинства.

Ведучі мову про наступний об'єктивний критерій означимо, що на цей час цивільне процесуальне законодавство визначає наступні строки розгляду справи по суті.

Відповідно до ч. 1 ст. 210 ЦПК України суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістдесят днів з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження – не пізніше наступного дня з дня закінчення такого строку.

Крім цього, суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті (ч. 2 ст. 210 ЦПК України).

Законодавець нормативно закріплюючи строки для вчинення процесуальних дій робить спробу встановити темпоральні обмеження, забезпечуючи доступ кожного до оперативності захисту своїх прав, свобод та законних інтересів. У даному випадку загальний строк розгляду є для кожної справи унікальним,

залежно від її особливостей та складається із сукупності процесуальних дій, які необхідно вчинити за для встановлення істини у справі. Більш того, у кожній справі формуватиметься власний алгоритм таких дій, строки у яких можуть бути визначені як окремими нормативно-правовими актами (як то строки проведення експертиз), так й самостійно судом. У зв'язку з цим маємо можливість стверджувати, що принцип розумного строку розгляду справи віднаходить свого найбільш широкого правозастосування, зокрема, стосовно визначення найбільш оптимальної сукупності процесуальних дій, які необхідно вчинити в рамках окремо взято цивільної справи. З цього приводу, вказується, що суддям доцільно додержуватися розумних строків розгляду справи і завершувати справи у розумний для кожного випадку строк, не очікуючи на закінчення граничного строку, визначеного процесуальним кодексом [175, с. 8].

Підсумовуючи дану групу критеріїв відмічаємо, що хоча вони з одного боку є самостійно існуючими, на які обмежений вплив сторонніх факторів, та є сталими для кожної цивільної справи, проте їх варто розглядати у комплексному поєднанні з суб'єктивними.

Розглянемо другу групу критеріїв яка обумовлюється поведінкою заявника. Вважаємо що даний критерій слід розглядати у більш ширшому розумінні, вкладаючи у його розуміння не тільки поведінку заявника, а й інших учасників судового процесу.

Даний критерій для здійснення цивільного судочинства має суттєве значення, оскільки якщо розглядати в цілому увесь процес, то його учасники визначають спрямування його у тому чи іншому напрямку. Як зазначає О. А. Гончаренко, належна поведінка заявника, не повинна становити умисного затягування розгляду справи у відповідній державі. Відтак заявник не є відповідальним за відкладення справи за станом здоров'я. Якщо ж затримка розгляду справи відбулася через вину заявника, то ЄСПЛ може визнати відсутність порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [57, с. 128]. З цього приводу більш розгорнуту позицію висловлює В. Л. Согоян, який акцентовано підійшов до ілюстрації дій учасників

судового процесу, які варто розцінювати як фактор, що впливає на тривалість розгляду цивільної справи, зазначаючи, що така поведінка проявляється у неявці до суду без поважних причин; у заявленні необґрунтованих клопотань, у тому числі про витребування непотрібних документів, призначення непотрібних експертиз, виклик у судові засідання додаткових свідків; подання багаточисельних заяв про уточнення позовних вимог [176, с. 128]. Беззаперечно, що вищезазначені дії вплинуть на хід розгляду цивільної справи, зокрема, виходячи за рамки розумного строку її розгляду. В цілому, сукупність різнопланових процесуальних дій вчинених сторонами цивільного процесу, а також іншими учасниками судового процесу може здійснити негативний вплив на розгляд цивільної справи.

У свою чергу, на захист прав заявників виступив Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який з цього приводу визначив, що оцінюючи поведінку заявника, а також осіб, які беруть участь у справі, інших учасників процесу, слід звернути увагу на те, що не можна покладати відповідальність за тривалий розгляд справи використання ними процесуальних засобів, передбачених законодавством, для здійснення свого захисту, зокрема, у зв'язку зі зміною позовних вимог, вивченням матеріалів справи, заявленням клопотань, оскарженням ухвалених судових рішень. Разом із тим, з іншого боку зазначає, що слід взяти до уваги факти невиконання ними процесуальних обов'язків, наприклад, ненадання чи надання з порушенням строку, передбаченого ЦПК України, доказів у справі; неодноразові неявки в судові засідання без поважних причин, якщо це призвело до порушення розумного строку судового розгляду [173].

Із наведеного вбачаємо, що поведінка учасників справи може кардинально вплинути на цивільний процес в цілому, тому кожному його учаснику слід відповідально ставитись до реалізації своїх процесуальних прав та виконання обов'язків, не допускаючи під час їх реалізації зловживань. Отже, враховуючи той факт, що сторони хоча й зацікавлені у вирішенні по суті спору, що виник між ними, ініціюють розгляд справи, висувують свої заперечення, проте інколи

навмисно вчиняють дії направлені на затягування його розгляду, у цьому випадку, саме суд виступає регулятором, що забезпечує розгляд справи у встановлені строки. Більш того, необхідно відмітити, що й цивільно-процесуальне законодавство повинно вміщувати сукупність процесуальних інструментів, які дозволять дисциплінувати його учасників та не допустити порушень принципу розумного строку розгляду справи як визначального темпорального принципу цивільного судочинства.

Розвиток сучасних інформаційних систем зумовлює також пристосування цивільного процесу до новітніх технологій, які забезпечать оперативність судового захисту та розширять до нього доступ. Вважаємо, що розробка спеціального програмного ресурсу та, так звана «діджиталізація» цивільного процесу, дозволить оптимізувати та спростити процедуру доступу до цивільного судочинства.

Беззаперечно, що такий інформаційний ресурс позитивно вплине на загальне цивільне судочинство, оскільки за стане за можливе створити передумови для розвантаження судової системи, забезпечуючи тим самим право кожного на оперативний та ефективний судовий захист.

Наступним критерієм розумного строку, який також підлягає окремій увазі є поведінка державних органів. На сучасному етапі розвитку практика розгляду цивільних справ складається таким чином, що основна відповідальність за дотриманням темпорального принципу цивільного судочинства, що став об'єктом вивчення, покладається саме на суд. Суд, як державний механізм, покликаний надати можливість кожному відновити свої порушені права та законні інтереси. Вказане завдання покладається також на інші державні органи, що забезпечують, у подальшому, належне виконання рішення, що набуло законної сили.

Оцінюючи поведінку органів державної влади (насамперед суду), слід враховувати своєчасність призначення справи до судового розгляду; проведення судових засідань у призначений час; строки виготовлення суддею повного тексту мотивованого рішення суду та направлення його учасникам справи; повноту

здійснення суддею контролю за виконанням працівниками апарату суду своїх службових обов'язків, у тому числі щодо повідомлення учасників процесу про дату та місце судового засідання; належне фіксування судового засідання технічними засобами та ведення протоколу судового засідання; повноту і своєчасність прийняття суддею заходів щодо учасників процесу та інших осіб у сфері здійснення правосуддя, направлених на недопущення їх процесуальної недобросовісності і процесуальної тяганини у справі, зокрема, щодо контролю за строками проведення експертизи; своєчасну видачу виконавчого документа та направлення його до органу, уповноваженого виконати судові рішення [173]. Як бачимо Пленум у своїй постанові надає досить змістовний перелік тих дій, які можуть впливати на темпоральність цивільного процесу. Варто також відмітити, що зазначена вище діяльність державних органів знайшла свого відображення у рішеннях ЄСПЛ [176, с. 330].

Так, досить ілюстративним є статистичний аналіз роботи ЄСПЛ за період 1959-2011 рр., який свідчить про те, що кількість скарг, за якими було встановлено факти порушення державами права на справедливий суд, становить майже половину (45,01 %) від загальної кількості справ проти держав-членів Ради Європи. Основною проблемою у цьому контексті є суттєве затягування розгляду справ на національному рівні судовими органами. Крім того, частка справ, у яких ЄСПЛ було встановлено факт порушення Україною права на справедливий суд є найбільшою (33 % від загальної кількості рішень, ухвалених проти України) [57, с. 126]. Слід констатувати, що вказана тенденція пов'язана з недотриманням строків розгляду справ продовжує зберігатися і до теперішнього часу.

У той саме час, серед основних причин затягування розгляду справ з вини держави, як правило, виділяють: велике навантаження на суди, недофінансування судів, відсутність достатньої кількості суддів та допоміжних працівників тощо, що існує в Україні та негативно впливає, зокрема, на належне здійснення судових викликів і повідомлень та організацію судового процесу взагалі [176, с. 330].

Наведене дозволяє також стверджувати, що з боку суду також може вчинятись ряд дій, які безпосередньо здійснять вплив на строковість розгляду цивільної справи. Вважаємо, що їх також можливо класифікувати на об'єктивні, які складаються поза волею судді, як то кількість справ, що надходять на розгляд до конкретного судді, відсутність достатності кількості працівників апарату суду, та суб'єктивні, які знаходяться у безпосередній сфері вирішенні судді – призначення судового засідання, здійснення контролю за діяльністю секретаря судового засідання.

Системний аналіз ролі судді у здійсненні цивільного судочинства дозволяє стверджувати, що саме він задає «тон» усьому процесу, скеровує його, забезпечує дотримання прав кожного його учасника, вжиття заходів на недопущення зловживань процесуальними правами з боку осіб, що беруть участь у процесі.

Також вважаємо за необхідне представити позицію вченого В. В. Буги, який наголошує, що перше місце серед суб'єктивних факторів, які впливають на порушення процесуальних строків під час розгляду цивільних справ, займає рівень підготовки (кваліфікації суддів), друге – належне ставлення суддів до своїх службових обов'язків, третє – належне вивчення та підготовки справи до розгляду [178, с. 254-255]. Розділяючи вказану позицію зазначимо, що професіоналізм судді посідає одне з ключових місць в контексті здійснення цивільного судочинства, у зв'язку з тим, що саме суддя вивчаючи матеріали справи, повинен попередньо визначити сферу регулювання спірних правовідносин, дослідити нормативно-правову базу, а також за рахунок набутого досвіду мати можливість скеровувати процес та його учасників відповідно до встановленого порядку.

Проте, процесуальна система вибудовується таким чином, що для кожного учасника судового процесу, є відповідні законодавчі механізми, що забезпечують їх належне функціонування, у тому числі, суду. Так, констатуємо, що саме комплексне їх поєднання забезпечить вчинення кожним учасником, у

встановленому порядку, передбачених процесуальним законодавством дій дотримуючись при цьому, принципу розумного строку розгляду справи.

Говорячи про останній критерій зазначимо, що він має власне наукове значення для проведення цього дослідження. Так, йдеться про характер процесу та його значення для заявника. При оцінці вказаного критерію варто враховувати важливість предмета розгляду та ступінь ризику для заявника, наприклад, якщо йдеться про справи, що потребують оперативного прийняття рішення; трудові справи; справи, що пов'язані зі станом здоров'я заявника; справи щодо опіки над дітьми тощо [172]. Для реалізації зазначеного критерію, стає в нагоді принцип розумного строку розгляду справи, оскільки інколи саме від швидкості та оперативності цивільного процесу залежить здоров'я сторін, їх фінансовий стан, збереження майна.

Здійснений аналіз засвідчив, що кожен досліджуваний критерій складається із двох складових. Перша – позитивна складова за рахунок, якої стає можливо забезпечити ефективність, оперативність та результативність цивільного процесу. У такому випадку зауважимо, що вказане можливо отримати лише при належному дотриманні усіма учасниками судового процесу, в установлені строки, порядку реалізації процесуальних прав, обов'язків та повноважень. Разом з тим, цивільний процес як й будь-який інший законодавчий механізм не може існувати у модельному середовищі, практика формується таким чином, що на кожній стадії цивільного процесу виникає можливість впливу різноманітних чинників, які в кінцевому результаті й визначають «долю» усього цивільного судочинства.

У другу складову об'єднують дії вчинення, яких негативно позначається на розгляді цивільної справи, у першу чергу, маємо на увазі більш тривалий проміжок часу, ніж встановлено законодавчо, на розгляд та вирішення цивільної справи по суті. До числа таких відносимо дії, які за своєю суттю слід кваліфікувати, як зловживання процесуальними правами, неефективне витрачання часу відведеного на дослідження доказів по справі,

недисциплінованість учасників судового процесу та присутніх у залі судового процесу тощо.

Враховуючи проведені дослідження нами пропонується авторське визначення поняття «принципу розумного строку розгляду справи», який полягає у вчиненні, у найкоротший строк судом та учасниками судового процесу дій, що є достатніми для ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів осіб.

2.3. Принцип процесуальної економії як чинник підвищення ефективності цивільного судочинства

На сучасному етапі розвитку суспільних відносин економія виступає як найбільш затребуваний елемент, який притаманний будь-якій сфері людської діяльності, у тому числі сфері правових відносин. Вказаний критерій забезпечує ефективність здійснення судового захисту прав та законних інтересів осіб. Саме за рахунок комплексного підходу до наукового дослідження процесуального механізму здійснення судочинства стає можливим не тільки розглянути сам законодавчий порядок здійснення процесуальних дій, а й сформулювати теоретичне підґрунтя, для впровадження найбільш ефективних засобів процесуальної економії. Варто також відмітити, що вести мову про економію можливо тільки у тих процесуальних умовах коли законодавство набуло більш стійкого характеру, а практика застосування таких положень є більш-менш сформованою. Так, саме системно аналізуючи представлені категорії стає можливим відшукати дієві механізми для зменшення фактичних фінансових витрат по окремим процесуальним механізмам тим самим раціоналізувавши в цілому цивільне провадження [179, с. 56].

Безумовно, що для кожної особи, яка звертається до судового захисту своїх прав, свобод та законних інтересів одним з основних прагнень виступатиме не тільки отримання справедливого, неупередженого і своєчасного розгляду справи, а й вчинення вказаних дії з найменшим витрачанням фінансових ресурсів. Вважаємо доречним у даному контексті представити позицію Є. В. Васьковського, який зазначає, що порядок судочинства має бути таким, щоб громадянин, який потребує захисту свого права, міг швидко й легко отримати його, а суд, до якого звернувся громадянин, водночас міг без зайвих витрат праці задовольнити його вимоги [180, с. 95]. Разом з тим, слушною видається теза Т. В. Сахнова, яка стверджує, що принципи ніколи не можуть бути цілком реалізовані в діючому праві: вони повинні давати певну свободу подальшого розвитку права, бути спрямованими в майбутнє [62, с. 197].

На теперішній час цивільний процес отримав оновлення за рахунок викладення процесуальних кодексів у новій редакції [119], у зв'язку з чим відбулося запровадження новітніх процесуальних механізмів, у тому числі направлених на досягнення мінімізації часових, економічних та людських ресурсів. З цього приводу А. Ю. Бучик зазначає, що одним із шляхів успішного реформування є не нагромадження нераціональних процедур, а розумна процесуальна економія [181, с. 4]. Розділяючи вказану думку зауважимо, що діяльність, яка здійснюється законодавцем не повинна доходити до «крайності», а саме до тотальної економії. При цьому, й учасники судового процесу також реалізуючи свої права та виконуючи процесуальні обов'язки мають можливість вживати заходів для здійснення ощадності у витрачанні ресурсів під час розгляду цивільних справ.

На законодавчому рівні також започатковувались умови для урегулювання відносин, що виникають у вказаній сфері. Так, у Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні [181] передбачено, що правила судочинства не повинні бути переобтяжені формальностями. З цього приводу відмітимо, що даний аспект здійснює безпосередній вплив на реалізацію процесуальної економії, оскільки якщо процес вміщуватиме в себе цілу

сукупність відповідних процедур, у такому випадку, витрачаються додаткові як фінансові ресурси (на виклик учасників цивільної справи, роздрукування необхідних документів для її реалізації та ін.), так й людино-години. Варто теж, вказати ще й на той аспект як формалізм, звісно, що в цілому цивільне судочинство є стадійним за своєю суттю, який складається із сукупності взаємопов'язаних процесуальних дій, які підлягають оформленню у встановленому порядку. Йдеться, наприклад, про вимоги до позовної заяви, строки подання доказів, способу здійснення процесуальних дій, недотримання яких свідчитиме про неможливість реалізації окремого права. Таким чином, саме на законодавця, у цьому випадку, покладається відповідальність запровадити такий процесуальний порядок, який передбачає чіткі процесуальні дії під час розгляду цивільної справи, які є економічно обґрунтованими.

Крім того, підтримуємо висловлену думку А. Ю. Бучик, яка вважає, що процесуальна економія виражається, по-перше, у розумному пом'якшенні процесуальних формальностей, продуманості процесуальних правил, встановленні норм, без яких неможливо обійтись, по-друге, у прискоренні (швидкості) процесу. Перше є протилежною стороною процесуального формалізму та проявляється в праві судді надавати позивачеві строк для усунення недоліків позовної заяви без її повернення; можливості продовження встановленого судом процесуального строку для вчинення певних процесуальних дій; праві об'єднувати та роз'єднувати декілька позовних вимог з метою швидкого та правильного розгляду справи; одноособово судді вирішити питання витребування доказів при підготовці розгляду справи; допустити заміну неналежної сторони на належну; можливості приєднання до апеляційної скарги; неможливості скасування правильного по суті рішення суду з одних лише формальних міркувань тощо [181, с. 8-9].

Висвітлення основних аспектів реалізації принципу процесуальної економії під час здійснення цивільного судочинства слід розпочати з аналізу понятійного апарату наявного в означеній сфері. Так, звертаючись до першоджерел походження вказаного поняття зазначимо, що його витoki сягають ще XVII ст.

коли математик П. Ферма сформулював принцип найменшого часу, суть якого зводилася до того, що світло, що йде з однієї точки до іншої, поширюється по такому шляху, на подолання якого йде найменше часу. У свою чергу, французький фізик та математик П. Мопертюї у XVIII ст. вважав найбільш загальним законом природи принцип найменшої дії, згідно з яким кількість дії, необхідна для того, щоб здійснити деякі зміни в природі, є найменшою з можливих [183, с. 225]. Саме вказані напрацювання забезпечили подальший розвиток принципу економії у всіх сферах суспільного життя, у тому числі, цивільного судочинства. Наводячи поняття, яке міститься у академічному тлумачному словнику, зазначимо, що економією є бережливість, ощадливість під час витрачання чого-небудь [156, с. 459]. Безперечно представлене вище поняття вважаємо тим критерієм, який вказує на ті риси, які слід враховувати під час формування та удосконалення процесуального законодавства, що й виступає своєрідним засобом регулювання судових процедур.

Розгляд принципу процесуальної економії в рамках даного питання та принципу розумного строку розгляду справи є взаємопов'язаними елементами, на підтвердження чого представимо позицію О. Д. Крупчана, який стверджує, що розгляд і вирішення кожної цивільної справи має здійснюватися судом при мінімально допустимих витратах процесуальних засобів і у найкоротші, але разом з тим, розумні строки [184, с. 6]. Таким чином, дослідивши один з них ставимо перед собою першочергове завдання здійснити комплексний розгляд іншого з метою отримання повної картини про основи цивільного судочинства, формуючи власне бачення стосовно вирішення проблемних питань, що існують на цей час.

Перейдемо до більш детального розгляду підходів вчених до визначення поняття «економії» у цивільному процесі та розгляд його як одного з принципів цивільного судочинства за для формування власного бачення з цього питання.

При цьому, необхідно обумовити, що до питань розгляду принципу процесуальної економії у цивільному процесу у своїх наукових дослідженнях

зверталась ціла низка вчених-процесуалістів, які здійснювали його вивчення з різних сторін, а також його прояв під час розгляду окремих цивільних справ.

Р.В. Шакирьянов, стверджує, що формулою процесуальної економії слід вважати простоту, швидкість та, дешевизну, які мають трактуватись переважно в загальному контексті досягнення кінцевої мети (призначення) судочинства [185]. Аналогічна позиція також висловлювалась Є. В. Васьковським [179, с. 95].

Вважаємо, що саме вказані елементи є доповнюючими один одного, що утворюють цілісну картину характеристики розгляду цивільних справ. Розглядаючи перший, зазначимо, що цивільний процес повинен вміщувати таку сукупність процесуальних дій, які є зрозумілими для осіб, що звертаються за судовим захистом, а процесуальні дії не обтяжені формалізмом та перенасиченістю відповідних процедур.

Говорячи про швидкість, як другу складову цивільного процесу про, яку йшлося раніше, зазначимо, що кожен учасник як спірних правовідносин, так й суд зацікавлені у тому щоб у найкоротші строки досягти цілей, що вони ставлять перед собою, а також ті, що визначені процесуальним законодавством.

Для держави в цілому та для кожного учасника цивільного провадження важливим є той факт, щоб фінансові витрати на розгляд цивільної справи були мінімізовані.

Аналіз наявних положень в означеній сфері дозволяє здійснити розподіл підходів до визначення поняття принципу процесуальної економії. Перша група об'єднує думки тих вчених, які виводять принцип процесуальної економії через таку категорію як засада. До їх числа варто віднести В. В. Тихонович [17, с. 10] та Т.В. Єгорову [185], які визначають принцип процесуальної економії як засаду (начало), якою забезпечується рух процесу в напрямку найбільш повного і раціонального використання процесуальних засобів з метою правильного та швидкого вирішення цивільних справ з мінімальними витратами сил, засобів і часу суду та осіб, які беруть участь у справі. Положення, що привернуло нашу увагу, є досить визначальним. Саме вказане дозволяє говорити про те, що

принцип процесуальної економії надає цивільному судочинству «легкості» та «оперативності».

Так, Р.В. Шикірьянов із зазначеного питання стверджує, що принцип процесуальної економії є засадою, за допомогою якої судом, іншими учасниками судового процесу з найменшими витратами праці за рахунок ефективного, раціонального використання процесуальних засобів і регламентованих законом процесуальних гарантій забезпечується своєчасне і правильне вирішення цивільно-правових спорів [185]. Досить змістовним варто вважати те, що досягнення ощадності можливо здійснити лише за рахунок наявних у ЦПК України процесуальних інституцій, оскільки суд у своїй діяльності забезпечує неухильне дотримання ч. 2 ст. 19 Конституції України.

Друга група представлена такими вченими-процесуалістами, які під час опрацювання зазначеного питання звертаються до категорії саме «принципу».

Так, В. Н. Щеглов, наголошує на тому, що умовою дії принципу процесуальної економії в цивільному судочинстві є неодмінне поєднання швидкості процесу (своєчасності) з правильністю вирішення справи [19, с. 41]. Дійсно як один з головних елементів цивільного судочинства слід розглядати кінцевий його результат, а саме у рішенні суду втілюється увесь професіоналізм судді, за рахунок проведення роботи із нормативно-правовою базою, її правозастосування до фактичних обставин справи, набутого суддею досвіду у відповідних сферах суспільних відносин та власним внутрішнім переконанням.

З цього питання сформував власну позицію А. О. Ференс-Сороцький, який визначає, що принцип процесуальної економії проявляється, по-перше, у розумному пом'якшенні процесуальних формальностей; продуманості процесуальних правил; встановленні таких норм, без яких дійсно ніяк не можна обійтись, і по-друге, у прискоренні (швидкості) процесу [188, с. 32]. Беззаперечно, що цивільне судочинство передбачає вчинення ряду процесуальних дій, у встановленому порядку, які є необхідними для досягнення тих цілей, що стоять перед кожним учасником процесу. Крім того, функція законодавця у цьому випадку є визначальною, адже у ЦПК України вміщуються

процесуальні правила поведінки, які є загальнообов'язковими для осіб, які задіяні у розгляді цивільної справи, а також формують єдиний підхід до їх розгляду в межах цілої країни. У зв'язку з чим, процесуальні дії повинні бути такими, що за своєю суттю є найбільш результативними, інформативними, уникаючи дублювання одна одної.

Між тим, до числа третьої групи відносимо тих вчених котрі у своїх наукових дослідженнях відстоюють твердження, що процесуальну економію слід розкривати через ідею. Так, І. К. Канюка зазначає, що процесуальна економія – це ідея, спрямована на підвищення ефективності процесуальної форми шляхом її раціоналізації через пришвидшення, спрощення та здешевлення [51, с. 8].

Більш ємким за своїм змістом слід вважати думку Г. Л. Осокіної, яка зазначає, що процесуальна економія як принцип судочинства означає найбільшу продуктивність процесуальної праці, найвищу її інтенсивність при найменших витратах часу і засобів [190, с. 152]. Насправді відмічаємо даний підхід як один з найвдаліших з тих підстав, що мінімізація витрат та часу на розгляд конкретної справи повинні увінчуватись встановленням істини та винесенням відповідного рішення.

Вищевикладене дозволяє стверджувати, що принцип процесуальної економії слід розглядати як поєднання в межах розумних строків встановлених процесуальним законодавством інституцій, які забезпечують раціональність та ефективність розгляду цивільної справи із мінімальним витрачанням фінансових та людських ресурсів.

Слід зазначити, що для всебічного розгляду вказаного процесуального принципу виникає необхідність приділити увагу дослідженню окремих його практичних аспектів під час розгляду цивільних справ.

З цього приводу першим ключовим елементом, який варто розглядати як базовий є наявність відповідного нормативно-правового регулювання, крім того, на зазначене у своїх дослідженнях неодноразово звертали увагу й вчені-процесуалісти. Так, системний аналіз точок зору дозволяє говорити про розподілення думок таким чином, що більшість з них відстоюють тезу про

необхідність відповідного закріплення у ЦПК України, а інші говорять про недостатність правових підстав для такого відображення. До числа перших належать позиції висловлені Р. В. Шакирьяновим [185] та М. В. Махмутовим [191], які зазначають, що процесуальна норма повинна вміщувати у собі положення стосовно того, що судочинство здійснюється з розумною економією залучених сил і засобів і в можливо скорочені строки, а також положення про те, що не підлягають задоволенню вимоги учасників процесу, задоволення яких завідомо призведе до невиправданого залучення сил і засобів або затягування процесуальних строків.

Із зазначеного питання дотримуємось першої групи позицій, вважаючи, що саме наявність відповідного нормативного регулювання забезпечить все ж таки більш ефективну його практичну реалізацію, оскільки у процесуальне законодавство вносяться найбільш сталі правові позиції, які зазнали всебічного наукового вивчення та із чисельної варіативної кількості пропозицій втілились у сталу процесуальну норму.

Аналізуючи норми ЦПК України вважаємо за доцільне внести наступні зміни до його загальних положень, оскільки розміщення їх саме у цьому розділі свідчитиме про їх універсальний характер та зумовить його використання на усіх інстанціях цивільного судочинства, а також під час розгляду кожної цивільної справи:

1) ч. 3 ст. 2 ЦПК України доповнити п. 13 такого змісту:

«13) процесуальна економія.»;

2) доповнити новою статтею 13-1 наступного змісту:

«Стаття 13¹. Процесуальна економія

1. Суд при розгляді справи керується принципом процесуальної економії.

2. Суд та учасники судового процесу реалізуючи завдання цивільного судочинства зобов'язані ефективно та раціонально використовувати процесуальні засоби, права та обов'язки встановлені цим Кодексом».

Продовжуючи дослідження зазначимо, що окремої уваги заслуговує думка О.О. Алешкіна, який зазначає, що за рахунок процесуальної економії

забезпечується швидкий та ефективний процес, який є головним важелем боротьби з тяганиною та породжуючими її формалізмом і бюрократизмом, ... одним з гасел якого служить швидкість, правильність і ефективність досягнення цілей правосуддя [54, с. 180]. Про окремі аспекти формалізму нами зазначалось раніше, про те на цьому етапі проведення дослідження зазначимо, що аналіз представленого твердження дозволяє констатувати, що перевантаженість цивільного процесу формалізмом зумовить породження бюрократизму. У такому випадку вирішенням цього питання стане комплексний підхід поділений на кілька етапів. По-перше, проведення узагальнення практики діяльності судів. У кінцевому результаті за рахунок отриманої інформації та проведення системного аналізу стає можливим простежити тенденції формування практики розгляду цивільних справ певної категорії, а також недоліки, що наявні у процесуальному законодавстві. По-друге, проведення ґрунтовних наукових досліджень з урахуванням наявної нормативно-правової бази та практичного боку її реалізації. По-третє, удосконалення процесуального законодавства шляхом уточнення порядку розгляду цивільних справ за рахунок надання йому мобільності та динамічності.

Досить змістовним для проведення даного дисертаційного дослідження видається розгляд функцій принципу процесуальної економії під час розгляду цивільної справи. Так, І. М. Канюка у дисертаційному дослідженні обґрунтовує позицію про те, що ідея процесуальної економії виконує не просто функцію математичного зменшення витрат, а швидше їх раціоналізацію з метою підвищення ефективності процесу [51, с. 8]. Підтримуючи вказане твердження зазначимо, що фактичне скорочення фінансових витрат на організацію здійснення розгляду цивільної справи є досить суттєвим фактором цивільного судочинства, оскільки фактичне їх скорочення в цілому для держави матиме позитивний вплив на економічний добробут країни та скорочення видатків як з державного бюджету, так й зменшення фінансових витрат осіб, що приймають участь у цивільному провадженні. Одночасно з цим вважаємо, що процесуальному принципу, який є об'єктом вивчення притаманні ряд функцій,

що розкриваються через напрямки його впливу на суспільні відносини, детальний розгляд, яких здійснюватиметься у наступному питанні дисертаційного дослідження.

Зазначимо, що комплексність дослідження полягає у висвітленні як позитивних, так й негативних особливостей об'єкту вивчення. На даному етапі в рамках розгляду даного питання дисертаційного дослідження основна увага була зосереджена на розгляді саме першої складової. Вказане зумовлює необхідність зупинитись на тих проблемних питаннях, що існують на даний час.

Так, підтримуємо позицію О. О. Осєєвої, яка обумовлює, що одним з проблемних питань є відсутність додаткових механізмів, що забезпечують дотримання принципу процесуальної економії в цивільному процесуальному праві [192, с. 113]. Дійсно у чинному ЦПК України відсутні як окремі положення стосовно закріплення вказаного принципу, пропозиції щодо вирішення зазначеної ситуації надавались вище, тим паче процесуальних інструментів, які б здійснювали вплив на учасників судового процесу, у випадку їх недотримання.

Системно підходячи до питань удосконалення цивільного процесуального законодавства вважаємо за необхідно передбачити у ЦПК України наступні положення:

1) ч. 1 ст. 143 викласти у наступній редакції:

«1. Заходами процесуального примусу є процесуальні дії, що вчиняються судом у визначених цим Кодексом випадках з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, дотримання принципу процесуальної економії, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства.»;

2) п. 2 ч. 1 ст. 148 викласти у такій редакції:

«2) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству або недотримання принципу процесуальної економії;».

Такі нововведення стануть дієвим важелем впливу на недобросовісних учасників судового процесу, забезпечуючи тим самим динамізм та оперативність розгляду цивільної справи.

Проявом практичної реалізації принципу процесуальної економії у цивільному судочинстві є впровадження досить сучасного процесуального інструменту – підсистеми «Електронний суд» [189]. Варто відмітити, що дана підсистема станом на 2019 рік продовжує діяти виключно у пілотному режимі у деяких судах країни, різних інстанцій та судочинства. Провівши опрацювання порядку роботи підсистеми «Електронний суд» можемо констатувати наступне. Вказана система діє в форматі покрокового алгоритму дій, які учаснику необхідно вчинити щоб скористатися можливостями ресурсу, зокрема, від реєстрації як користувача до направлення електронного документу до суду, а також отримання від суду у подальшому процесуальних документів.

Відмічаємо два аспекти функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ст. 14 ЦПК України). Перший розглядається нами з наукової точки зору в контексті можливості реалізації однієї із форм принципу процесуальної економії, з іншого – практичного аспекту, який свідчить про забезпечення зручності та достатньої простоти робити з цією підсистемою як самими судом, так й учасниками цивільної справи.

Говорячи про перший аспект відзначимо, що будь-який новий елемент, який запроваджується у процесуальному законодавстві підлягає прискіпливій увазі з боку вчених-процесуалістів для забезпечення проведення його всебічного наукового вивчення та з'ясування особливостей взаємодії вказаного елемента з іншими процесуальними інститутами.

О. В. Бринцев у рамках монографічного дослідження стверджує, що на цей час електронне судочинство забезпечує створення:

- 1) можливості повноцінної двосторонньої комунікації між судом, учасниками судового процесу та усіма іншими заінтересованими особами за допомогою засобів сучасних електронних інформаційно-комунікаційних технологій;

2) визнання усього спектру існуючих сьогодні електронних інформаційних ресурсів належними і повністю допустимими доказами в судовому процесі;

3) можливості вчинення в електронному форматі усіх процесуальних дій під час розгляду будь-яких судових справ [193, с. 9].

Незважаючи на окреслені позитивні тенденції спрямовані на реалізацію принципу процесуальної економії 1 березня 2019 року, в газеті «Голос України» було опубліковано повідомлення про відкликання Державною судовою адміністрацією оголошення, опублікованого в газеті «Голос України» (№ 229 (6984) від 01.12.2018) щодо створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Зміст оголошення полягає у наступному: «Відповідно до рішення Вищої ради правосуддя від 28.02.2019 № 624/0/15-19 та враховуючи результати обговорення з судами, іншими органами та установами системи правосуддя питання необхідності відтермінування початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), Державна судова адміністрація України повідомляє про відкликання оголошення, опублікованого в газеті «Голос України» (№ 229 (6984) від 01.12.2018). Про початок функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи буде повідомлено додатково» [194].

Таким чином, після публікації цього оголошення положення передбачені ЦПК України щодо початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи так і не набули чинності.

Водночас, підходячи системно до аналізу змісту Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС) відзначимо як позитивні, так і проблемні моменти її функціонування. Говорячи про першу складову зазначимо, що запровадження ЄСІТС зумовить економію часових та фінансових ресурсів. Крім цього, вказана система характеризується високою мобільністю, оскільки будь-яка особа права, якої зазнали порушення матиме можливість у будь-який час подати до суду необхідні документи, у тому числі

незалежно від її фактичного місця перебування у певний часовий проміжок (наприклад, перебуваючи у відрядженні не території іншої країни тощо).

До числа питань, які потребують більш ретельного опрацювання слід віднести, необхідність наявності технічних засобів (персональний комп'ютер чи іншої відповідної техніки, підключення до мережі Інтернет, електронний цифровий підпис). Вказаний критерій говорить про сферу доступності ЄСІТС. З метою інформування широких верств населення вважаємо за доцільно у загальноосвітніх навчальних закладів в рамках вивчення «Основ правознавства» розкрити можливості даного процесуального інструменту, а також у вищих навчальних закладах запровадити більш детальне вивчення усіх необхідних елементів для його практичного застосування.

У свою чергу, стане у нагоді організація громадськими правничими організаціями семінарів, тренінгів, засідань у форматі «круглого столу» правопросвітницької кампанії націленої на підвищення рівня правової культури населення.

У той саме час з практичного боку вбачаємо, що саме за рахунок підсистеми «Електронний суд» знаходить свого безпосереднього втілення принципи розумного строку розгляду справи та процесуальної економії. Як результат мінімізується навантаження на суд з боку осіб, що звертаються до захисту своїх порушених прав та законних інтересів. Як досить значимий з практичного боку фактор відмічаємо наявність у вказаній підсистемі 125 шаблонів зразків процесуальних документів. Разом з тим, їх наявність теж не слід вважати «рятувальним колом», оскільки кожна цивільна справа є унікальною та потребує професійного опрацювання з метою виокремлення саме того законодавства, яке регулює спірні суспільні відносини. Разом з тим, наявність найбільш поширених та простих форм заяв (наприклад, заяв про відвід судді, про роз'яснення судового рішення та ін.) є позитивною частиною такої підсистеми.

З метою ефективного впровадження новітніх способів інформування про дату, час і місце судового засідання, видається необхідним внести зміни в ЦПК України, а саме викласти у такій редакції:

1. ч. 1 ст. 163

«1. Заява про видачу судового наказу подається до суду у письмовій формі та підписується заявником або його представником.

Подання заяви про видачу судового наказу може здійснюватися із використанням порталу електронних сервісів суду, у порядку визначеному Державною судовою адміністрацією України.»;

2. ч. 2 ст. 170

«2. Заява про скасування судового наказу подається в суд у письмовій формі.

Подання заяви про скасування судового наказу може здійснюватися із використанням порталу електронних сервісів суду, у порядку визначеному Державною судовою адміністрацією України.»;

3. ч. 4 ст. 174

«4. Подання заяв по суті справи є правом учасників справи. Суд може зобов'язати державний орган чи орган місцевого самоврядування подати відповідну заяву по суті справи (крім позовної заяви).

Подання заяв по суті справи може здійснюватися із використанням порталу електронних сервісів суду, у порядку визначеному Державною судовою адміністрацією України.».

Крім того, вважаємо за доцільне доповнити ЦПК України навою ст. 293¹ такого змісту:

«Стаття 293¹. Форма і зміст заяви в окремому провадженні

1. Заява в окремому провадженні подається до суду у письмовій формі та підписується заявником або його представником.

Подання заяви в окремому провадженні може здійснюватися із використанням порталу електронних сервісів суду, у порядку визначеному Державною судовою адміністрацією України.

2. Зміст до окремих видів заяв в окремому провадженні встановлені цим розділом.».

Таким чином, саме вказані вище нововведення та інформаційні технології дозволять раціонально використовувати наявні ресурси під час цивільного провадження, досягати поставлених цілей у найкоротші строки. Більш того, доречним є позиція А. В. Цихоцького, який вважає, що ефективність правосуддя в цивільних справах є здатністю (властивістю) правосуддя як виду здійснення судом у встановленій законом цивільній процесуальній формі державної діяльності щодо розгляду й вирішення конкретних судових справ з ухваленням в них законних, обґрунтованих і справедливих постанов, забезпечуючи за певних умов досягнення соціально значущих цілей [195, с. 171].

Крім того, не можемо залишити поза увагою наукове дослідження О. В. Рожнова, який говорить про співвідношення процесуальної економії в цивільному судочинстві та швидкість розгляду справи. Вчений підтримує думку про те, що швидкість – це передусім швидкоплинність судочинства, спрямована на розгляд і вирішення цивільної справи в найкоротший проміжок часу. Тому такий погляд на це питання, не завжди відповідає процесуальній економії. У свою чергу, економія передбачає бережливість при витрачанні матеріальних і процесуальних засобів, однак таке економне використання не може поєднуватися зі швидкістю як елементом змісту одного принципу. Економія матеріальних і процесуальних засобів існує, але не стосовно економії в розгляді й вирішенні цивільної справи, а щодо тих негативних наслідків, які виникають у зв'язку з провадженням справи в суді, що є результатом оперативного розгляду справи [43, с. 8]. З цього приводу зауважимо, що швидко не означає результативно, ефективно та економічно. Так, якщо здійснювати орієнтування цивільного процесу саме на його швидкість, у такому випадку, може виникнути ситуація встановлення не у повному обсязі усіх обставин справи, та як наслідок неможливість сторін цивільної справи довести підстави своїх вимог чи заперечень. У цьому разі досягнута «економія» не розглядається як позитивний результат, оскільки такі дії породжують необхідність витрачання додаткових бюджетних коштів, оскаржуючи, у встановленому порядку, рішення суду першої інстанції.

Між тим, Ю. Ю. Чуприна зазначає, що оцінка ефективності функціонування судової влади варто проводити за наступними критеріями:

1) якість виконання обов'язків і завдань, що визначається на підставі таких показників як: кількість справ, які розглядалися суддею, кількість повернених справ, тобто якість судового розгляду, оперативність розгляду справ [196, с. 8-9]. Зазначений критерій є досить суттєвим під час дослідження процесуальної економії, у зв'язку з тим, що вбачається прямий взаємозв'язок між результатом, який досягається сторонами цивільного провадження, строками його отримання та якості реалізації встановлених процесуальним законодавством прав та обов'язків усіма учасниками цивільної справи. Таким чином, відповідальне ставлення кожної зазначеної особи до вчинення окремих процесуальних дій виступає тією рушійною силою, яка може скерувати процес у певному напрямку, як пришвидшити розгляд цивільної справи, так й фактично його сповільнити.

2) професійну компетентність, яка тісно пов'язана з попереднім показником, засновується на професійних знаннях, і може виходити також із якості судового розгляду [196, с. 8-9]. Дійсно лише належно підготовлений суддя, представник сторін цивільного провадження із досвідом роботи у відповідній юридичній галузі, дозволить забезпечити цивільний процес якісно підготовленими процесуальними документами, ефективно використовувати час відведений на розгляд цивільної справи, не гаючи його, наприклад, на витребування доказів для встановлення істини, у тій чи іншій справі, із подальшим їх дослідженням, призначення та проведення експертиз, отримані результати з яких не носять суттєвого практичного значення. У свою чергу, у даному контексті є також досить значимим професіоналізм тих осіб, що залучаються до розгляду цивільної справи.

Вважаємо, що комплексне поєднання зазначених вище складових дозволить у кінцевому результаті отримати швидкий розгляд цивільної справи, поновити порушені права та законні інтереси з використанням мінімальних фінансових та людських ресурсів.

3) етика поведінки, яку можна розкрити шляхом встановлення кількості звільнень суддів і причин цих звільнень порівняно з попереднім періодом, та

кількості випадків притягнення їх до дисциплінарної відповідальності. Крім того, про якість здійснення правосуддя може свідчити і оцінка корумпованості судової влади [195, с. 8-9]. Як нами зазначалось раніше, не менш важливим елементом цивільного процесу виступає саме поведінка учасників судового розгляду. Разом з тим, при належному втіленні перших двох критеріїв під час розгляду цивільної справи можливо здійснити вплив на поведінку учасників цивільного провадження ефективно застосовуючи наявні у ЦПК України процесуальні засоби.

Здійснений комплексний аналіз наукових підходів до розкриття змісту складових принципу процесуальної економії дозволив нам сформулювати авторське визначення поняття «принцип процесуальної економії», під яким слід розуміти поєднання в межах розумних строків встановлених процесуальним законодавством інституцій, які забезпечують раціональність та ефективність розгляду цивільної справи із мінімальним витрачанням фінансових та людських ресурсів.

2.4. Роль темпоральних принципів в оптимізації цивільної процесуальної форми

Системний аналіз цивільних процесуальних принципів, у тому числі, темпоральних засвідчив, що вчені-процесуалісти, у переважній більшості, зосереджують свою увагу на дослідженні їх поняття, вибудовуючи власні позиції, розкритті змісту їх ознак, характеристиці кожного з них, залишаючи, при цьому, дещо осторонь питання їх ролі для цивільного провадження. У зв'язку з чим, у рамках цього питання ставимо перед собою завдання здійснити вивчення співвідношення застосування темпоральних принципів цивільного судочинства із встановленою у ЦПК України цивільною процесуальною формою, у тому

числі, розглянути характерні її риси з урахуванням часових особливостей реалізації процесуальних дій.

У попередніх розділах дисертаційного дослідження здійснювався акцент на вивченні саме прояву вказаної групи процесуальних принципів під час розгляду окремо взятої цивільної справи, у той саме час тематика цього питання скеровує дослідження на розгляд тих аспектів темпоральних принципів, які зумовлюють їх взаємодію із цивільною процесуальною формою.

Зрозуміти роль темпоральних принципів для цивільного судочинства можливо за рахунок проведення вивчення функцій, які вони виконують при розгляді кожної цивільної справи, тим самим впливаючи на суспільні відносини.

Говорячи про принципи у широкому розумінні, так як саме вони покладаються в основу цивільного процесу як складової частини правового регулювання вважаємо, що їм будуть притаманні ті, функції, що характерні для цивільного процесуального права в цілому. Аналізуючи доктрину даної галузі права вбачаємо, що їй притаманні наступні функції, які дозволять більш у повній мірі розкрити сутність темпоральних принципів цивільного судочинства.

Так, першою функцією, яка заслуговує на нашу увагу, є регулятивна функція цивільного процесуального права, яка при розгляді цивільно-правових спорів реалізується шляхом захисту прав, свобод і таких, що охороняються законом, інтересів суб'єктів цивільного права на забезпечення вливу на економічну сферу і цим сприяє створенню та розвитку нормальних економічних відносин у суспільстві [196, с. 10]. Таким чином, процесуальні принципи як регулятор суспільних відносин мають визначальне значення для кожного учасника судового процесу, оскільки закладають основу для відповідної їх поведінки під час реалізації своїх процесуальних прав та виконання обов'язків на кожній стадії цивільного процесу. Вказана функція є дотичною до норм права, у частини визначення загального вектору поведінки учасників цивільної справи, які в окремих положеннях ЦПК України віднаходять свою деталізацію. При цьому, темпоральним принципам цивільного судочинства віддається ключова

роль, у зв'язку з тим, що саме вони окреслюють строковість вирішення питання про захист порушеного права чи законного інтересу.

Як зазначає Н. О. Волковицька динаміка суспільно-правової свідомості безумовно детермінує спосіб сприйняття права як суспільством в цілому, так і окремими громадянами [198, с. 50]. Враховуючи те, що суспільні відносини розвиваються стрімко, а законодавець, як правило, не встигає своєчасно відреагувати на їх зміну, саме у таких випадках процесуальні принципи стають у нагоді та віднаходять свого активного застосування. Так, розуміючи загальну «манеру» поведінки учасник судової справи має можливість обрати для себе певну модель поведінки під час розгляду цивільної справи, навіть при неврегульованості її законодавчо. Говорячи про темпоральні принципи цивільного судочинства зазначимо, що користуючись, наприклад, принципом процесуальної економії та розумного строку розгляду, сторони обиратимуть такий алгоритм своїх дій, які будуть оптимальними, ефективними та ощадливими. Ілюстрацією вказаного може виступати ситуація коли під час розгляду справи про повернення грошових коштів на підставі оформленої розписки між сторонами зобов'язання, обидві сторони визнають факт її укладання, не витрачаючи тим самим час (у тому числі процесуальний) та ресурси (як власні, так й державні) на проведення почеркознавчої експертизи. Беззаперечно, що сутність регулятивності темпоральних принципів цивільного судочинства вміщує в собі як діяльність суду з одного боку, так сторін, інших учасників процесу з іншого. Саме у випадку належного виконання кожною особою, що задіяна у цивільному провадженні своїх обов'язків, дотримання встановленого порядку їх реалізації, темпоральні принципи цивільного судочинства віднайдуть свого безпосереднього прояву.

Наступною функцією, що заслуговує на увагу є виховна (стимулююча) функція. Її мета полягає у забезпеченні належної поведінки суб'єктів цивільних процесуальних та матеріальних правовідносин, з яких виникають спори і справи, що розглядаються у цивільному процесі. Виховна функція цивільного процесуального права забезпечується тим, що норми цивільного процесуального

права встановлюють порядок і спосіб впливу на поведінку правопорушника і тим самим стимулюють потрібну суспільству поведінку суб'єктів права [196, с. 9-10]. Беззаперечно, що вказана функція є поєднаною із попередньою, оскільки на підставі нормативного регламентування можливо встановлювати вимоги до поведінки учасників процесу та при порушенні їх накладати відповідні санкції. Так, за рахунок чіткості у процесуальному законодавстві, цивільний процес стає більш динамічним, мобільним та оперативним. Кожна сторона цивільного процесу має можливість наперед обрати для себе більш оптимальний алгоритм дій необхідних їм для встановлення тих чи інших обставин у справі, які забезпечать економічну ефективність та часову визначеність.

В межах виховної (стимулюючої) функції слід виділяти також захисну функцію темпоральних принципів цивільного судочинства. Так, наприклад, визначені цивільним процесуальним законодавством часові рамки для вчинення процесуальних дій (строк подання відзиву на позовну заяву), з одного боку, стимулюють учасника справи до належної темпоральної поведінки, з іншого, в разі недотримання ним часових рамок процесуальної поведінки, захищає протилежного учасника справи від недобросовісної поведінки опонента.

Охоронна функція цивільного процесуального права спрямована на відновлення майнових і особистих немайнових прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права [196, с. 10]. Мета будь-якого звернення до суду полягає в отриманні належного судового захисту у найкоротші строки. Водночас, суддя здійснюючи розгляд цивільної справи встановлює істину у конкретній справі, ухвалюючи відповідне рішення урегульовує спірні відносини, що виникли між сторонами.

Продовжуючи розгляд даного питання вважаємо за доцільно представити висловлену позицію С. П. Погребняка, який окреслюючи напрямки, у яких основоположні принципи права здійснюють важливий вплив на інститут прав людини, виділяє стратегічне узгодження права і прав людини. У цьому контексті науковець стверджує, що основоположні принципи права є найбільш загальними і стабільними імперативними вимогами, закріпленими у праві, які є

концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, що притаманні цій системі права, і визначають її характер і напрямки подальшого розвитку [200, с. 73]. Зауважимо, що темпоральні принципи цивільного судочинства не є виключенням з цього, оскільки той же принцип розумного строку розгляду справи в кінцевому результаті сприяє проведенню наукових досліджень з метою відпрацювання найбільш ефективних та уніфікованих положень та формування відповідних пропозиції щодо внесення змін до процесуального законодавства, що фактично зумовлює отримання мінімально достатнього часу для виконання тієї чи іншої процесуальної дії та встановлення суті по справі. Більш того, саме за рахунок системного аналізу практики застосування принципів вказаної категорії стає можливим відстежити зміни у суспільних відносинах в їх історичному аспекті, з метою приведення у відповідність процесуального законодавства до ще не врегульованих (недостатньо врегульованих) положень, зокрема, стосовно уніфікації строків розгляду цивільної справи на усіх стадіях цивільного процесу.

Узагальнення представлених позицій дозволяє дійти висновку про те, що темпоральні принципи цивільного судочинства виступають орієнтиром для нормотворчої діяльності виступаючи теоретичним та практичним базисом для такої діяльності.

У зв'язку з цим, виникає необхідність розглянути роль впливу принципів даної групи на цивільну процесуальну форму, саме за рахунок комплексного вивчення цих елементів стає можливим краще зрозуміти зміст цивільного процесу, а також встановити механізм дії темпоральних принципів цивільного судочинства під час розгляду цивільної справи по суті. У цьому контексті відмічаємо один із ключових аспектів, який полягає в тому, що процесуальна форма у своєму широкому розумінні є закріпленням у процесуальному законодавстві чіткого порядку дій, що здійснюється у певній формі, тоді як цивільні процесуальні принципи мають більш всеохоплюючий статус, який не завжди має зовнішню форму вираження. Всебічне вивчення цивільної процесуальної форми виступає одним із важливих аспектів нашого наукового

дослідження оскільки її порушення свідчатиме про настання відповідних процесуальних наслідків (у тому числі негативних). Так, недотримання вимог до змісту позовної заяви (ст. 175 ЦПК України) зумовить залишення її без руху, що у свою чергу призведе до зволікань у судовому захисті порушених прав. У випадку пропуску строку на подання апеляційної скарги, встановлений ст. 354 ЦПК України, особа за загальним правилом не матиме можливості відстояти свою позицію та довести власні аргументи щодо невідповідності ухваленого рішення суду першої інстанції нормам матеріального та процесуального права.

Так, звертаючись до теоретичних основ відзначимо, що поняття «форми» розкривається як устрій, вид, тип, структуру відповідних суспільних утворень або процесів [200, с. 27]. Говорячи про вже сформовані на цей час позиції, здійснивши їх системне вивчення доходимо до висновку, що кожен вчений ставив наголос на окремій визначальній характеристиці цивільної процесуальної форми, у зв'язку з чим вважаємо, за необхідне представити найбільш вагомі з них, з метою здійснення їх аналізу з урахуванням тематики даного дисертаційного дослідження. Так, об'єднуючою рисою наявних у доктрині понять «цивільної процесуальної форми» є те, що це встановлений процесуальним законодавством порядок, тобто сукупність послідовних обов'язкових до виконання дій вчинення, зумовлює рух цивільного процесу.

Так, І. Ю. Татулич зазначає, що цивільна процесуальна форма – це передбачений нормами цивільного процесуального законодавства процесуальний порядок учинення судом, особами, які беруть участь у справі, іншими учасниками цивільного процесу процесуальних дій у процесі розгляду й вирішення цивільної справи, а також оформлення таких дій у процесуальних документах [202, с. 168-169]. Як бачимо коло осіб на, яких поширює свою дію цивільна процесуальна форма є всеохоплюючим, так кожен учасник цивільного провадження зобов'язаний дотримуватись вимог, що встановлені у ЦПК України при реалізації своїх прав чи виконанні обов'язків під час вчинення кожної процесуальної дії та на кожній стадії цивільного провадження.

У свою чергу, Н. О. Чечина під процесуальною формою розуміє сукупність встановлених і санкціонованих законом правил, які регламентують порядок здійснення правосуддя, порядок діяльності кожного, хто бере участь у процесі [202, с. 24-25]. У цьому визначенні нашу увагу привернула така його складова як санкціоновані законом правила, порушення яких передбачає застосування відповідальності. Сучасна процесуальна модель вибудовується таким чином, що ЦПК України вміщує в собі як норми, які визначають алгоритм дій учасників цивільного провадження, так й відповідні позиції, що визначають відповідальність за їх порушення. Фактично складається ситуація у якій дія учасника цивільної справи породжує наслідок, як позитивний, так й негативний.

Натомість досить неоднозначною видається думка наведена В. М. Горшеневим, який під процесуальною формою розуміє сукупність однорідних процесуальних вимог, які пред'являються до дій учасників процесу та спрямованих на досягання якогось певного результату [204, с. 190-191]. Реалізація під час розкриття змісту цивільної процесуальної форми такого його елемента як «однорідних процесуальних вимог» не є досить доречним, оскільки кожен хто звертається до судового захисту, або приймає у ньому участь повинен неухильно дотриматись встановлених вимог, які є для кожного однієї й ті самі. Так, однорідність розкриваємо як певну сукупність елементів, які фактично об'єднуються спільною рисою, разом з тим у відношенні до процесуальних дій такий підхід не може бути застосований, адже кожна дія є унікальною, а результат отримується виключно за її рахунок, а замінити їх практично неможливо.

З інших позицій цивільну процесуальну форму сприймає Є. Г. Лук'янова, яка визначає її як встановлені процесуальним законодавством (правом), засновані на принципах процесуального права правила процедури, виконання яких приводить до найбільш точного та раціонального досягнення цілей процесуальної діяльності [139, с. 102]. Із вказаного вбачаємо, що процесуальна форма є засобом за допомогою, якого практично втілюється у «життя» правова норма та досягається відповідний результат. Так, із абстрактної вимоги закону за її рахунок у конкретній цивільній справі вона набуває практичної форми залежно

від особливостей цивільної справи. У цьому відношенні не останнє значення для учасників цивільної справи носить результативність, адже кожен звертаючись до юрисдикційного способу захисту воліє отримати позитивний результат.

Більш того, для підтвердження вказаної позиції наведемо твердження В. І. Тертишнікова, який зауважує, що в механізмі регулювання цивільного процесуального права процесуальна форма посідає проміжне становище між нормами права й процесуальною діяльністю. Крім того, науковець обумовлює, що цивільна процесуальна форма надає правовий зміст, правове значення поведінці учасників процесу. Ототожнюючи цивільну процесуальну форму з моделлю будь-якої цивільної справи, він наголошує, що її дотримання є важливим як у відновленні порушених суб'єктивних прав, так і для дотримання й зміцнення законності [205, с. 9]. Викладене дозволяє констатувати, що визначення надане В. І. Тертишніковим є комплексним за своєю суттю та вміщує у собі окремі елементи наведених позицій вчених.

Узагальнюючи отриману інформацію відмітимо, що цивільна процесуальна форма характеризується наступними складовими елементами: нормативне закріплення, коло осіб на, яких вона розповсюджує свою дію, сфера поширення та результативність.

Для отримання більш повної картини про цивільну процесуальну форму, а також розгляду її співвідношення із темпоральними принципами цивільного судочинства виникає необхідність приділити увагу ознакам цивільної процесуальної форми.

По-перше, нормативне регулювання. Правила, які не встановлені законом, не можуть регулювати порядок діяльності осіб, які беруть участь у судовому розгляді. Процесуальна поведінка суду та учасників процесу стає безпредметною, якщо дії вчиняються без дотримання певної послідовності їх реалізації [205, с. 99]. Розділяючи у повній мірі зазначену позицію відмітимо, що детальна регламентація дій учасників під час розгляду цивільної справи виступає гарантією ефективності здійснення захисту прав та законних інтересів осіб. При цьому, за допомогою темпоральних принципів цивільного судочинства стає

можливим обрати найбільш оптимальний підхід як для конкретних строків вчинення процесуальних дій, а також визначитись із дещо абстрактною категорією «розумних строків», тим самим формуючи єдність та чіткість процесуальної практики.

По-друге, єдність цивільної процесуальної форми. Як зазначає О. М. Перунова вказана ознака передбачає єдині процесуальні правила для всіх категорій цивільних справ, які розглядаються в порядку цивільного судочинства [206, с. 99]. Так, беззаперечним є той факт, що цивільна процесуальна форма, що закріплена у ЦПК України є уніфікованою для кожної цивільної справи, яка розглядається в рамках цивільного судочинства. Крім того, такий підхід забезпечує рівний доступ кожного до правосуддя дозволяючи особі, яка планує звернутись до суду або тій, яка приймає участь у процесі, наперед передбачити послідовність своїх дій шляхом вивчення цивільної процесуальної форми. Однак, що стосується темпоральних принципів цивільного судочинства, то правозастосування у конкретно взятій цивільній справі може носити відмінний характер. Так, процесуальним законодавством встановлюється єдиний підхід до загального строку розгляду цивільної справи, тоді як в залежності від конкретних її умов (складність справи, багаточисельність на стороні позивача (відповідача), свідків, значна кількість доказів, що підлягає дослідженню) строки розгляду можуть носити відмінний характер. Яскравим проявом зазначеного виступає закріплення у ЦПК України цивільної процесуальної форми для справ окремого провадження, визначаючи родові правила поведінки для сформованих груп цивільних справ.

Вважаємо, що роль принципу розумного строку розгляду справи носить визначальний характер в оптимізації цивільної процесуальної форми, виходячи з того, що сама форма підлягає розгляду як більш сталого елементу цивільної справи, тоді як розумний строк такого розгляду характеризується своїм динамізмом та залежить від низки факторів. Разом з тим, вважаємо, що саме суддя під час розгляду цивільної справи має можливість провести її оцінку та

визначити необхідний строк для встановлення істини по справі, у тому числі мати право вийти за межі строків передбачених ст. 210 ЦПК України.

У зв'язку з цим, нами пропонується внести зміни до ст. 210 ЦПК України виклавши ч. 2 у новій редакції:

«2. Суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті.

Суд може вийти за межі строку передбаченого в абзаці першому частини другої цієї статті, здійснивши оцінку фактичних обставин справи та застосовуючи принцип розумного строку розгляду».

По-третє, фіксація результатів процесуальної поведінки [206, с. 99]. Вказаний елемент є завершальним етапом реалізації цивільної процесуальної форми під час здійснення цивільної процесуальної дії або розгляду цивільної справи. Разом з тим, говорити про якусь особливість ролі темпоральних принципів цивільного судочинства під час застосування у цьому випадку цивільної процесуальної форми не є можливим. Як нами зазначалось раніше, вся суть зводиться до узагальнюючого опрацювання практики застосування окремих положень цивільно-процесуального законодавства у цій частині з точки зору їх відповідності принципів зазначеної категорії та формування відповідних пропозицій до законодавчих змін.

Як зазначає С. О. Короед, з посиланням на сформовані у доктрині цивільно-процесуального права ознаки цивільної процесуальної форми та зазначає, що їй притаманні такі: 1) об'єктивність, універсальність і насамперед визначений у нормативно-правових актах порядок розгляду справи та вимоги до процесуальних документів; 2) системність правил (принцип процесуального несумісництва; учасники діють у визначеній послідовності і строки; процесуальна діяльність фіксується у процесуальних актах); 3) простота і доступність (простота у складанні позовної заяви; непосилання на норми закону, а суд має сприяти витребуванню доказів); 4) оперативність та доцільність (наявність наказного провадження, попереднього засідання, заочного розгляду, скорочені строки розгляду); 5) неупередженість суду, законність і

обґрунтованість його дій; 6) імперативний характер вимог до процесуальної форми (наявність певних санкцій) [207, с. 370]. Аналізуючи вказані риси відмічаємо, що їх об'єднуючою характеристикою є загальність до розкриття їх змісту, даючи таким чином можливість дослідити кожен аспект реалізації цивільної процесуальної форми під час судового процесу.

Крім того, говорячи про таку особливість цивільної процесуальної форми як простота та доступність зазначимо, що вказаний критерій для особи, що звертається за судовим захистом є досить суттєвим, оскільки її зрозумілість та чіткість дозволить у найкоротші строки відновити порушені права та законні інтереси. Разом з тим, друга складова проявляється у тому, що саме механізм звернення до суду повинен вміщувати у собі оптимальну кількість процесуальних дій, сукупність, яких не породжує бюрократизм та у свою чергу, є достатніми для того щоб на кожній стадії цивільного процесу досягти поставлених процесуальних цілей. Отже, комплексне поєднання зазначених елементів забезпечує оперативність усього цивільного процесу, його динамізм та визначає його зовнішню сторону.

Узагальнюючи вищевикладене представлене доходимо до висновку, що роль темпоральних принципів в оптимізації цивільної процесуальної форми проявляється у нормотворчій та правозастосовчій сферах регулюючи тим самим відносити, що виникають між судом та учасниками судового процесу, а також формуючи сталу судову практику в цілому в країні.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження загальної характеристики темпоральних принципів цивільного судочинства дозволяє дійти наступних висновків.

1. Здійснено поділ ознак темпоральних принципів цивільного судочинства на дві групи. До числа першої відносимо ті риси, які мають всеохоплюючий характер та властиві усім цивільно-процесуальним принципам. Саме зазначені ознаки дозволяють сформулювати загальне уявлення про сутність темпоральних

принципів цивільного судочинства, оскільки вони є складовою частиною цілісної системи цивільних процесуальних принципів. До другої групи належать ті ознаки, які характерні тільки для темпоральних принципів цивільного судочинства. Саме завдяки ним стає можливим встановити відмінний їх характер, чітко ідентифікувати та вирізнити із загальної маси.

2. Пропонується авторське визначення поняття «темпоральні принципи цивільного судочинства», під якими слід розуміти керівні нормативні засади цивільного процесуального законодавства, що носять фундаментальний та універсальний характер, встановлюючи найбільш значимі часові орієнтири для здійснення цивільного судочинства в цілому, так й вчинення окремих процесуальних дій, зокрема.

3. Узагальнюючи наявний теоретичний матеріал виокремлюємо наступні риси розумних строків темпоральних принципів цивільного судочинства. По-перше, розумні строки розгляду цивільної справи виступають процесуальним інструментарієм, який дозволяє забезпечити своєчасність реалізації прав осіб чиї права зазнали порушення, адже звертаючись до юрисдикційного способу захисту кожен має та меті отримати позитивний результат у найкоротші строки. По-друге, за рахунок безпосередньої реалізації вказаних строків цивільний процес стає більш динамічним, оперативним та ефективним досягаючи тим самим обрання найбільш оптимальних як процесуальних механізмів, так й процесуальних дій учасників судового процесу. По-третє, завдяки розумним строкам розгляду цивільної справи досягається стабільність процесуальних відносин та провадження в цілому у справі, встановлюючи певний часовий режим їх реалізації.

4. Встановлено, щоб між достатнім та розумним строком наявне співвідношення, яке полягає у тому, що достатній строк є нижчою межею, а розумний – гранично вищою межею, в рамках, яких сторони здійснюють доведення своїх вимог та заперечень. Крім того, принцип розумного строку розгляду справи віднаходить свого правозастосування під час розгляду кожної цивільної справи, виступаючи процесуальною засадою, яка дозволяє віднайти

уніфікований підхід до окремо взятої справи у найкоротший об'єктивно обґрунтований строк, з урахуванням особливостей, що їй притаманні на вчинення вичерпних дій для розгляду справи по суті та ухвалення відповідного судового рішення.

5. Принцип процесуальної економії слід вважати поєднанням в межах розумних строків встановлених процесуальним законодавством інституцій, що забезпечують раціональність та ефективність розгляду цивільної справи із мінімальним витрачанням фінансових та людських ресурсів. У свою чергу, зазначений принцип слід вважати реалізованим під час розгляду цивільної справи у випадку якщо справа розглянуто у найкоротші строки з використанням мінімальних економічних, трудових ресурсів, не допускаючи необґрунтованих переносів судових засідань, оголошень занадто тривалих перерв та ін.

6. Комплексний аналіз наукових підходів до розкриття змісту складових принципу процесуальної економії дозволив сформулювати авторське визначення поняття «принцип процесуальної економії», під яким слід розуміти поєднання в межах розумних строків встановлених процесуальним законодавством інституцій, які забезпечують раціональність та ефективність розгляду цивільної справи із мінімальним витрачанням фінансових та людських ресурсів.

7. Процесуальна форма є засобом за допомогою, якого практично втілюється у «життя» правова норма та досягається відповідний результат. Так, із абстрактної вимоги закону за її рахунок у конкретній цивільній справі вона набуває практичної форми залежно від особливостей цивільної справи.

8. Вплив темпоральних принципів цивільного судочинства на цивільну процесуальну форму проявляється у нормотворчій та правозастосовчій сферах регулюючи тим самим відносити, що виникають між судом та учасниками судового процесу, а також формуючи сталу судову практику в цілому в країні.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕМПОРАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ В ОКРЕМИХ СТАДІЯХ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

3.1. Особливості реалізації темпоральних принципів на стадії судового розгляду цивільної справи в суді першої інстанції

Судовий захист виступає однією із визначальних правових категорій, оскільки саме за допомогою нього стає можливим кожною особою відновити свої порушені права та законні інтереси. При цьому, «центральне» місце у його реалізації посідає саме стадія судового захисту. У науці цивільного процесуального права вважається сформованою позиція згідно якої під судовим розглядом розуміється система норм, що регулюють відносини між судом, особами, які беруть участь у справі, та іншими учасниками процесу, діяльність суду, осіб, які беруть участь у справі, та інших учасників процесу, спрямована на розгляд та вирішення по суті цивільно-правового спору та справ наказного і окремого провадження [208, с. 264]. Між тим, в рамках даного дисертаційного дослідження зосередимо свою увагу на вивченні прояву темпоральних принципів цивільного судочинства як в цілому на стадії судового розгляду цивільної справи, так й при вчиненні окремих процесуальних дій її учасниками. Стадія судового розгляду цивільної справи у суді першої інстанції являє собою сукупність усталених процесуальних дій, які вчиняються у визначеному ЦПК України порядку та характеризуються строковістю їх вчинення. З цього приводу зауважимо, що категорія «порядку» набуває ключового значення яку варто розглядати як правильний устрій, дотримання чіткості наступного ходу справ [209, с. 327], злагожденість, узгодженість у діях, організованість, певна послідовність, черговість чого – небудь [156, с. 302]. Розкриття змісту вказаного поняття дозволить отримати необхідний теоретичний базис для формування власного бачення у досліджуваній сфері, а також сприятиме у подальшому здійснювати їх практичну реалізацію, оскільки саме під час судового розгляду

цивільної справи зазначені дві категорії віднайнуть свого безпосереднього застосування.

Між тим, відмічаємо ключове значення мети, що стоїть перед стадією судового розгляду, а саме суть її зводиться до повного, всебічного, об'єктивного з'ясування фактичних обставин справи в судовому засіданні, у з'ясуванні дійсних взаємовідносин сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, їх прав і обов'язків, а також у постановленні законних та обґрунтованих рішень на підставі дотримання процесуального законодавства [31, с. 588-589].

Детально аналізуючи положення ЦПК України робимо висновок про те, що вказану стадію цивільного процесу варто розглядати у широкому значенні. «Відправною» точкою судового процесу є момент звернення особи до суду за захистом свого порушеного, невизнаного або оспорюваного права чи законного інтересу, а кінцевою – ухвалення рішення по справі та набрання ним законної сили. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне розкривати сутність даного питання через наступну блокову систему впливу темпоральних принципів вказаної категорії на складові частини судового розгляду цивільної справи як самостійної стадії цивільного процесу [Додаток Д].

Для загальнотеоретичної розбудови цивільного процесуального права в означеній сфері носитиме першочергове значення проведення класифікації напрямків прояву темпоральних принципів цивільного судочинства за такими критеріями.

I. Залежно від стадій цивільного процесу:

1) обов'язкові – це сукупність процесуальних дій як суду, так й сторін цивільного процесу, без вчинення яких не представляється можливим здійснити розгляд справи по суті. Законодавцем у ЦПК України визначено мінімальний перелік дій, які є обов'язковими під час розгляду кожної цивільної справи, тим самим вибудовуючи уніфікований підхід до вирішення завдань, що стоять перед кожною стадією цивільного процесу. У той самий час, говорячи у контексті реалізації саме темпоральних принципів під час виокремлених стадій відмітимо,

що вони повинні віднаходити свого безпосереднього застосування під час вчинення кожної процесуальної дії стаючи обов'язковим їх елементом;

2) факультативні – характеризуються тим, що їх наявність під час розгляду цивільної справи не є обов'язковою, але при цьому застосування процесуальних принципів зазначеної категорії є необхідним. Зауважимо, що темпоральні принципи цивільного судочинства відіграють ключову роль на будь-якій стадії цивільного процесу, оскільки забезпечують динамізм, ефективність та раціональність розгляду цивільної справи.

II. Залежно від обсягів реалізації на стадіях розгляду цивільної справи:

1) у повному обсязі на кожній стадії розгляду цивільної справи. Темпоральні принципи цивільного судочинства покладені в основу цивільного процесу та вибудовують комплексний підхід до провадження цивільних справ, у зв'язку з цим дана категорія принципів є невід'ємною його складовою;

2) частково застосовуються під час вчинення окремо взятої цивільної справи, залежно від її виду може виступати на «перше» місце той чи інший різновид даної групи процесуальних принципів.

III. За сферою прояву темпоральних принципів цивільного судочинства:

1) у економічній сфері – забезпечення мінімізації фінансових витрат учасниками судового процесу, а також економічного добробуту в цілому в межах країни;

2) у процесуальній сфері – оптимальне використання законодавчо встановлених строків на вчинення окремих процесуальних дій;

3) у правозастосовчій сфері – шляхом аналізу індивідуальних особливостей конкретно взятої справи, обрання найбільш ефективних процесуальних дій за рахунок, яких стає можливим встановити істину по справі;

4) у нормотворчій сфері – формування пропозицій направлених на удосконалення діючого процесуального законодавства, шляхом формування більш сучасного правового простору та створення умов для доступності наявних процесуальних інструментів для широких верств населення.

III. За суб'єктним складом, який застосовує темпоральні принципи цивільного судочинства:

1) суддя, який реалізовує законодавчо визначені повноваження направлені на досягнення цілей, визначених ст. 2 ЦПК України. Саме суддя є спеціально підготовленим спеціалістом та кваліфікованим суб'єктом, який забезпечує рух цивільного процесу від однієї стадії до іншої, визначає процесуальні дії, які слід вчинити в межах розгляду конкретно взятої справи;

2) сторони та треті особи;

3) представники сторін та третіх осіб;

4) інші учасники судового процесу.

Відмічаємо, що друга та третя позиція в межах даної кваліфікаційної категорії є не менш важливою, а ніж суд, оскільки ці суб'єкти здатні суттєво впливати в цілому на розгляд цивільної справи, у тому числі на реалізацію темпоральних принципів цивільного судочинства.

Враховуючи зазначене тільки при належному рівні правової свідомості кожного з представлених суб'єктів стане за можливе забезпечити розгляд цивільної справи у найкоротші строки та з мінімальним використанням фінансових ресурсів.

Слід зазначити, що цінність представленої класифікації полягає у її комплексному підході зміст якої зводиться до того, що з одного боку така диференціація дозволяє індивідуально підійти до кожної цивільної справи, а з іншого, сформувати універсальний перелік процесуальних дій, спрямованих на отримання чітко визначеної мети.

Представлена класифікація дозволяє у повній мірі досягнути всеохоплюючий характер прояву процесуальних темпоральних принципів під час здійснення цивільного судочинства, обумовлюючи їх стійкість та винятковість для належного розгляду цивільної справи.

У зв'язку з наведеним вище, для побудови більш повної «картини» прояву темпоральних принципів цивільного судочинства вважаємо за необхідне виокремити їх ключові ознаки. До їх числа відносимо, по-перше, обов'язковість,

так як при ігноруванні під час розгляду цивільної справи одного із темпоральних принципів, або часткове їх правозастосування може призвести до негативних, як процесуальних, так й особистісних наслідків. У зв'язку з цим доходимо до обґрунтованого висновку, що принципи даної категорії носять не тільки теоретичне, а й вагоме практичне значення.

По-друге, індивідуальність. Як зазначалось раніше, кожна справа характеризується власними рисами, які й визначають коло процесуальних дій, що варто вчинити у процесі розгляду цивільної справи.

По-третє, системність. Так, належна реалізація вказаної ознаки є запорукою ефективності цивільного процесу та практичного втілення конституційного права особи на судовий захист.

Беручі до уваги, наведене вище перейдемо до ґрунтовного розгляду окремих елементів системи, починаючи з подачі позовної заяви до суду. Розгляд вказаного елемента доцільно структурувати на дві складові: перша – виникнення права у особи на судовий захист, друга – безпосередня її реалізація.

Відправною точкою початку судового процесу є порушення прав та законних інтересів осіб. Саме зазначений факт зумовлює ініціювання, у встановленому порядку, вирішення питання по суті за допомогою юрисдикційного способу захисту порушених прав. Вважаємо за необхідно зосередити свою увагу саме на позовному провадженні, беручі до уваги те, що в інших формах провадження темпоральні принципи цивільного судочинства є менш ілюстративними. У той саме час, модель позовного провадження вміщує у собі сукупність процесуальних елементів, які змінюючи один одного призводять до вирішення спірного питання по суті, дозволяючи при цьому, відстежити вплив темпоральних принципів цивільного судочинства у всьому їх різноманітті.

Перед кожною особою на початковому етапі стоїть важливе завдання прийняти для себе рішення чи звертатись за судовим захистом чи ні. Між тим, реалізація такого права не є абсолютним, маємо на увазі те, що законодавець встановлює певні обмеження на його здійснення. У більшості випадків при порушенні прав та законних інтересів особи в нагоді стають положення ст. 257

ЦК України, яка визначає загальну позовну давність У свою чергу, у ст. 258 ЦК України встановлюються більш скорочені строки для судового захисту. Разом з тим, існують випадки коли іншими законодавчими актами передбачається дещо звуженні строки прийняття відповідних рішень, наприклад, мова йде про положення ст. 233 КЗпП України, яким передбачається, що у сфері трудових відносин, строк звернення за захистом, за загальним, правилом встановлюється три місяці. Таким чином, як бачимо, підходи законодавця до строковості звернення до суду є відмінними.

Визначеність кожної особи із формою захисту своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав чи інтересів корелюється із необхідністю застосування саме темпоральних процесуальних принципів, оскільки за їх допомогою стає можливим оцінити наскільки ефективним буде подальший розгляд цивільної справи. Зазначена обставина відіграє ключову роль з огляду на те, що більш пізніше звернення з позовною заявою може мати негативні наслідки, зокрема це стосується свідків, які можуть змінювати своє місце проживання, події свідком, яких вони були, з часом стають менш детальними, матеріали для проведення експертизи, докази інформативного характеру (записи з відеореєстраторів, інших цифрових носіїв) можуть втрачатись або знищуватись.

Зазначимо, що вже на ранніх етапах, що передують офіційному зверненню до суду, темпоральні принципи цивільного судочинства віднаходять свого застосування, впливаючи, зокрема, на прийняття у подальшому відповідних процесуальних рішень. Проте, все ж таки не варто недооцінювати їх вплив на подальший розвиток цивільного процесу, оскільки саме дії вчинені на цьому етапі зумовлюють увесь подальший розвиток розгляду справи. У свою чергу, за своєю суттю перший етап є досить трудомістким, адже в межах нього необхідно здійснити комплекс підготовчих дій пов'язаних із збиранням доказів, формуванням власної позиції у оптимальні строки та з мінімальним використанням фінансових ресурсів. Більш того, на цьому етапі суб'єктом, який реалізує темпоральні принципи цивільного судочинства є особа, права, якої

знали порушення, оскільки у цьому випадку, ще не відбулося залучення до вирішення справи державного механізму.

Для наступних етапів є характерним системний та комплексний підхід до застосування темпоральних принципів цивільного судочинства, так як кожен учасник судового процесу бере безпосередню участь у їх реалізації.

Переходимо до більш детального розгляду зазначеної групи стадій цивільного процесу, починаючи з відкриття провадження у справі. Саме вказана процесуальна дія виступає відправною точкою на шляху встановлення істини у справі.

Так, аналізуючи положення глави 2 розділу III ЦПК України вбачаємо, що процесуальні принципи, що є предметом розгляду даного дисертаційного дослідження віднаходять своє місце під час вчинення процесуальних дій. Як бачимо, перед відкриттям провадження у справі у суду виникає необхідність вчинення низки дій у визначені процесуальним законодавством строки.

З цього приводу звернемо увагу на два аспекти, а саме на строк встановлений законодавцем для вчинення зазначеної процесуальної дії. Так, суддя повинен протягом п'яти днів з дня надходження позовної заяви перевірити дотримання позивачем вимог статей 185 та 186 ЦПК України, зокрема, вжити заходів на встановлення підсудності справи суду до якого подано позовну заяву. Змоделюємо наступну ситуацію. Якщо позовна заява надходить до суду наприкінці тижня, наприклад, у четвер, проходить відповідну реєстрацію та визначення судді, який здійснюватиме її розгляд, то у вівторок суддя повинен прийняти рішення про відкриття провадження у справі (або залишити позовну заяву без руху, або повернути заяву чи відмовити у відкритті провадження у справі). Вбачаємо, що дана ситуація не може вважатись такою, що належним чином забезпечена принципом розумного строку розгляду справи.

З метою вирішення зазначеної ситуації пропонуємо внести до ч. 1, 5 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 1 ст. 187 ЦПК України наступні зміни: словосполучення «п'яти днів» замінити на «п'яти робочих днів».

Підкреслюючи визначальну роль суду у вирішенні спірної ситуації, що склалась між сторонами вважаємо, що саме у нього повинні бути ефективні та достовірні засоби, які дозволять отримати повну інформаційну картину по справі для всебічного, об'єктивного розгляду та вирішення справи по суті починаючи зі стадії відкриття провадження по справі.

З цього приводу вважаємо доречною висловлену в юридичній літературі позицію [211, с. 91] згідно якої, основними процесуальними наслідками відкриття провадження у справі є те, що: 1) виникає цивільне судочинство у цивільній справі, а також цивільні процесуальні правовідносини між судом і сторонами спору. Саме тут темпоральні принципи цивільного судочинства стануть у нагоді при реалізації кожним учасником судового процесу законодавчо визначених прав (повноважень). 2) сторони спору набувають процесуального статусу позивача і відповідача. Беззаперечно, що статус, який має той чи інший учасник судового процесу стане характерною рисою, що й визначить порядок реалізації ними темпоральних принципів цивільного судочинства. 3) набувають процесуальних прав та обов'язків інші особи, які беруть участь у справі. Кожен учасник судового процесу має чітке коло процесуальних прав та обов'язків, які судовий процес дозволяє втілити у «життя». 4) у суду виникає обов'язок розглянути і вирішити в установлені строки цивільну справу. Так, вказане свідчить про відлік початкового етапу початку реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства.

Переходячи до наступної стадії цивільного процесу – підготовчого провадження зазначимо, що завдяки цій стадії стає можливим належним чином підготуватись до належного розгляду справи по суті. Варто наголосити, що Г. О. Жилін, говорячи про мету підготовки, зазначає, що мета будь-якої процесуальної стадії є способом досягнення кінцевої мети цивільного судочинства [212, с. 7]. У повній мірі підтримуємо вказане твердження та на підтвердження лише відмітимо, що кожна стадія виконує лише їй притаманну функцію, комплексне поєднання результатів, яких дозволить отримати відповідний процесуальний результат.

Більш того, з цього приводу виокремлюємо думку С. І. Чорнооченко, який поділяє всі дії судді по підготовці справи на такі групи: визначення складу осіб, які беруть участь у справі; визначення предмета доказування; забезпечення судового розгляду цивільної справи доказами; вирішення інших питань [213, с. 109]. Зазначене окреслює основні елементи, що визначені ст. 189, 197 ЦПК України. Водночас, аналізуючи представлене положення зазначимо, що дії, які вчиняються на підготовчому провадженні спрямовані на:

- формування доказової бази сторін – суд з'ясовує подання сторонами у справі відзиву, відповіді на відзив, заперечення, пояснень третьої особи щодо позову або відзиву; чи повідомили сторони про всі обставини справи, які їм відомі; чи надали сторони докази, на які вони посилаються у позові і відзиві, а також докази, витребувані судом чи причини їх неподання; визначає обставини справи, які підлягають встановленню, та зібранню відповідних доказів; вирішує питання про проведення огляду письмових, речових і електронних доказів у місці їх знаходження; витребування додаткових доказів, призначення експертизи, виклик у судові засідання експертів, свідків, залучення перекладача, спеціаліста;
- визначення подальших процесуальних дій – суд вирішує питання щодо відводів, заяв та клопотання учасників справи; визначає порядок розгляду справи; направляє судові доручення;
- примирення сторін – суд з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду, передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді; встановлює строки та порядок врегулювання спору за участю судді за наявності згоди сторін на його проведення.

На цій стадії цивільного процесу найбільшого прояву повинен віднайти саме принцип процесуальної економії, оскільки у випадку, якщо вжиті заходи на цій стадії зумовлять досягнення порозуміння між сторонами, то втрачається необхідність у подальшому розгляді справи. При цьому, суддя матиме можливість зосередити увагу на іншій справі, що перебувають у нього на

розгляді, а також зекономити бюджетні кошти, які фактично були б витрачені на розгляд та вирішення такої справи.

Беззаперечно, що вирішення цивільної справи на цій стадії неситиме виключно позитивний характер як для сторін справи, у зв'язку з тим, що вони матимуть можливість використати в інших цілях час, що був би ними використаний для явки до суду, так й для судової системи, за рахунок зменшення навантаження на неї, тим самим економлячи фінансові ресурси держави.

Найбільшу цікавість в рамках даного дисертаційного дослідження викликає новітній процесуальний механізм, що віднайшов свого закріплення після викладення у 2017 році ЦПК України у новій редакції, а саме про врегулювання спору за участю судді. На сучасному етапі розвитку суспільних відносин складається фактична ситуація, що юридичних спорів стає все більше, для вирішення, яких особа, яка зазнала протиправних дій звертається за захистом до суду. Проте, різноплановість справ, що надходить до суду потребує диференційованих підходів до їх вирішення. Так, частину справ можливо вирішити за рахунок застосування саме зазначеного процесуального механізму. При цьому, темпоральні принципи цивільного судочинства віднаходять свого безпосереднього застосування, створюючи позитивний вплив як для сторін спірних правовідносин, так й для суду. З цього приводу заслуговує на увагу дослідження Н. М. Грень, який вважає врегулювання спору за участю судді присудовою медіацією. За його твердженням присудова медіація є самостійною моделлю медіації, яка інтегрована в судову систему країни [214, с. 85].

Вибудовуючи системний підхід до аналізу порядку здійснення врегулювання спору за участю судді слід наголосити, що використана у національному законодавстві модель характеризується тим, що суддя може: запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору (ч. 4 ст. 203 ЦПК України); під час закритих нарад суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні та/або її представнику можливі шляхи мирного врегулювання спору (ч. 5 ст. 203 ЦПК України); у разі укладення сторонами мирової угоди затвердити її (п. 4 ч. 1 ст.

204 ЦПК України); у разі недосягнення згоди сторонами справа передається на розгляд іншому судді (ч. 4 ст. 204 ЦПК України). Крім того, важливою особливістю такої діяльності є те, що інформація, отримана будь-якою зі сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною (ч. 7 ст. 203 ЦПК України). Враховуючи представлені положення зауважимо, що запроваджений процесуальний порядок може вважатись ефективним тільки у тому випадку коли кожен задіяний учасник судового процесу діятиме не зловживаючи своїми правами та намагаючись урегулювати ситуацію, учасниками якої є сторони.

Разом з тим, в Рекомендації № R (86) 12 КМРЄ державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах від 16 вересня 1986 року [215] зазначається, що одним із аспектів співпраці держав-членів є сприяння, де це необхідно, примиренню сторін як поза судовою системою, так і до чи в ході судового процесу. Серед запропонованих заходів виокремлюємо наступний – покладання на суддів як одне з основних завдань обов'язок сприяти дружньому врегулюванню спорів усіма можливими методами і з всіх дотичних питань до початку судового провадження у справі чи на будь-якому етапі такого провадження. З представленого вбачаємо, що пошук та запровадження у національне процесуальне законодавство механізмів направлених на вирішення спірної ситуації на більш ранніх етапах цивільного судочинства є важливою складовою на шляху розвитку сучасних механізмів цивільного процесу, акцент на які здійснено на міжнародному рівні та є запорукою розвитку як процесуальної науки, так й запровадження новітніх інструментаріїв у цивільний процес.

В ідеалі суд у цивільному процесі повинен бути зацікавлений у пошуку «мирного» врегулювання спору, а також у стимулюванні сторін до такого пошуку [216, с. 95]. З цього приводу заслуговує на увагу думка А. С. Цибуляк-Кустевич, яка вважає, що головний напрям прискорення й спрощення судової процедури розгляду суддею цивільних справ – найбільш повне закріплення в законодавстві та ефективне використання суддею й усіма учасниками засобів, що

необхідні для розширення практики примирення сторін, зокрема, урегулювання спору до судового розгляду за допомогою вдалого проведення примирних процедур [217, с. 187-191]. Більш того, звертаючись до позицій юристів практиків, відмітимо твердження С. Противня, який зазначає, що вказаний інститут є формою альтернативного способу вирішення спору, що, на думку законодавця, направлений на сприяння оперативному, об'єктивному та компетентному вирішенню спорів на засадах примирення сторін конфлікту та покликаний зменшити судове навантаження на суддів і скоротити час на розгляд справ [218].

Особливістю як врегулювання спору за участі судді, так й підготовчого провадження, є те, що саме судді віддається ключова роль, зокрема, в частині визначення порядку та строків вчинення відповідних процесуальних дій. У зв'язку з цим, його діяльність вимагає відповідального ставлення та високого рівня професіоналізму, а особистий самоконтроль вважатиметься запорукою належної організації кожної стадії цивільного процесу. Отже, саме в цій частині темпоральні принципи цивільного судочинства набувають своєї актуальності та найбільшого прояву, адже суддя приймаючи будь-яке рішення, повинен оцінити особливості конкретно взятої справи та прийняти виважене рішення. Крім того, іншою складовою частиною самоконтролю судді, як зазначає Д. Д. Луспенник, є те, що він направлений на забезпечення належної якості процесуальних документів суду, позаяк недотримання встановлених правил при складанні та оформленні протоколів позбавляє їх доказової сили і процесуального значення [219, с. 63]. Якщо говорити у більш глобальному значенні, то темпоральні принципи цивільного судочинства віднаходять реалізації також й в цьому напрямку діяльності, адже недостатній контроль з боку судді у відношенні забезпечення належного виконання своїх обов'язків секретарем судового засідання може спричинити порушення принципу процесуальної економії, оскільки на усунення виявлених недоліків необхідне витрачання додаткових як часових, так й фінансових ресурсів. Окреслена ситуація в кінцевому результаті може негативно позначитись на безпосередньому розгляді цивільної справи.

Отже, відмічаємо прогресивність наявних процесуальних механізмів у сучасному ЦПК Україні направлених на урегулювання відносин, що склалися між сторонами з метою досягнення оптимального результату, який вважатиметься прийнятним для кожної з них. Між тим, констатуємо, що така діяльність не можлива без застосування темпоральних принципів цивільного судочинства, які виступають, у цьому випадку, орієнтирами ефективності, динамізму, економічності та раціоналізму.

Беззаперечним видається те, що розглянуті вище стадії цивільного процесу відіграють суттєву роль у забезпеченні належного судового розгляду цивільної справи. При цьому, стадія розгляду справи по суті є центральним етапом всього цивільного процесу, оскільки під час саме неї всі цивільні процесуальні принципи, у тому числі темпоральні, віднаходять своєї безпосередньої реалізації.

Звертаючись до розгляду стадії судового розгляду цивільної справи більш детально зупинимось на характеру впливу темпоральних принципів цивільного судочинства. Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що в цілому весь цивільний процес являє собою сукупність послідовних стадій, що змінюють одна одну, у зв'язку з чим перехід розгляду цивільної справи до безпосереднього розгляду справи по суті є свідченням того, що на попередніх стадіях сторони не змогли досягти згоди, а також заходи з врегулювання спору за участю судді виявились нерезультативними.

Між тим, відмічаємо, що розгляд справи по суті є центральною стадією цивільного процесу під час, якої забезпечується повний та всебічний розгляд обставин, на які сторони посилаються для підтвердження власних позицій, а також саме на, якій темпоральні принципи цивільного судочинства набувають свого безпосереднього правозастосування. Суть судового розгляду (розгляд справи по суті) як інституту цивільного процесуального права, розкривають Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova та Н. Ю. Голубева, які стверджують, що під даним поняттям слід розуміти систему норм, які регулюють відносини між судом, особами, які беруть участь у справі, та іншими учасниками процесу, діяльність суду, осіб, які беруть участь у справі, та інших учасників процесу,

спрямована на розгляд та вирішення по суті цивільно-правового спору та справ наказного і окремого провадження. Водночас судовий розгляд (розгляд справи по суті) як стадію судового процесу вказані науковці визначають як систему процесуальних дій суду та інших учасників процесу, спрямовану на розгляд і вирішення по суті цивільно-правового спору [220, с. 292].

На сучасному етапі розвитку процесуального законодавства України відбулося оновлення процедури розгляду цивільних справ під час розгляду справи по суті, зокрема, йдеться про загальне та спрощене позовне провадження.

Про необхідність запровадження зазначених видів проваджень вказувалось ще у Рекомендації № R (84) 5 КМРЄ державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя 28 лютого 1984 р., у яких задекларовано про необхідність запровадження конкретних правил чи зводу правил, які прискорюватимуть розв'язання спорів: а) у невідкладних справах; б) у справах, які стосуються незаперечного права, претензій щодо відшкодування завчасно оцінених збитків та у випадках подання позову на невеликі суми; с) у зв'язку з дорожньо-транспортними пригодами, трудовими спорами, відносинами між орендодавцем і орендаром житла і деякими питаннями сімейного права, зокрема встановленням і переглядом розміру аліментів. З цією метою можна застосовувати один чи кілька з таких заходів: спрощені методи започаткування судового провадження; відмова від судових засідань, проведення лише одного слухання або залежно від обставин проведення попереднього слухання; здійснення лише усного провадження чи провадження лише на письмі залежно від обставин; заборона або обмеження деяких заперечень і роз'яснень; гнучкіші правила надання свідчень; відмова від перерв у слуханнях або проведення засідання лише з короткими перервами; призначення судового експерта *ex officio* або за клопотанням сторін на початку провадження, якщо це є можливим; активна позиція суду у веденні справи, виклику свідків та заслуховуванні свідчень [221]. Отже, вже на той час наголошувалось на міжнародному рівні про необхідність впровадження у національне законодавство саме таких інституцій,

які забезпечать більш швидке вирішення спірної ситуації з використанням мінімальних фінансових та процесуальних ресурсів.

Розвиток процесуального законодавства не можливий без ґрунтовного дослідження таких інституцій у науковому середовищі, у зв'язку з чим вважаємо за необхідне акцентувати увагу на окремі позиції висловлені вченими-процесуалістами.

Так, З. А. Папулова зазначає, що спрощене провадження варто розглядати як форму відправлення правосуддя в окремих категоріях цивільних справ, за якої для ухвалення рішення достатнім є наявність звуженого складу юридичних фактів та обов'язкових процесуальних дій [222, с. 21]. У свою чергу, Н. А. Громошина розуміє під спрощенням у цивільному судочинстві таку модель процедури здійснення судочинства, яка при її ідеальному функціонуванні порівняно зі звичайною (загальною, ординарною) також ідеально функціонуючою моделлю дає змогу за меншого обсягу процесуальних дій, із меншими фінансовими затратами та швидше досягнути мети судочинства [223, с. 199].

Таким чином, системний аналіз теоретичних напрацювань у вказаній сфері свідчить про те, що науковці визнавали за доцільне здійснювати дослідження направлені на оптимізацію судового розгляду та підтримали у своїх дослідженнях прогресивний розвиток цивільного процесуального законодавства. Вважаємо, що саме комплексний підхід до формування законодавчих актів є запорукою отримання таких процесуальних положень, які відповідають як міжнародним стандартам та національним особливостям.

Крім того, серед ознак спрощеного провадження О. С. Ткачук виокремлює ознаку, яка є взаємопов'язаною з раніше розглянутим питанням. Йдеться про наближення цивільної процесуальної форми, що полягає у заміні ординарної складної процесуальної форми більш простими й «усіченими» її аналогами у межах спрощених проваджень. Засобами такої апроксимації можуть бути:

- а) проведення судового розгляду без судового засідання чи з проведенням лише попереднього судового засідання або неформальної зустрічі у кабінеті судді;
- б) заміна усного судового засідання винятково письмовим провадженням;

в) розгляд окремих категорій справ замість судді іншими працівниками суду, наприклад, помічником судді; г) особливий порядок перегляду та оскарження рішень, ухвалених за результатами спрощених проваджень; г) введення спрощеного порядку звернення до суду у порядку спрощених проваджень, приміром, за допомогою розробки типових форм, зокрема й можливість подачі заяви в електронній формі; д) спрощені форми фіксування або взагалі його відсутність; е) менші вимоги до рішень суду, зокрема відсутність мотивувальної частини тощо [224, с. 50-51].

Таким чином, вважаємо, що спрощене провадження є прогресивним інструментом, який отримав сього закріплення у цивільному процесуальному законодавстві, в основу запровадження якого покладені саме темпоральні принципи цивільного судочинства. При цьому, умови, які висуваються до справ, що підлягають розгляду із застосуванням спрощеного провадження визначаються ЦПК України, а розгляд у загальному провадженні, у цьому випадку слід вважати неефективним.

Разом з тим, спрощене провадження розгляду цивільних справ не є єдиним інструментарієм у цивільному судочинстві, у якому віднаходять свого втілення темпоральні принципи цивільного судочинства. Так, в окресленій сфері варто також говорити про застосування у цивільному процесі сучасних інформаційних засобів: проведення судового засідання в режимі відеоконференції, а також про розширення застосування у цивільному судочинстві електронного документообігу.

Водночас запровадження в цивільному судочинстві сучасних інформаційних засобів залежить від належного рівня забезпеченості судів сучасним обладнанням за рахунок, якого стає можливе на належному технічному рівні організовувати розгляд цивільних справ, та відповідного нормативного врегулювання процедури доступу до судочинства осіб, права яких зазнали порушення. Так, ч. 7 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що учасникам судового процесу на підставі судового рішення забезпечується можливість брати участь у судовому засіданні в режимі

відеоконференції у порядку, встановленому законом. Обов'язок забезпечити проведення відеоконференції покладається на суд, який отримав судові рішення про проведення відеоконференції, незалежно від спеціалізації та інстанції суду, який прийняв таке рішення.

Разом з тим, із зазначеного положення Закону випливає, що суб'єктами, які задіяні в організації відеоконференція є виключно суди. У свою чергу, вважаємо, що для більш ефективного, динамічного розгляду цивільної справи, враховуючи інтереси учасників судового процесу та особливості окремо взятої цивільної справи, є досить прогресивним положення ч. 3 ст. 212 ЦПК України, яким передбачається проведення відеоконференції поза межами суду.

Так, за наявності у особи, яка виступає учасником судового процесу, технічної можливості взяти участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції за рахунок власних комунікаційних засобів така особа повинна звернутись з відповідним клопотанням до суду. При цьому, з метою дотримання умов персоніфікації таких осіб та недопущення порушень прав третіх осіб, пропонуємо здійснювати вхід до системи із застосуванням електронного цифрового підпису. Водночас, Д. Жуков з одного боку підтримує вказану позицію, а з іншого вказує, на те, що використання електронного цифрового підпису створить додаткові труднощі для учасника спору [225]. Нами не підтримується у повній мірі висловлена думка, оскільки вважаємо, що вказаний захід слід розглядати як додатковий процесуальний механізм направлений на створення умов для більш швидшого розгляду цивільної справи.

Досліджуючи особливості реалізації темпоральних принципів на стадії судового розгляду цивільної справи в суді першої інстанції слід зупинитись на питанні застосування заходів дисциплінарного впливу по відношенню до суддів, якими допускаються порушення розумних строків розгляду справи.

Так, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України встановлено, що суддя Франківського районного суду міста Львова М. О. Мартинишина допустила порушення строків розгляду цивільної справи № 465/1054/14-ц (№ 2/465/238/15), а саме 10 лютого 2014 року позовна заява надійшла до

зазначеного суду, а станом на 24 червня 2015 року справа ще не була вирішена по суті. Комісією було встановлено, що вказані дії свідчать про невжиття суддею заходів щодо розгляду справи протягом строку, встановленого законом. За результатами розгляду суддю М. О. Мартинишину притягнуто до дисциплінарної відповідальності із застосуванням до неї дисциплінарного стягнення у виді догани [227]. Як бачимо, що питання своєчасності розгляду цивільної справи займає пріоритетне місце у сучасному цивільному процесі. Разом з тим для вирішення зазначеного питання все ж таки слід застосовувати комплексний підхід, урегульовуючи та уніфікуючи процесуальні процедури, а також вирішуючи організаційні питання пов'язані з «суддівським навантаженням».

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що на стадії розгляду справи по суті в суді першої інстанції темпоральним принципам цивільного судочинства притаманні такі ключові ознаки: а) обов'язковість темпоральних приписів цивільного процесуального законодавства. Повне або часткове ігнорування вказаних приписів може призвести до негативних процесуальних наслідків з подальшою втратою можливості відновлення або захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів особи; б) індивідуальність темпоральних принципів цивільного судочинства проявляється в тому, що процедура розгляду окремо взятої цивільної справи характеризується власними темпоральними чинниками, обумовленими специфічним колом процесуальних дій, від належного вчинення яких буде залежати кінцевий результат наперед визначеної учасником справи процесуальної мети; в) системність – належна реалізація вказаної ознаки є запорукою ефективності цивільного процесу та практичного втілення конституційного права особи на судовий захист.

3.2. Процесуальна роль темпоральних принципів на стадії розгляду цивільної справи в порядку апеляційного провадження

Стадія апеляційного провадження є додатковим процесуальним інструментом, який покликаний надати можливість особам, які не отримали належного захисту в суді першої інстанції своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав здійснити поновлення відповідних прав. Апеляційне оскарження слід вважати одним з найбільш поширених у сучасному цивільному судочинстві способів, який забезпечує перегляд судових рішень, які не набрали чинності. Така законодавча процедура наявна, зокрема, у процесуальному законодавстві таких країн як Великобританія, Франція, Бельгія, Німеччина, Австрія, США, Російська Федерація, Білорусь, Молдова, Узбекистан, Вірменія тощо. Україна у цьому відношенні не є виключенням.

Стадія апеляційного провадження за обсягами розгляду цивільних справ є звуженою, у порівнянні із судами першої інстанції, оскільки тільки частина справ переходить на вказаний етап. Разом з тим, зазначена стадія цивільного судочинства визначається своїми особливостями процесу його реалізації, що регламентуються у ЦПК України та на якій віднаходять свого прояву темпоральні принципи цивільного судочинства. Розгляд цього питання дисертаційного дослідження дозволяє зосередити увагу на вивченні окремих аспектів застосування учасниками апеляційного провадження темпоральних принципів з метою досягнення кожним з них поставлених перед ними процесуальних цілей. Слід зазначити, що на результативність апеляційного розгляду безпосередньо впливає темпоральний чинник, який характеризує швидкість розгляду справи й надання заінтересованим особам можливості максимально результативно брати участь у процесі розгляду справи.

Відмічаємо важливу для даного вивчення позицію І. Л. Петрухіна, за рахунок, якої стає можливо проілюструвати сутність темпоральних принципів цивільного судочинства. Так, науковець стверджує, що ефективність права визначається ступенем його корисної дії на суспільні відносини, оптимальним

співвідношенням правових та інших засобів у механізмі соціального управління [228, с. 127]. Більш того, науковець поєднує ефективність з оптимальністю правосуддя поєднанням наступних ознак, які можливо також застосувати до стадії цивільного процесу, що є предметом цього питання:

1) обумовленість правосуддя соціальними потребами (соціальна цінність правосуддя) [228, с. 127]. В цілому процесуальний порядок захисту прав осіб займає ключове значення для регулювання суспільних відносин, відповідає потребам сучасного розвитку нормативного регулювання, у тому числі, що стосується апеляційного розгляду цивільних справ. Саме запровадження цього процесуального механізму є однією із складових частин реалізації ст. 55 Конституції України. Слід зазначити, що судова практика у поєднанні із тенденціями розвитку суспільства зумовлюють виникнення, удосконалення та уточнення порядку розгляду цивільних справ, оскільки саме процесуальне законодавство повинно відповідати реаліям сучасності та забезпечувати оперативність вирішення справи по суті.

2) надання правосуддю корисних цілей [228, с. 127]. З цього приводу зазначимо, що метою апеляційного провадження є гарантування, кожному хто звертається за судовим захистом, мінімізації з одного боку порушень норм матеріального та процесуального права, а з іншого – забезпечення рівних прав та можливостей осіб при відновленні своїх прав та законних інтересів. Отже, мета стадії апеляційного провадження зводиться до контролю за діяльністю судів першої інстанції, а також забезпечення встановлення істини по справі та вирішення спірних правовідносин по суті. Крім того, визначальне значення апеляції полягає у тому, що завдяки ній відбувається перенесення розгляду цивільної справи до компетенції більш професійного складу суду та, як правило, до колегіального, що складається із декількох професійних суддів, що й свідчить про більшу надійність такої процедури орієнтованої на створення умов, у яких мінімізується винесення необґрунтованого (незаконного) судового рішення.

3) ефективність правосуддя у вузькому сенсі [228, с. 128]. Аналізуючи вказану ознаку у відношенні апеляційного розгляду цивільних справ зазначимо,

що його ефективність зводиться до вирішення питань перегляду рішення суду першої інстанції у конкретній цивільній справі.

4) раціональне використання ресурсів: людей, грошових фондів, техніки, інформації і т. ін. [228, с. 128]. Саме вказана ознака розкриває складові частини темпоральних принципів цивільного судочинства під час апеляційного розгляду цивільних справ. Кожен із зазначених елементів зі свого боку характеризує процесуальні принципи, що є предметом розгляду даного дисертаційного дослідження. Зазначимо, що як в суді першої інстанції, так й на стадії апеляційного розгляду кожен його учасник повинен покладати в основу своєї процесуальної діяльності темпоральні принципи цивільного судочинства за для досягнення не тільки процесуальних результатів, а й скорочення фінансових витрат.

5) надання ресурсів та управлінських впливів [228, с. 128]. Представлена ознака є досить значимою, оскільки перегляд судових рішень потребує витрачання більш значних фінансових ресурсів як з боку учасників процесу (починаючи із сплати судового збору, витрат необхідних для прибуття на засідання, у зв'язку з тим, що апеляційні суди здійснюють свою діяльність у межах апеляційного округу), так й з боку держави, оскільки апеляційний розгляд справи потребує залучення більшої кількості людських та фінансових ресурсів.

Як наголошує І. М. Іліопол, підставою для виникнення інституту апеляції є прагнення вирішити дві проблеми цивільного судочинства: 1) значно покращити якість судових рішень; 2) ліквідувати тяганину при вирішенні цивільно-правових спорів [229, с. 390].

У свою чергу, проводячи паралель з міжнародними судовими органами, зауважимо, що ЄСПЛ зазначив, що для того, щоб оскарження вважалось ефективним, воно має бути перш за все доступним, тобто заінтересована особа повинна мати можливість самостійно розпочати процедуру апеляційного оскарження рішення у справі [230]. З цим пов'язуємо процесуальну категорією, яку вважаємо необхідною та початковою для ініціювання розгляду цивільної справи в рамках апеляційного провадження, а саме йдеться про рішення суду

першої інстанції. Так, М. Й. Штефан визначає судові рішення як процесуальну форму вираження діяльності суду щодо застосування права [111, с. 401]. З цього приводу, більш ємним вважаємо представлену думку Ю. В. Білоусова, який вказує, що судові рішення – це акти здійснення правосуддя. Їх значення полягає в тому, що вони закріплюють владні волевиявлення суду щодо усіх питань розгляду та вирішення справи в суді. У них міститься державновладне, індивідуальне розпорядження з приводу встановлених судом фактів і правовідносин [231, с. 176]. У доповнення до зазначеного процитуємо І. В. Кирилюк, яка вказує, що судові рішення – це постанови, у яких вирішується по суті матеріально-правовий спір з метою захисту прав та інтересів суб'єктів цього спору [232, с. 61].

Отже, суб'єктний склад визначений у ч. 1 ст. 352 ЦПК України отримавши у суді першої інстанції акт індивідуальної дії, який на їх думку не відповідає діючому законодавству має можливість скористатись правом на апеляційне оскарження ініціювавши відповідний розгляд. Так, вже на цьому етапі можливо вести мову про початок застосування темпоральних принципів цивільного судочинства, адже як строковість подання апеляційної скарги, так й відповідна економічна ощадливість виходять на перший план при підготовці необхідних документів для суду, а також їх подальшого розгляду.

Є. А. Чернушенко аналізуючи характерні ознаки апеляційного провадження виокремлює їх цілу низку, проте в рамках нашого дослідження привертає на свою увагу саме одна з них – подача апеляції обумовлюється неправильністю рішення суду першої інстанції, що проявляється, на думку особи, яка подає апеляційну скаргу, або в неправильному встановленні фактичних обставин справи або в неправильному застосуванні закону [233, с. 10]. Фактично, як нами зазначалось раніше, з цього моменту починається процесуальний початок апеляційного провадження. Водночас, дію темпоральних принципів цивільного судочинства спостерігаємо на найбільш ранньому етапі, а саме під час прийняття учасником справи відповідного рішення про подачу апеляційної скарги. Кожен уповноважений суб'єкт на прийняття відповідного рішення при ініціюванні

звернення до суду повинен взяти до уваги, що зазначені вище темпоральні процесуальні принципи повинні бути ними застосовані під час проведення аналізу положень процесуального, матеріального законодавства та здійснення їх співвідношення із ухваленим рішенням. Слід визнати, що без застосування темпоральних принципів цивільного судочинства не може обходитись й допроцесуальний етап апеляційного провадження.

При цьому, виділяємо як одну із складових перегляду справ в апеляційному порядку – проміжний етап. Саме він є тією сполучною ланкою, яка фактично переводить вирішення справи на новий процесуальний рівень вирішення спірних правовідносин. У свою чергу, допроцесуальний та проміжний етап в рамках ЦПК України об'єднаний єдиним строком встановленим ст. 354 цього кодексу.

Коли все ж таки, перший етап пройдено та прийнято рішення щодо подання апеляційної скарги, починається наступний етап із залученням вже державного судового механізму під час, якого починається застосування темпоральних принципів цивільного судочинства, на якому вони набувають свого найбільшого прояву та мають пріоритетну роль у визначеності порядку здійснення апеляційного провадження.

Як відзначається в спеціальні юридичні літературі, апеляційний строк повинен відповідати двом основним вимогам: 1) надавати особам, які брали участь у розгляді справи, достатній час для підготовки до судового захисту; 2) надавати достатній час для подачі апеляційної скарги [235, с. 90]. Вважаємо, що саме вказані критерії є визначальними для характеристики строковості при подачі апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції, при цьому темпоральні принципи цивільного судочинства відіграють ключову роль при встановленні законодавчого строку на апеляційне оскарження.

На цей час ч. 1 ст. 354 ЦПК України встановлено, що апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду – протягом п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення. Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини судового рішення або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників

справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення. Таким чином, спостереження науковця віднаходить свого практичного втілення у процесуальному законодавстві та є важливою категорією, оскільки від даного процесуального факту починає свій відлік на звернення до суду апеляційної інстанції. Разом з тим, вважаємо, що представлена конструкція у ст. 354 ЦПК України є не цілком коректною по відношенню до учасників справи, у зв'язку з тим, що строк складання повного судового рішення та строк отримання його учасниками може бути відмінним.

З метою підвищення ефективності стадії ініціювання апеляційного провадження, забезпечення недопущення необґрунтованого спливу часу, який може бути використаний з користю для цивільного процесу, вважаємо за необхідне внести корективи у цивільне процесуальне законодавство, а саме:

Доповнити ч. 2 ст. 354 ЦПК України новими абзацами такого змісту:

«У день складання повного рішення або ухвали суду суд здійснює відправлення учасникам справи.

Вручення учаснику справи повного рішення або ухвали суду здійснюється за допомогою поштового, електронного зв'язку».

Водночас розділяємо окреслені В. А. Кройтором проблемні питання пов'язані з обчисленням строку на апеляційне оскарження, який визначає наступне. По-перше, діючий ЦПК України передбачає обов'язок суду надсилати копії рішення лише особам, які брали участь у справі і не були присутні під час проголошення рішення в судовому засіданні. По-друге, особи, які брали участь у справі, можуть отримувати копії рішення в різний час, отже, і перебіг строку на апеляційне оскарження матиме різний момент відліку. По-третє, можлива ситуація, коли одна або декілька осіб, які брали участь у справі, взагалі не отримують копію рішення з тих чи інших причин. Як за таких обставин обчислювати строк набрання рішенням законної сили? І з якого моменту обчислювати строк на апеляційне оскарження особам, які не брали участь у справі, але суд вирішив питання про їх права та обов'язки? [236, с. 200]. При цьому, додатково зазначимо, що коли на стороні позивача (відповідача) наявна

певна чисельність осіб, їх повідомлення та отримання ними відповідних судових документів може зайняти досить тривалий проміжок часу. Зазначені вище досить проблемні питання потребують не тільки теоретичного вивчення, а й практичного опрацювання. Перспективним вирішенням зазначених питань може стати надсилання за допомогою електронних засобів зв'язку відповідних документів на електронну пошту учасника справи, та (або) шляхом використання сервісу «Електронний суд». Вказане сприятиме одночасності повідомлення таких осіб та зумовлюватиме єдність моменту початку перебігу строку на апеляційне оскарження, забезпечить баланс права на оскарження для кожного учасника справи, а також такого пов'язаного з цим елементу – набрання законної сили рішенням суду першої інстанції.

З цього приводу звертаючись до проведеної систематизації в рамках розгляду першого розділу дисертаційного дослідження зауважимо, що протягом розвитку процесуального законодавства підходи до визначення означеного строку змінювались. Як бачимо, що у сучасних умовах законодавець досить виважено та збалансовано підходить до визначення строку необхідного для подання апеляційної скарги, надаючи тим самим достатньо часу для підготовки відповідних документів, а з іншого боку, цей час не є занадто завищеним в контексті набрання чинності рішенням суду першої інстанції. При визначеності із строком, який надає право на апеляційне оскарження віднаходить свого безпосереднього застосування принцип розумності, оскільки тільки завдяки ньому стає можливим провести реальну оцінку фактичного строку необхідного для вчинення відповідної процесуальної дії.

Крім того, доречною вважаємо думку Г. О. Жиліна, який говорить, що розумність строків апеляційного оскарження повинна передбачати збалансоване врахування інтересів усіх осіб, які беруть участь у справі, для того, щоб виключити як безпідставну затримку набрання рішенням чинності, так і надмірні труднощі для подання апеляційної скарги [237, с. 26].

Поряд з цим, є досить поширеними випадки коли учасниками справи допускається порушення строків на апеляційне оскарження з тих чи інших

причин. У певній мірі ЦПК України висвітлює окремі аспекти вказаного явища, у ст. 354 та 358 ЦПК України надаючи учасникам справи правові підстави для поновлення строку на апеляційне оскарження, залишаючи при цьому узагальнюючий підхід до характеристики таких підстав – «поважність причин».

Разом з тим, ч. 2 ст. 358 ЦПК України визначений максимальний строк для подачі апеляційної скарги, який становить один рік з дня складення повного тексту судового рішення. Таким чином, законодавець вибудовує комплексну систему порядку апеляційного оскарження обмежуючи тим самим час на подання апеляційної скарги, оскільки таке право не може носити абсолютний характер. Встановлення строкових меж є однією із гарантій побудови правової держави, забезпечення рівних прав і можливостей для кожного під час реалізації конституційного права на судовий захист. На підтвердження зазначеного виокремлюємо позицію С. В. Васильєва, який зазначає, що апеляційне провадження не може виникнути, якщо строк на апеляційне оскарження пропущений і в його поновленні було відмовлено [238, с. 232].

Звертаючись до аналізу позиції висловленої В. І. Теремецьким зазначимо, що у процесуальному розумінні право на подання апеляції (апеляційної скарги) і право на апеляційне оскарження відрізняються за обсягом і змістом. Зміст права на апеляційне оскарження ширший за зміст права на подання апеляції та включає останнє, адже право на апеляційне оскарження в певній мірі реалізується після відкриття провадження на етапі розгляду справи по суті в суді апеляційної інстанції [239, с. 22]. За таких умов обсяг застосування темпоральних принципів цивільного судочинства не має суттєвої відмінності, а підлягає беззаперечному застосуванню в рамках означених процесуальних прав.

Підходячи більш системно до наукового вивчення означеного питання зауважимо, що розглянуті елементи входять в систему складових частин передумов реалізації права на апеляційне оскарження. З цього приводу нами підтримується думка про те, що передумови допустимості апеляційного оскарження слід поділяти на передумови об'єктивного (наявність об'єкта, з приводу якого подається апеляція; дотримання строку апеляції) та суб'єктивного

(наявність певного кола осіб, які мають право подати апеляційну скаргу на рішення, ухвалу суду першої інстанції) характеру [240, с. 377]. Більш того, вбачаємо, що у кожній представленій передумові в тій чи іншій мірі віднаходять свого прояву темпоральні принципи цивільного судочинства. Отже, констатуємо, що вони забезпечують на допроцесуальному етапі формування «духу» усього майбутнього процесу.

Слід зазначити, що переходячи до судового етапу розгляду апеляційної скарги та характеру прояву темпоральних принципів цивільного судочинства спостерігаємо його залежність від виду моделі апеляції. Сучасна процесуальна доктрина налічує два їх види, а саме «повна» й «неповна». Зауважимо, що для повної апеляції є характерним те, що учасникам справи дозволяється пред'являти в судах апеляційної інстанції нові факти і докази, які не були предметом дослідження в суді першої інстанції. За таких обставин суди апеляційної інстанції діють за принципом повної апеляції й не мають повноважень повертати справу на новий розгляд до суду першої інстанції, тобто зобов'язані ухвалювати рішення по суті. У свою чергу, згідно з принципом неповної апеляції, є неприпустимим посилення на нові факти, обставини, докази, які не були предметом розгляду суду першої інстанції. У цьому разі суд апеляційної інстанції наділений правом повернути справу в суд першої інстанції на новий розгляд [241, с. 130]. При цьому, вважаємо за доцільне представити позицію КМРЕ державам-членам у зазначеній сфері. Так, п. 16 Рекомендацій CM/Res (2010) 12 передбачається, що рішення суддів не можуть підлягати будь-якому перегляду поза межами апеляційних процедур, закладених у законодавстві [242]. Таким чином, кожна країна у національному законодавстві обирає для себе найбільш ефективну модель перегляду судового рішення суду першої інстанції у апеляційному порядку. Звертаючись до основ національного цивільного процесу в означеній сфері відмітимо, що ст. 367 ЦПК України визначає впроваджену модель апеляційного розгляду, якою передбачається, що суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах

доводів та вимог апеляційної скарги. Разом з тим, докази, які не були подані до суду першої інстанції, приймаються судом лише у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього.

Більш того, у зазначеній статті наявне застереження, що суд апеляційної інстанції не обмежений доводами та вимогами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення, або неправильне застосування норм матеріального права.

Грунтовний аналіз вищезазначених процесуальних норм дозволяє сформулювати позицію, що цивільне процесуальне законодавство поєднує у собі елементи обох видів апеляційної процедури, формуючи тим самим змішану процесуальну систему. Констатуємо, що за загальним правилом процедура розгляду апеляційної скарги встановлюється у форматі «неповної» моделі, тоді як положення ч. 3 ст. 367 ЦПК України свідчить про притаманність, як виняток, елементів – «повної». Між тим, саме на розсуд суду віддано повноваження здійснити оцінку винятковості та об'єктивності неподання до суду першої інстанції відповідних доказів. Вважаємо, що саме у цьому випадку темпоральні принципи цивільного судочинства віднаходять своєї практичної реалізації, оскільки на суд, покладається обов'язок забезпечити своєчасність подання таких доказів та провести їх вивчення застосовуючи, зокрема, принцип розумного строку розгляду справи. У даному випадку можемо говорити про формування двох напрямків розвитку подій, вивчення, яких носить як теоретичне, так й практичне значення. Так, перша зводиться до того, що суд у кожному випадку визнаватиме, доводи учасників справи обґрунтованими та починатиме їх дослідження, витрачаючи додатковий час для їх опрацювання, що потягне за собою витрачання відповідних фінансових ресурсів, нівелюючи тим самим процесуальні принципи вказаної категорії.

З іншого боку, неприйняття до уваги доказів може суттєво впливати на результативність розгляду апеляційної скарги, та як негативний наслідок такої діяльності – не встановлення істини по справі та не вирішення справи по суті.

Таким чином, продовження наукової дискусії з цього питання є запорукою розвитку доктрини процесуального права, у той саме час практичний бік зводиться до того, що саме комплексний підхід судді до прийняття відповідного рішення вважатиметься єдино вірним, який поєднує у собі аналіз нормативного регламентування, особливостей конкретно взятої цивільної справи та професійний досвід судді. Більш того, констатуємо, що така концепція не призведе до виникнення зловживань процесуальними правами з боку учасників справи, забезпечуючи динамізм проходження розгляду цивільної справи.

Беручі до уваги наведене вище стає можливим схематично проілюструвати етапи на яких темпоральні принципи цивільного судочинства знаходять свого прояву в рамках апеляційного розгляду цивільних справ [Додаток Е].

Як вже було зазначено, мета дисертаційного дослідження полягає у формуванні єдиної процесуальної моделі реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства на всіх стадіях цивільного судочинства. Враховуючи те, що у попередніх розділах дисертаційного дослідження нами обґрунтовувалась необхідність фактичного збільшення строків на прийняття судом рішення про відкриття провадження по справі (залишення без руху чи відмови у відкритті провадження по справі), вважаємо, що аналогічна позиція повинна також знайти відповідне закріплення під час апеляційного провадження. У зв'язку з чим, пропонуємо замінити словосполучення «п'яти днів» на «п'яти робочих днів» у ч. 6 ст. 357, ч. 3 ст. 358, ч. 2 ст. 359 ЦПК України. Разом з тим, стверджуємо, що саме зазначений строк є достатнім для прийняття відповідного рішення, адже надмірне скорочення процесуальних строків є насправді невиправданим та таким, що не відповідає темпоральним принципам цивільного судочинства. Крім того, до числа негативних наслідків необхідно віднести збільшення навантаження на суддів, а також пропущення строків звернення на апеляційне оскарження та подання у зв'язку з цим клопотання про поновлення відповідного строку.

Ще однієї із специфічних рис перегляду рішень (ухвал) суду першої інстанції є діяльність судді-доповідача, так як тягар підготовки справи до розгляду покладається саме на нього, а отже й правозастосування принципів зазначеної категорії носитиме для нього пріоритетне значення. Так, враховуючи те, що ч. 1 ст. 371 ЦПК України визначений загальний строк розгляду апеляційної справи, а саме апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції (ухвалу) має бути розглянута протягом шістдесяти (тридцяти) днів із дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження, діяльність судді-доповідача повинна бути чіткою та раціональною. Між тим, безпосередня реалізація темпоральних принципів цивільного судочинства на стадії апеляційного провадження пов'язана з вирішенням питань про виклик свідків, призначення експертизи, витребування доказів, надсилання судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача. Таким чином, суддя-доповідач повинен не тільки своєчасно виконати усі необхідні підготовчі дії, а й розподілити їх таким чином, щоб подальший фактичний розгляд справи відбувся у законодавчо визначені строки. Вважаємо, що саме суддя-доповідач отримуючи на розгляд апеляційну скаргу повинен вибудувати таку модель розгляду, при якій вчинятимуться тільки необхідні процесуальні дії з мінімальним використанням ресурсів (економічних, часових, людських).

Разом з тим, слід констатувати, що у сучасних умовах функціонування судової влади трапляються випадки порушення суддями строків розгляду апеляційної скарги, що обумовлено об'єктивними, незалежними від суду чинниками, зокрема, необхідністю усунення недоліків розгляду справи судом першої інстанції, а також відкладення розгляду справи у зв'язку з хворобою та відрядженням судді, надходження апеляційних скарг від інших учасників процесу з вирішенням питання про відкриття апеляційного провадження за цими скаргами. Крім цього, на реалізацію темпоральних принципів цивільного судочинства впливають такі негативні фактори, як значне навантаження суддів всіх інстанцій, незадовільне матеріально-технічне забезпечення судів, тривалість

часу, необхідного для доставки судових повісток про дату судового засідання, тощо.

3.3. Темпоральні принципи в контексті перегляду судових рішень Верховним Судом

На цей час сучасне цивільне судочинство вибудовується у інстанційну модель розгляду цивільних справ, кожний наступний етап, якої виконує власну процесуальну функцію, яка у кінцевому направлена на отримання єдиного результату – захисту та поновлення порушених прав та законних інтересів осіб, що звернулись за судовим захистом.

В рамках цього питання дисертаційного буде зосереджено увагу на характеристиці касаційного провадження в контексті простеження особливостей реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства під час розгляду касаційної скарги. Більш того, базисом цього вивчення є дуалізм інформаційних джерел. Так, перша група складається із законодавчого регламентування, що у своєму історичному розвитку зазнавало змін та перетворень, формуючи сучасну модель касаційного розгляду. Друга складова об'єднує теоретичні напрацювання вчених, які у своєму науковому доробку узагальнюють праці присвячені розкриттю особливостей розгляду цивільної справи на вказаному етапі цивільного судочинства, а також особисті твердження, що сформульовані під час розгляду попередніх питань дисертаційного дослідження, оскільки частина з них є досить змістовною та може бути використана для опрацювання реалізації означених процесуальних принципів.

Що стосується підходів законодавця до визначення порядку розгляду справ із залученням Верховного Суду зауважимо, що вони змінювались під впливом розвитку суспільних відносин, формування практики розгляду, аналізу

міжнародного досвіду, що, зокрема, можливо помітити на прикладі формування процесуальних норм стосовно визначення строків подання касаційної скарги, порівняння, яких здійснено у Додатку № 3 до дисертаційного дослідження.

Починаючи дослідження даного питання варто, перш за все, звернути увагу на положення п. 2 ч. 2 ст. 129 Конституції України, якими передбачається, що однією з основних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення [3]. Більш того, КС України висловив позицію, що держава, виконуючи свій головний обов'язок – утвердження і забезпечення прав і свобод людини (ч. 2 ст. 3 Конституції України) – повинна не тільки утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини, але й вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією. З цією метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективне правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини [243].

Як зазначає С. Я. Фурса, касаційне провадження становить собою врегульовану нормами цивільного процесуального права діяльність суду касаційної інстанції щодо перевірки законності судових постанов суду першої та апеляційної інстанції, що набрали законної сили [244, с. 744]. Зазначимо, що державна модель вибудовується таким чином, що законодавець здійснює регулювання суспільних відносин встановлюючи відповідний порядок їх вчинення. Разом з тим, процедурний аспект є складовою частиною цілісної системи правового захисту, оскільки як вбачається із позиції КС України перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина [245]. У зв'язку з цим констатуємо, що основна мета касаційного провадження полягає у наданні особі можливості скористатись процесуальними інституціями щоб все ж таки отримати позитивний результат – вирішення спірної ситуації по суті.

Підходячи з іншого боку до аналізу стадії, що є об'єктом уваги в рамках цього питання дисертаційного дослідження, вважаємо доречним відмітити, що специфіка цього провадження визначає характер реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства під час розгляду цивільної справи, а саме суб'єктний склад, процедурний порядок розгляду, який об'єднує у собі передумови для виникнення права на касаційне оскарження, подання касаційної скарги та її подальший судовий розгляд).

Звертаючись до Звіту про здійснення правосуддя Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду за I півріччя 2018 року [248] помічаємо позитивну динаміку у його діяльності, а саме загальна кількість касаційних скарг і справ, що перебували на розгляді склало 41 000, із них розглянуті 11 435, при цьому не розглянуті на кінець періоду 29 285. Разом з тим, частина справ, у яких відмовлено у відкритті провадження, повернуто чи закрито касаційне провадження є незначною. Саме цей факт опосередковано свідчить про те, що учасники касаційного розгляду застосовують темпоральні принципи цивільного судочинства, а саме маємо на увазі те, що якість підготовки процесуальних документів та попереднє опрацювання підстав для подання касаційної скарги перебуває на достатньому рівні. Таким чином, суд касаційної інстанції є дієвим процесуальним інструментом, який є фактично працюючим, а модель використана законодавцем слід розцінювати як ефективну.

Між тим, з аналізу глави 2 розділу V ЦПК України та його порівняння із порядком здійснення розгляду апеляційної скарги стає помітним, що об'єднуючою їх рисою є наявність такого процесуального учасника як суддя-доповідач, який, як нами зазначалось раніше, відіграє суттєву роль при реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства. Разом з тим, Л. Ф. Лесницька зазначає, що існуючий порядок у ряді випадків призводить до підміни колегіального розгляду скарги на рішення, що набрало законної сили. Йдеться про одноособове вирішення суддею-доповідачем питання про наявність чи відсутність підстав для скасування чи зміни судового рішення [249, с. 362-363]. Дійсно при системному підході до аналізу положень ЦПК України стає

очевидним, що вказаний суб'єкт виконує широке коло обов'язків до початку розгляду справи по суті, а також відмічаємо, що й під час розгляду касаційної скарги його роль теж не є менш важливою, беручи до уваги те, що за загальним правилом, учасники справи безпосередньо не беруть участь у ній.

У цій частині роль судді-доповідача на стадії касаційного провадження з питань реалізації процесуальних принципів, що є об'єктом наукового вивчення, є аналогічною до тієї, що виконує зазначений суб'єкт під час розгляду апеляційної скарги. Разом з тим, констатуємо, що суддя-доповідач наділяється досить вагомих повноважень, а саме в частині відкриття касаційного провадження у справі, відмови у такому відкритті, а також залишення касаційної скарги без руху чи її повернення, йому фактично віддана самостійність у прийнятті зазначених вище рішень. Більш того, вважаємо, що така ситуація повинна розглядатись з двох підходів. Перша являє собою позитивну сторону діяльності зазначеного суб'єкта, мова йде про те, що суддя-доповідач вирішує зазначені вище питання самостійно за власним внутрішнім переконанням, тим самим встановивши, одну з підстав передбачених у ст. 393, 394 ЦПК України приймає владне рішення, яке носить суттєве значення для касаційного провадження. Вирішуючи зазначені питання суддя-доповідач повинен звертатись до темпоральних принципів цивільного судочинства з метою прийняття виваженого, об'єктивного та неупередженого рішення.

Другу частину варто розглядати з тих позицій, що надання такого широкого спектру повноважень на одноосібне вирішення процесуальних питань, може призвести до процесуальних зловживань. Наприклад, можлива ситуація у якій суддя-доповідач не відкриваючи касаційне провадження фактично зупиняє розгляд касаційної скарги. У зв'язку з чим вважаємо, що скажник та учасники справи, які отримали відповідну ухвалу повинні мати процесуальну можливість оскаржити дії судді-доповідача як гарантію того, що його рішення прийнято відповідно до встановленого порядку. Крім того, вважаємо, що започаткування такої процедури дозволить створити передумови, що забезпечать здійснити захист прав кожного за рахунок застосування касаційного розгляду цивільної

справи. Беручі до уваги зазначене, вважаємо, що доповнення процесуального законодавства окремою статтю, яка визначатиме порядок оскарження дій судді-доповідача є необхідним. Таким чином, пропонуємо доповнити ЦПК України новою статтею 394¹.

«Стаття 394¹. Оскарження дій судді-доповідача

1. Скаржник, учасник справи має право подати протягом п'яти днів з дня отримання ухвали про залишення касаційної скарги без руху, про повернення касаційної скарги, про відмову у відкритті касаційного провадження у справі, заяву до Верховного Суду про порушення суддею-доповідачем положень статі 393, 394 цього Кодексу із зазначення підстав такого порушення.

2. У заяві повинно бути зазначено:

1) найменування суду, до якого подається заява;

2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, яка подає заяву, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб - громадян України, номери засобів зв'язку та адресу електронної пошти, за наявності;

3) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб);

4) ухвала, що оскаржується;

5) у чому полягає порушення суддею-доповідачем положень статей 393, 394 цього Кодексу;

6) перелік письмових матеріалів, що додаються до скарги;

7) дата отримання копії ухвали, що оскаржується.

3. Касаційна скарга підписується особою, яка її подає, або представником такої особи.

До касаційної скарги, поданої представником, повинна бути додана довіреність або інший документ, що посвідчує повноваження представника.

4. Касаційна скарга реєструється у день її надходження до суду касаційної інстанції та не пізніше наступного дня передається, судді визначеному в порядку, встановленому статтею 33 цього Кодексу.

5. Одержавши заяву, оформлену відповідно до вимог частини другої цієї статті, суддя розглядає її без повідомлення учасників справи та має право:

1) залишити судові рішення судді-доповідача без змін, а заяву без задоволення;

2) скасувати судові рішення судді-доповідача і ухвалити нове рішення про відкриття касаційного провадження у справі.

6. При прийнятті судового рішення зазначеного у пункті другому частини п'ятої цієї статті суддя, визначений в порядку, встановленому частиною четвертої цієї статті, продовжує касаційний розгляд як суддя-доповідач».

За рахунок введення вказаної статті стане можливим все ж таки розпочати розгляд касаційної скарги та отримати правовий захист, оскільки касаційне провадження, це виключно та стадія судочинства, коли тільки з'являлося саме правосуддя і його невірність трактування, неправильне вирішення справи не ставилось під сумнів ніким, та й взагалі, не було бажання ставити його під сумнів [250, с. 127]. Ось чому, для цивільного процесуального законодавства важлива наявність нормативно врегульованого процесуального порядку, здатного забезпечити перегляд судових рішень.

В межах стадії касаційного провадження окреме місце посідають суб'єкти наділені правом касаційного оскарження – учасники справи (особи, які не брали участі у справі). Як зазначає С. Я. Фурса, в основу розуміння права касаційного оскарження покладається певне суб'єктивне право, яке належить чітко визначеному колу суб'єктів, що гарантоване державою, та можливість звернення до суду касаційної інстанції відносно перевірки чітко визначеного переліку судових актів правозастосування. З огляду на це право касаційного оскарження являє собою певну можливість, що може бути реалізована шляхом відповідного

волевиявлення та яка надалі матиме правові наслідки відповідно до законодавства України [251, с. 745]. На етапі прийняття рішення про подання касаційної скарги реалізація темпоральних принципів цивільного судочинства є аналогічною до процедури існуючої під час подання апеляційної скарги.

Разом з тим, системно аналізуючи положення ЦПК України, в частині участі учасників справи в судовому розгляді, констатуємо, що у порівнянні обох стадій перегляду судових рішень першої інстанції, безпосередня участь таких осіб на стадії касаційного розгляду фактично є мінімізованою. Така позиція сформована виходячи із положень ч. 1 ст. 401 та ч. 1 ст. 402 ЦПК України, якими, зокрема, передбачається, що попередній розгляд справи проводиться без повідомлення учасників справи, а залучення таких осіб до розгляду справи здійснюється, тільки у разі необхідності. Між тим, наявність такого процедурного порядку з одного боку є яскравим проявом втілення у процесуальне законодавство темпоральних принципів цивільного судочинства, оскільки фактично відбувається скорочення часових проміжків та фінансових ресурсів на розгляд конкретної справи. Хоча з іншого боку така позиція призводить до звуження права зазначених осіб на безпосередню участь у судовому засіданні, зокрема, на реалізацію іншого процесуального принципу – принципу диспозитивності, так як кожний учасник справи повинен мати можливість для фактичного представлення власної позиції. Крім того, ключовим моментом у цьому випадку виступає те, що законодавець віддав виключне право на вирішення питання про запрошення таких осіб до судового розгляду безпосередньо судді, тим паче категорія «необхідність» носить оціночний характер.

У свою чергу, досить однозначним є положення ч. 1 ст. 8 Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [5], яким передбачається, що ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом. З цього приводу представимо думки В. М. Кравчука та О. І. Угриновської, які вважають, що якщо скаржник бажає взяти участь у касаційному розгляді справи і клопоче про це, спираючись на норми Закону України «Про судоустрій та статус суддів», йому повинна бути

забезпечена можливість взяти участь у судовому засіданні суду касаційної інстанції [244, с. 223]. Підтримуючи зазначених науковців вважаємо, що такий підхід законодавця у ч. 1 ст. 402 ЦПК України є не зовсім раціональним, а повинен вибудовуватись таким чином, щоб зі сторони учасників справи була наявна процесуальна можливість заявити про свій намір про його участь під час розгляду справи судом касаційної інстанції. У зв'язку з цим, пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 402 ЦПК України новим абзацом такої редакції:

«За клопотанням учасника справи суд може допустити його до участі у судових засіданнях».

Таке нововведення забезпечить паритет процесуальних можливостей кожного учасника справи на доступ до правосуддя з метою реалізації у повній мірі свого права на захист порушених прав та законних інтересів.

Разом з тим, говорячи про особливості реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства суб'єктами касаційного провадження, зауважимо, що їх сутність зводиться до того, що головним дієвим суб'єктом виступає все таки суддя-доповідач (колегія суддів), оскільки учасники справи не є обов'язково задіяними суб'єктами під час розгляду касаційної справи, що у свою чергу, впливає на процес реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства. У зв'язку з цим виокремлюємо наступні характерні особливості касаційного провадження, у контексті реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства.

По-перше, суд касаційної інстанції отримує на розгляд справи з чітко визначених процесуальним законодавством підстав. Такий обсяг є обмеженими, у порівнянні із кількістю справ, що розглядаються у судах першої та апеляційної інстанції. Водночас, запорукою належного виконання учасниками справи своїх процесуальних прав та обов'язків є дотримання процесуальних принципів, що є об'єктом дослідження при прийнятті того чи іншого рішення (вчинення дії).

Разом з тим, заслуговує на увагу позиція, згідно якої касаційний спосіб оскарження істотно обмежує можливість касаційного суду перевіряти обґрунтованість рішення, що оскаржується [252, с. 265]. З іншого боку,

В. А. Кройтором зроблено акцент на те, що перегляд рішень суду в касаційному порядку є додатковою гарантією законності рішення суду першої або апеляційної інстанції, специфіка якого полягає в перевірці дотримання нижчими судами норм матеріального і процесуального права під час постановлення рішення. Тобто суд касаційної інстанції перевіряє не питання факту, а лише питання права. Отже, основним завданням касаційного суду є контроль за однаковим застосуванням нижчими судами законодавства України [236, с. 203].

Касаційне провадження виступає тим процесуальним інститутом, який уособлює у собі поєднання двох рівнів впливу. Перший (мікрорівень) спостерігаємо в рамках розгляду окремо взятої цивільної справи та направлений на врегулювання спірних правовідносин, що виникли між сторонами, та які не знайшли свого вирішення на попередній стадіях цивільного судочинства. При цьому, вважаємо, що індивідуальність конкретно взятою справи може здійснювати свій безпосередній вплив на процес застосування темпоральних принципів цивільного судочинства. Так, до числа факторів, які впливають на процедуру їх застосування слід віднести складність справи, яку розділяємо на дві складові. Перша узагальнює інформаційні матеріали, що містяться в матеріалах справи, які можуть за своїм обсягом бути значними та налічувати декілька томів. Зазначене є за своєю суттю напрацювання попередніх інстанцій, що налічує увесь доказовий матеріал сторін, який був представлений на розгляд суду та на підставі, яких суди виносили відповідні рішення. Друга – законодавча, пов'язана із вивченням суддями Верховного Суду, які отримали цивільну справу нормативного регулювання в означеній сфері та формування власної обґрунтованої позиції.

Наступним фактором, на який варто звернути увагу є професійна складова, оскільки до суддів Верховного Суду висуваються вимоги стосовно наявності стажу роботи та наукового ступеню. Зауважимо, що вимоги передбачені ст. 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [5] є свідченням того, що на розгляд до касаційної інстанції потрапляють цивільні справи вирішення, яких потребує ґрунтовних правових знань та практичного досвіду їх застосування.

Отже, на цьому рівні відбувається дослідження у чому саме полягало неправильне застосування судами, попередніх інстанцій норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Говорячи про другий рівень, означаємо його як макрорівень, тобто такий, що узагальнює практику застосування правових норм за категоріями цивільних справ формуючи тим самим єдність вирішення спірних питань в однотипних цивільних справах. Так, за рахунок такої діяльності суди першої інстанції отримують своєрідну «директиву», яка вкажіть на ключові аспекти під час розгляду певної категорії справ, що зумовить підвищення рівня їх професійної підготовки та стане запорукою мінімізації прийняття таких рішень, що будуть у подальшому оскаржуватись в апеляційному та касаційному порядку.

При цьому, другий рівень охоплює масштаби країни в цілому та дозволяє провести узагальнення практики розгляду цивільних справ, виявити прогалини у нормативно-правовому регулюванні, з метою вжиття, у подальшому, заходів направлених на їх усунення. Доречним, з цього приводу, є положення сформоване у ч. 5, 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [5], якими встановлено, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права. З одного боку таке регулювання виконує попереджувальну роль, оскільки при виникненні у майбутньому подібних ситуацій є вже напрацьована практика її вирішення, яка повинна бути взята до уваги зазначеними суб'єктами. Проте, із зазначеного вбачається, що вказане положення, фактично призводить до звуження у сфері застосування правових норм, обмежуючи коло суб'єктів, що приймають у ньому участь, тим самим створюється певний дисбаланс, оскільки при наявності обов'язку лише у одних не можливо створити належні умови розгляду цивільної справи, у яких кожен

учасник має рівні можливості на реалізацію наданих процесуальних прав та обов'язків.

У зв'язку з чим, пропонуємо викласти ч. 6 ст. 13 вказаного вище Закону у такій редакції:

«6. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановях Верховного Суду, враховуються іншими судами, а також фізичними, юридичними особами при застосуванні таких норм права».

Таким чином, за рахунок узагальнення та опрацювання Верховним Судом окремо взятої цивільної справи здійснюється формування загальних правових висновків (позицій) з даного спірного питання, що знаходять закріплення у його постановях, які у подальшому стають керівним орієнтиром для судів першої та апеляційної інстанції щодо застосування відповідних норм права.

Сформульовані нами пропозиції щодо удосконалення цивільного процесуального законодавства спрямовані, насамперед, на забезпечення належного та якісного рівня захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

На наше переконання, практична реалізація запропонованих змін сприятиме скороченню кількості справ, що передаються на вирішення до судів вищих інстанцій. Разом з тим, з метою реального та дієвого введення у дію запропонованих змін необхідний системний підхід щодо їх реалізації. Зокрема, вказану роботу пропонується здійснювати у двох напрямках. Перший – формування доступної бази правових висновків щодо застосування норм права. Слід визначити, що більшість постанов Верховного Суду за своїм обсягом є досить об'ємними, що ускладнює процес пошуку відповідного правового висновку. Вихід із даної ситуації полягає у формуванні єдиного та зручного для сприйняття інформаційного ресурсу, який у своєму складі міститиме виокремлені висновки щодо застосування норм права із посиланням на ту чи іншу постанову Верховного Суду. Другий напрям полягає у формуванні належного рівня правової підготовки громадян, які звертаються за судовим

захистом, зокрема, представників правничої професії та пересічних громадян. На цей час на законодавчому рівні, з метою формування правової культури та правової свідомості у суспільстві, підвищення рівня знань громадян щодо гарантованих їм Конституцією та законами України діє правопросвітницького проекту «Я маю право!» [253]. Завдяки цьому проекту стає можливим поширювати правову інформацію серед широких верств населення, забезпечуючи тим самим дотримання темпоральних принципів під час реалізації права на судовий захист та безпосереднього судового розгляду.

Між тим, звертаючи свою увагу на діяльність суду касаційної інстанції вважаємо за необхідне звернути увагу на висловлену позицію Я. М. Романюка, який наголошує на ролі касаційної інстанції у забезпеченні однаковості судової практики. Так, у Франції формування судової практики відбувається як результат усталеної діяльності вищих судових інстанцій. У той саме час у Бельгії Касаційний суд виконує регулятивну функцію, забезпечуючи однакове тлумачення правових норм. Подібними є повноваження Федерального суду Швейцарії, який здійснює контроль за однаковим застосуванням права на всій території конфедерації. До компетенції Верховного суду Польщі належить роз'яснення правових положень, що допускають неоднозначне тлумачення або застосування яких порушує єдність судової практики. Більш того, в окремих демократичних європейських державах, наприклад у Франції, Італії, завданням вищих судових органів є не лише формування єдиної судової практики застосування законодавства, а і забезпечення єдності національного права [254, с. 8]. Отже, процесуальне законодавство європейських країн акцентовано підходить до повноважень суду касаційної інстанції віддаючи йому не тільки судову функцію як таку, а й діяльність пов'язану із формуванням практичного правового базису, здійснюючи тим самим регулюючу функцію направлену на забезпечення уніфікованого підходу до практики розгляду цивільних справ. Разом з тим, зазначене слід віднести до превентивних заходів, які також засновані на темпоральних принципах цивільного судочинства, адже у випадку коли спірні відносини зазнають свого вирішення на більш ранніх етапах, можна

стверджувати, що принцип процесуальної економії віднайшов свого безпосереднього застосування.

Між тим, спостерігаємо, що темпоральні принципи цивільного судочинства є необхідним елементом процесуальної діяльності суддів, що здійснюють розгляд касаційної справи.

Отже, кожна процесуальна дія Верховного Суду має здійснюватися у регламентованих процесуальним законодавством межах (ст. 400 ЦПК України) та з обов'язковим дотриманням законодавчо закріплених темпоральних принципів цивільного судочинства. Водночас, слід погодитись з Г. В. Чурпітою, яка зазначає, що межі касаційного перегляду визначають зміст перевірконої діяльності суду, яку вона поділяє на матеріально-правові та процесуальні. Матеріально-правові межі розгляду справи в касаційному порядку обмежені змістом позовних вимог, заявлених у суді першої інстанції. Процесуальні межі обумовлюються обсягом перевірки рішення суду першої або апеляційної інстанції [256, с. 658]. Разом з тим, з цього приводу наукова спільнота розділилась у думках. Представники іншого напрямку стверджують, що суд касаційної інстанції не повинен обмежуватися межами касаційної скарги. В юридичній й літературі панує думка, що касаційна інстанція при розгляді справи не повинна залишати поза увагою порушення закону, які вчиняли нижчестоящі суди незалежно від того, вказані ці порушення у скаргі чи ні. Установивши, що судовий акт ухвалено з порушенням закону, суд касаційної інстанції повинен скасувати його і в тих випадках, коли про такі порушення не зазначається в касаційній скаргі [257, с. 27-28]. Враховуючи зазначене вважаємо, що суд касаційної інстанції повинен мати можливість вийти за межі касаційної скарги орієнтуючись саме на темпоральні принципи цивільного судочинства з метою встановлення істини по справі.

Отже, процедура перегляду судових рішень Верховним Судом має свої процесуальні особливості, що характеризується роллю кожного суб'єкта у процесі реалізації своїх процесуальних прав та обов'язків під час якої темпоральні принципи цивільного судочинства віднаходять свого безпосереднього застосування та реалізації.

Висновки до розділу 3

Проведене дослідження особливостей прояву темпоральних принципів в окремих стадіях цивільного судочинства дозволяє дійти наступних висновків.

1. На підставі аналізу положень ЦПК України сформовано позицію, що стадію судового розгляду цивільної справи в суді першої інстанції варто розглядати у широкому значенні, а саме визначено, що «відправною» його точкою є момент звернення особи до суду за захистом свого порушеного, невизнаного або оспорюваного права чи законного інтересу, а кінцевою – ухвалення рішення по справі та набрання ним законної сили.

2. Проведено класифікацію напрямків реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства за такими критеріями: залежно від стадій цивільного провадження (обов'язкові, факультативні); залежно від обсягів реалізації на стадіях розгляду цивільної справи (повне, часткове); за сферою прояву (у економічній, процесуальній, правозастосовчій, нормотворчій сфері); за суб'єктним складом, який застосовує темпоральні принципи цивільного судочинства (суддя, сторони та треті особи, інші учасники судового процесу).

3. До ключових ознак реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства відносяться, зокрема, такі: обов'язковість, індивідуальність та системність.

4. Здійснена схематична побудова етапів, на яких темпоральні принципи цивільного судочинства знаходять свій безпосередній прояв у рамках апеляційного розгляду цивільних справ, в основу якої покладено суб'єкт, який здійснює реалізацію цієї групи процесуальних принципів.

5. Встановлена специфіка касаційного провадження за характером реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства під час розгляду цивільної справи, а саме виокремлюється суб'єктний склад та процедурний порядок розгляду, який об'єднує у собі передумови для виникнення права на касаційне оскарження, подання касаційної скарги та її подальший розгляд.

6. Досліджено роль судді-доповідача на стадії касаційного розгляду цивільної справи шляхом представлення двох підходів. Перший являє собою

позитивну сторону діяльності зазначеного суб'єкта, здійснювану за власним внутрішнім переконанням із застосуванням темпоральних принципів цивільного судочинства щодо реалізації повноважень, визначених ст. 393, ст. 394 ЦПК України. З іншого боку встановлено, що надання такого широкого спектру повноважень на одноосібне вирішення зазначених питань, може в кінцевому результаті призводити до процесуальних зловживань.

7. Касаційне провадження в контексті реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства розглядається у вигляді дворівневої системи їх впливу на цивільні процесуальні правовідносини. Перший рівень проявляється в рамках розгляду окремо взятої цивільної справи та направлений на врегулювання спірних правовідносин, що виникли між сторонами, та які не знайшли свого вирішення на попередніх стадіях цивільного судочинства. Другий рівень полягає у формуванні Верховним Судом узагальненої та сталої практики застосування правових норм за категоріями цивільних справ, формуючи тим самим єдність вирішення спірних питань в однотипних цивільних справах. Зазначена діяльність Верховного Суду сприймається в якості превентивних заходів, що відображаються в темпоральних принципах цивільного судочинства в контексті мінімізації підстав для перегляду судових рішень у касаційному порядку.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного наукового дослідження здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства. Проведене дослідження дало можливість сформулювати пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення цивільного процесуального законодавства України.

Найбільш вагомими науковими результатами роботи є такі висновки.

1. Пропонується рівнева схема дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства, що складається з двох напрямів: законодавчого та доктринального, який вміщує в собі п'ять рівнів пізнання. Кожен з них надає власну частину інформації щодо предмету дослідження, формуючи в цілому комплексне бачення проблематики дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства. Представлено градацію часових етапів, що розкривають уявлення про темпоральні принципи цивільного судочинства та їх подальший розвиток. Виокремлення базового, проміжного і сучасного етапів формування цивільного процесуального законодавства дозволило простежити «шлях» зародження, розвитку та перспектив на майбутнє вчення про темпоральні принципи цивільного судочинства.

2. Системний метод пізнання темпоральних принципів цивільного судочинства зводиться до ідеї цілісного підходу до вивчення досліджуваного явища шляхом проведення аналізу за двома напрямками. Перший окреслює дослідження внутрішньої будови окремо взятого темпорального принципу, визначаючи його специфічні особливості, другий – дозволяє з'ясувати місце кожного з них у цілісній системі принципів цивільного судочинства. Встановлено, що результативність вказаного методу полягає в отриманні різнопланової інформації про темпоральні принципи цивільного судочинства, яка дозволяє вибудовувати їх ієрархію, виокремлюючи характерні ознаки кожного з них та встановлюючи їх місце в загальній системі цивільного процесу.

3. Пропонується авторське визначення методології дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства, під якою слід розуміти взаємопов'язану сукупність ефективних прийомів, способів і засобів, що використовуються для комплексного наукового пізнання темпоральних принципів цивільного судочинства, та які дозволяють розкрити їх зміст, а також підтвердити достовірність здійснених висновків під час їх дослідження.

4. Удосконалення шляхів підвищення ефективності правового регулювання по відношенню до темпоральних принципів цивільного судочинства дозволяє не тільки визначитись із правильністю обрання способу захисту, а також побудови в цілому правової системи, зокрема, завдяки розгляду правотворчості, правозастосування та рівня правової культури. Комплексне поєднання вказаних елементів дозволяє створити уніфіковану нормативно-правову базу, яка віднайде свого належного практичного застосування спрямованого на відновлення порушених прав та законних інтересів осіб.

5. Дослідження основних положень цивільних процесуальних кодексів 1923, 1963, 2004 та 2017 років засвідчує динаміку зміни поглядів законодавця на строковість розгляду цивільних справ та впливу темпоральних принципів цивільного судочинства на цивільні процесуальні правовідносини. За рахунок проведеного аналізу простежується циклічність побудови у формуванні сучасного цивільного судочинства, яке складається із тріади елементів: законодавчого закріплення, доктринальних вчень та практичного застосування, на кожен із яких темпоральні принципи цивільного судочинства здійснюють свій визначальний вплив.

6. Вплив темпоральних принципів цивільного судочинства на регулювання цивільних процесуальних правовідносин втілюється в одній з двох форм: перша проявляється через безпосереднє закріплення таких принципів у положеннях ЦПК України, друга – без відповідного нормативного відображення.

7. Ознаки темпоральних принципів цивільного судочинства пропонується розглядати крізь призму їх поділу на дві групи. До числа першої відносяться ознаки, які мають всеохоплюючий характер та властиві усім цивільно-

процесуальним принципам. Саме зазначені ознаки дозволять сформувати загальне уявлення про сутність темпоральних принципів цивільного судочинства, оскільки вони є складовою частиною цілісної системи цивільних процесуальних принципів. До другої групи належать ті ознаки, які характерні тільки для темпоральних принципів цивільного судочинства. Саме завдяки ним стає можливим встановити відмінний їх характер, чітко ідентифікувати та вирізнити із загальної маси.

8. Під поняттям «темпоральні принципи цивільного судочинства» пропонується розуміти керівні нормативні засади цивільного процесуального законодавства, що носять фундаментальний та універсальний характер, встановлюючи найбільш значимі часові орієнтири для здійснення цивільного судочинства в цілому, так й вчинення окремих процесуальних дій, зокрема.

9. Узагальнюючи наявний теоретичний матеріал виокремлюються наступні риси розумних строків темпоральних принципів цивільного судочинства. По-перше, розумні строки розгляду цивільної справи виступають процесуальним інструментарієм, який дозволяє забезпечити своєчасність реалізації прав осіб чиї права зазнали порушення, адже звертаючись до юрисдикційного способу захисту кожен має та меті отримати позитивний результат у найкоротші строки. По-друге, за рахунок безпосередньої реалізації вказаних строків цивільний процес стає більш динамічним, оперативним та ефективним досягаючи тим самим обрання найбільш оптимальних як процесуальних механізмів, так й процесуальних дій учасників судового процесу. По-третє, завдяки розумним строкам розгляду цивільної справи досягається стабільність процесуальних відносин та провадження в цілому у справі, встановлюючи певний часовий режим їх реалізації.

10. Між достатнім та розумним строком наявне співвідношення, яке полягає у тому, що достатній строк є нижчою межею, а розумний – гранично вищою межею, в рамках, яких сторони здійснюють доведення своїх вимог та заперечень. Крім того, принцип розумного строку розгляду справи віднаходить свого правозастосування під час розгляду кожної цивільної справи, виступаючи

процесуальної засадою, яка дозволяє віднайти уніфікований підхід до окремо взятої справи у найкоротший об'єктивно обґрунтований строк, з урахуванням особливостей, що їй притаманні на вчинення вичерпних дій для розгляду справи по суті та ухвалення відповідного судового рішення.

11. Принцип процесуальної економії пропонується розглядати крізь призму поєднання в межах розумних строків встановлених процесуальним законодавством інституцій, що забезпечують раціональність та ефективність розгляду цивільної справи із мінімальним витрачанням фінансових та людських ресурсів. У свою чергу, зазначений принцип слід вважати реалізованим під час розгляду цивільної справи у випадку якщо справа розглянуто у найкоротші строки з використанням мінімальних економічних, трудових ресурсів, не допускаючи необґрунтованих переносів судових засідань, оголошень занадто тривалих перерв тощо.

12. Здійснений комплексний аналіз наукових підходів до розкриття змісту складових принципу процесуальної економії дозволив сформулювати авторське визначення поняття «принцип процесуальної економії», під яким слід розуміти поєднання в межах розумних строків встановлених процесуальним законодавством інституцій, які забезпечують раціональність та ефективність розгляду цивільної справи із мінімальним витрачанням фінансових та людських ресурсів.

13. Процесуальна форма є засобом за допомогою, якого практично втілюється у «життя» правова норма та досягається відповідний результат. Так, із абстрактної вимоги закону за її рахунок у конкретній цивільній справі вона набуває практичної форми залежно від особливостей цивільної справи.

14. Вплив темпоральних принципів цивільного судочинства на цивільну процесуальну форму проявляється у нормотворчій та правозастосовчій сферах регулюючи тим самим відносити, що виникають між судом та учасниками судового процесу, а також формуючи сталу судову практику в цілому в країні.

15. На підставі аналізу положень ЦПК України сформовано позицію, що стадію судового розгляду цивільної справи в суді першої інстанції варто

розглядати у широкому значенні, а саме визначено, що «відправною» його точкою є момент звернення особи до суду за захистом свого порушеного, невизнаного або оспорюваного права чи законного інтересу, а кінцевою – ухвалення рішення по справі та набрання ним законної сили.

16. Класифікацію напрямків реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства пропонується здійснювати за такими критеріями: залежно від стадій цивільного провадження (обов'язкові, факультативні); залежно від обсягів реалізації на стадіях розгляду цивільної справи (повне, часткове); за сферою прояву (у економічній, процесуальній, правозастосовчій, нормотворчій сфері); за суб'єктним складом, який застосовує темпоральні принципи цивільного судочинства (суддя, сторони та треті особи, інші учасники судового процесу).

17. До ключових ознак реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства відносяться, зокрема, такі як обов'язковість, індивідуальність та системність. Крім того, розкрито співвідношення темпоральних принципів цивільного судочинства із загальними принципами правосуддя.

18. Пропонується схематична побудова етапів, на яких темпоральні принципи цивільного судочинства знаходять свій безпосередній прояв у рамках апеляційного розгляду цивільних справ, в основу якої покладено суб'єкт, який здійснює реалізацію цієї групи процесуальних принципів.

19. Специфіка касаційного провадження за характером реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства полягає в тому, що під час розгляду цивільної справи виокремлюється суб'єктний склад та процедурний порядок розгляду, який об'єднує у собі передумови для виникнення права на касаційне оскарження, подання касаційної скарги та її подальший розгляд.

20. Роль судді-доповідача на стадії касаційного розгляду цивільної справи слід розглядати з двох позицій. Перша являє собою позитивну сторону діяльності зазначеного суб'єкта, здійснювану за власним внутрішнім переконанням із застосуванням темпоральних принципів цивільного судочинства щодо реалізації повноважень, визначених ст. 393, ст. 394 ЦПК України. Інша полягає в тому, що надання такого широкого спектру повноважень на одноосібне вирішення

зазначених питань, може в кінцевому результаті призводити до процесуальних зловживань.

21. Касаційне провадження, в контексті реалізації темпоральних принципів цивільного судочинства пропонується розглядати у вигляді дворівневої системи їх впливу на цивільні процесуальні правовідносини. Перший рівень проявляється в рамках розгляду окремо взятої цивільної справи та направлений на врегулювання спірних правовідносин, що виникли між сторонами, та які не знайшли свого вирішення на попередніх стадіях цивільного судочинства. Другий рівень полягає у формуванні Верховним Судом узагальненої та сталої практики застосування правових норм за категоріями цивільних справ, формуючи тим самим єдність вирішення спірних питань в однотипних цивільних справах. Зазначена діяльність Верховного Суду сприймається в якості превентивних заходів, що відображаються в темпоральних принципах цивільного судочинства в контексті мінімізації підстав для перегляду судових рішень у касаційному порядку.

22. На підставі проведеного дослідження розроблено низку пропозицій щодо оптимізації цивільного процесуального законодавства України, зокрема:

- 1) пропонується викласти в новій редакції ч. 1 ст. 163, ч. 2 ст. 219, ч. 1 ст. 143, п. 2 ч. 1 ст. 148, ч. 1, 5 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 1 ст. 187 ЦПК України;
- 2) доповнити ч. 3 ст. 2 ЦПК України пунктом 13; ЦПК України ст. 13¹ «Процесуальна економія»; ч. 2 ст. 354 ЦПК України новими абзацами, ЦПК України ст. 394¹ «Оскарження дій судді-доповідача».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басай О. В. Загальні засади (принципи) цивільного законодавства України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2014. 36 с.
2. Дронов С. Особливості дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства. *Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії*: міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 1–2 груд. 2017 р.) Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. Ч. 1. С. 35–38.
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 21.02.2019. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV-ВР. Дата оновлення: 04.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. Дата оновлення: 05.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
6. Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці від 18.06.1998 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_260.
7. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
8. Дронов С. Стан доктринальних досліджень проблематики темпоральних принципів цивільного судочинства. *Підприємництво, господарство і право*. № 5. 2018. С. 25–28.
9. Основи римського приватного права: підручник / за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Харків: Право, 2008. 224 с.
10. Теоретичні проблеми цивільного процесуального права: підручник / за заг. ред. д.ю.н. професора М. М. Ясинка. Київ: Алерта, 2016. 890 с.
11. Гладкий С. О. Римське приватне право: навч.-метод. посіб. Полтава. 2016. 251 с.

12. Дождев Д. В. Римское частное право: учебник / под ред. В. С. Нерсисянца. М.: Норма; Инфра-М, 1996. 704 с.
13. Иоффе О. С., Мусин В. А. Основы римского гражданского права: монография. Ленинград: Из-во Ленингр. ун-та. 1975. 156 с.
14. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
15. Марчук В. С. Основы римского частного права: навч. посіб. Київ: Атіка, 2012. 256 с.
16. Римское частное право: учебник / под ред. проф. И. Б. Новицкого и проф. И. С. Перетерского. М.: Юриспруденция, 2000. 448 с.
17. Васильковский Е. В. Курс гражданского процесса: Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия. М.: Статут, 2016. 624 с.
18. Гольмстена А. Х. Учебник русского гражданского судопроизводства. СПб., 1885. 334 с.
19. Курс русского гражданского судопроизводства / под ред. И. Е. Энгельман. 3 изд., испр. и доп. Юрьев: Тип. К. Маттисена, 1912. 646 с.
20. Курс гражданского судопроизводства. Т. 1 / К. И. Малышев. С.-Петербург. ун-та. 2-е изд., испр. и доп. СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1876. 454 с.; Курс гражданского судопроизводства. Т. 2 / К. И. Малышев. С.-Петербург. ун-та. СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1875. 364 с.; Курс гражданского судопроизводства. Т. 3 / К. И. Малышев. С.-Петербург. ун-та. СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1879. 460 с.
21. Яблочков Т. М. Учебник русского гражданского судопроизводства. СПб: изд. И. К. Гассанова, 1912. 326 с.
22. Букина В. С. Принципы советского гражданского процессуального права (теоретические вопросы понятия и системы): автореф. дис. ... кан. юрид. наук. Ленинград, 1975. 14 с.
23. Свердлык Г. А. Принципы советского гражданского права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1985. 33 с.

24. Ференс-Сороцкий А. А. Аксиомы и принципы гражданско-процессуального права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ленинград, 1989. 20 с.
25. Хейфец Б. С. Основные черты гражданского процесса ФРГ: Критический анализ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1968. 28 с.
26. Салех Аль-Куайти А. Принципы гражданского процессуального права Народной Демократической Республики Йемен: дис. ... канд. юрид. наук. Киев, 1989. 170 с.
27. Васин В. Н. Гражданский процесс: учебник. М.: изд. центр «Академия», 2008. 288 с.
28. Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 352 с.
29. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: академічний курс: підручник. Київ: Ін Юре, 2005. 624 с.
30. Теоретичні проблеми цивільного процесуального права: підручник / за заг. ред. М. М. Ясинка. Київ: Алерта, 2016. 890 с.
31. Курс цивільного процесу: підручник / за ред. В. В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с.
32. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: наук.-метод. посіб. 2-е вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.
33. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: навч.-метод. посіб. для тренерів навчального курсу для суддів. Київ: ВАІТЕ, 2017. 192 с.
34. Посібник зі статті 6 право на справедливий суд (цивільна частина). URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf.
35. Ізарова І. О. Теоретичні засади цивільного процесу Європейського Союзу: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2015. 335 с.

36. Андрушко А. В. Принцип диспозитивності цивільного процесуального права України: монографія. Харків: Консум, 2006. 172 с.
37. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Харків: «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с.
38. Короєд С. О. Ефективність цивільного судочинства: окремі проблеми теорії і практики: монографія. Київ: Відкр. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна»; Леся, 2013. 223 с.
39. Курило М. П. Цивільне процесуальне право України та уніфікація на його основі інших процесуальних галузей права: теорія і практика: монографія. Суми: Сумськ. нац. аграр. ун-т, 2014. 401 с.
40. Калюжний Р. А., Атаманчук І. В. Розвиток процесуального права України. Київ: «МП Леся», 2015. 188 с.
41. Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні: монографія / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса: Юрид. літ., 2017. 212 с.
42. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 1999. 40 с.
43. Рожнов О. В. Принцип оперативності в цивільному процесуальному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2000. 20 с.
44. Давтян А. Г. Гражданское процессуальное право Германии (основные институты): дис. ... д-ра юрид. наук. Ереван, 2002. 298 с.
45. Малюкина А. В. Принцип концентрации гражданского процесса: основные теоретические положения и их реализация: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2008. 170 с.
46. Воронов А. Ф. Эволюция функциональных принципов гражданского процесса: дис. ... док. юрид. наук. М., 2009. 500 с.
47. Сидоркин А. С. Принципы права: понятие и реализация в российском законодательстве и судебной практике: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2010. 25 с.

48. Неклеса Ю. В. Принцип змагальності та диспозитивності в цивільному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2011. 214 с.
49. Липатова Т. Б. Реализация принципов гражданского процессуального права при производстве в суде второй инстанции: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2012. 25 с.
50. Охотницької Н. В. Становлення судової системи України (1991–2012 рр.): історико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 212 с.
51. Канюка І. М. Принцип процесуальної економії в кримінальному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 20 с.
52. Ткачук О. С. Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 38 с.
53. Корецький І. О. Принцип змагальності сторін в адміністративному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 223 с.
54. Алешкин А. А. Принцип процессуальной экономии: за и против. *Вестник Омского Университета*. 2014. № 3. С. 179–186
55. Бортнік О. Г., Степаненко Т. В. Окремі напрями підвищення ефективності цивільного судочинства. *Проблеми цивільного права та процесу: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна* (Харків, 27 трав. 2016 р.). Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. С. 319–322.
56. Буга В. В. Процесуальні строки на різних стадіях цивільного судочинства. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4. С. 55–60.
57. Гончаренко О. А. «Розумний строк» розгляду справи у практиці Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2012. № 3. С. 126–131.
58. Грель Я. В. Новации о разумном сроке в контексте эффективности судопроизводства. *Вестник Томского гос. ун-та*. Право. 2011. № 1. С. 20–23.
59. Дикарев И. С., Гордеев П. С. Разумность процессуальных сроков – принцип уголовного судопроизводства. *Вестник Волгоградского гос. ун-та*. Серия 5: Юриспруденция. 2012. № 1 (16). С. 115–118.

60. Лагута В. А. Разумные сроки рассмотрения гражданских дел в системе сроков гражданского судопроизводства. *Научные ведомости Белгородского гос. ун-та*. Философия. Социология. Право. 2014. № 9. С. 111–117.

61. Мирутенко О. Л. Дотримання принципу розгляду справ у розумний строк та інші актуальні проблеми господарського судочинства. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3. С. 138–143.

62. Хатмуллин К. Ю. Принцип процессуальной экономии и право-временные средства его обеспечения. *Вестник Омского ун-та*. Серия «Право». 2014. № 3 (40). С. 196–201.

63. Хикмет Аловсат Оглы Джавадов. Понятие эффективности гражданского судопроизводства: основные подходы и проблемы. *Право.иа*. 2016. № 1. С. 147–150.

64. Конституційного Суду України: рішення від 06.07.1999 р. № 8-рп/99. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-99>.

65. Конституційного Суду України: рішення від 06.07.1999 р. № 88-рп/99. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05/print1513429066773708>

66. Конституційного Суду України: рішення від 22.09.2005 р. № 5-рп/2005. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05/print1513429066773708>

67. Гетманцев О. В. Методологія науки цивільного процесуального права. *Наук. вісн. Чернівецького ун-ту*. 2011. Вип. 435 (Правознавство). С. 76–79.

68. Козловський А. А. Право як пізнання: вступ до гносеології права: монографія. Чернівці: Рута, 1999. 295 с.

69. Малешин Д. Я. Методология гражданского процессуального права. *Правоведение*. 2010. № 1 (288). С. 49–70.

70. Лаврентьева О. О. Методологічна культура вчителя: у пошуках концептів професійної діяльності. Теорія і практика професійного становлення особистості в соціокультурному просторі: монографія. Дніпропетровськ. 2014. С. 170–185.

71. Аристотель «Органон». URL: <http://sceptic-ratio.narod.ru/re.htm#Arist-2>.
72. Бэкон Ф. Сочинения в двух томах. Т. 2. М.: «Мысль» (Философское наследие), 1978. 575 с. URL: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000451/index.shtml>.
73. Декарт Р. Сочинения: в двух томах. Т. 1. М.: Мысль, 1989. URL: <http://grachev62.narod.ru/decart/content.htm>.
74. Парсонс Т. О структуре социального действия. М.: Академический Проект, 2000. 880 с.
75. Малешин Д. Я. Некоторые вопросы методологии исследования гражданского процессуального права. *Гражданский процесс: наука и преподавание* / под ред. М. К. Треушникова, Е. А. Борисовой. М.: Городец, 2005. С. 47–52.
76. Черданцев А. Ф. Теория государства и права: учебник. М.: Юрайт, 2002. 432 с.
77. Марченко М. Н. Общая теория государства и права: академический курс. М., 1988. Т. 1. 432 с.
78. Хопта О. С. Методологічні основи наукового дослідження принципів судочинства. *Наук. вісн. Херсонського держ. ун-ту*. 2015. Вип. 1. Т. 1. С. 79–82.
79. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). М.: Аванта+, 2001. 560 с.
80. Лебедев С. А. Роль индукции в процессе функционирования современного научного знания. *Вопросы философии*. 1980. № 6. С. 79–88.
81. Васьковский Е. В. Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов: монография. М.: Центр ЮрИнфоР, 2002. 508 с.
82. Новиков А. М. Методология: монография. М.: СИНТЕГ, 2007. 668 с.
83. Карташов В. Н. Теория государства и права: учеб. пособие. Ярославль: ЯрГУ, 2012. 274 с.

84. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода: монография. М.: Наука, 1973. 270 с.
85. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. / за ред. М. П. Орзіха. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 272 с.
86. Дронов С. Методологія дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства. *Підприємництво, господарство і право*. № 6. 2018. С. 25–28.
87. Декарт Р. Избранные произведения. М., 1950. 710 с.
88. Кант И. Трактаты и письма. М., 1980. 709 с.
89. Топор И. Методология исследования процессуально-правового статуса сторон в административном судопроизводстве: диалектические законы и принципы. *Leges et Viata*. 2014. № 1/3. С. 180–186.
90. Новиков А. М. Докторская диссертация?: пособие для докторантов и соискателей ученой степени доктора наук. М.: «Эгвес», 2003. 120 с.
91. Курило М. П. Методологічні засади дослідження єдності цивілістичного процесу. *Держава і право України*: Зб. наук. праць. Сер. «Юридичні науки». Київ, 2016. Вип. 71. С. 363–374.
92. Шевчук Р. М. Ще раз про діалектичний метод у правознавстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 216–219.
93. Рабінович П. М. Категорії та закони діалектики – актуальний інструмент сучасного правопізнання (за матеріалами практики Страсбурзького суду). *Вісн. Акад. правових наук України*. 2009. № 4. С. 8–19.
94. Позднякова Л. О. Роль діалектичного методу пізнання у розвитку теорії страхової системи. *Фінансовий простір*. 2016. № 4 (24). С. 50–53.
95. Боришполец К. П. Методы политических исследований: учеб. пособие. М.: Аспект Пресс, 2010. 230 с.
96. Манжул І. В. Визначення методів пізнання в науковій літературі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 11. С. 11–17.

97. Курило М. П. Методологічні засади дослідження єдності цивілістичного процесу. *Держава і право України*: зб. наук. праць. Сер. «Юридичні науки». 2016. Вип. 71. С. 363–374.

98. Малешин Д. Я. Методология гражданского процессуального права: монография. М.: Статут, 2010. 208 с.

99. Дронов С. Основні методи дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства. *Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 3–4 листоп. 2017 р.). Дніпро, ГО «Правовий світ», 2017. С. 28–31.

100. Лелеко В. В. Застосування герменевтичного підходу до вивчення тексту. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2011. № 10. С. 142–145.

101. Косцова І. П. Герменевтичний метод тлумачення норм права: історична та юридична дивергенція. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 827. С. 153–158.

102. Верба І. О. Право на доступ до правосуддя та його юридичне забезпечення: загальноправова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 225 с.

103. Тихомиров О. Д. Компаративний метод: постнеокласична інтерпретація. *Право України*. 2014. № 4. С. 197–203.

104. Лившиц Р. З. Теория права: учебник. М.: БЕК, 1994. 224 с.

105. Васильєв С. В. Загальноправові та спеціальні методи дослідження джерел цивільного процесуального права. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3. С. 123–128.

106. Інформація щодо тривалості розгляду місцевими та апеляційними судами справ судових справ і матеріалів у I кварталі 2017 р. URL: https://court.gov.ua/userfiles/image/1205/1_2017.pdf.

107. Про що каже статистика: Касаційний цивільний суд ВС підбив підсумки за 2018 р. по всій юрисдикції. URL:

<https://sud.ua/ru/news/publication/134669-pro-scho-kazhe-statistika-kasatsiyniy-tsivilniy-sud-vs-pidbiv-pidsumki-za-2018-rik-po-vsiy-yurisdiktsiyi>.

108. Колодій А. М. Принципи права України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

109. Комаров С. А., Малько А. В. Теория государства и права: учеб.-метод. пособие. М.: НОРМА–ИНФРА–М, 1999. 448 с.

110. Єфімов О. М. Цивільні процесуальні правовідносини та передумови їх виникнення. *Наук. вісн. Ужгородського нац. ун-ту*. Серія: Право. 2015. Вип. 32 (2). С. 32–35.

111. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: академічний курс: підручник. Київ: «Ін Юре», 2005. 624 с.

112. Цивільний процес: навч. посіб. / за ред. Ю. В. Білоусова. Київ: Прецедент, 2006. 293 с.

113. Дронов С. С. Влияние темпоральных принципов гражданского судопроизводства на регулирование гражданских процессуальных правоотношений. *Право и Закон*. 2018. № 2. С. 85–90.

114. Юхимюк О. М. Принципи права як ефективний регулятор суспільних відносин. *Державотворення та правотворення в період реформ: питання теорії та практики*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. у 2 ч. (Київ, 19–20 квіт. 2012 р.). Київ, 2012. Ч. 1. С. 134–137.

115. Цивільний процесуальний кодекс РРФСР від 10.07.1923 р. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=3568#047152240349590757>.

116. Мельник Я. В. Безпека цивільного судочинства як основоположний його принцип: до питання синтезу процесуально-правової матерії. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 19–28.

117. Сірий М. І. Судова практика. *Великий енциклопедичний юридичний словник* / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка. 2007. 992 с.

118. Машков А. Д. Теорія держави і права: підручник. Київ: Дакор, 2014. 492 с.

119. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.

120. Юхимюк О. М. Роль загальних принципів права у здійсненні судочинства в міжнародному праві. *Підприємництво, господарство і право*. Київ. 2017. № 3. С. 221–223.

121. Гражданский процессуальный кодекс Республики Беларусь от 11.01.1999. URL: http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900238#loadtext_ext_none_1.

122. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 14.11.2002. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39570.

123. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.07.1963 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1501-06>.

124. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV-ВР. Дата оновлення: 04.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

125. Алексеев С. С. Общая теория права: учебник. В 2 т. Т. I. М.: Юрид. лит., 1981. 572 с.

126. Строгович М. С. Природа советского уголовного процесса и принцип состязательности. М.: Юриздат, 1939. 148 с.

127. Комаров С. А. Общая теория права. М.: Юрид. лит., 1999. 535 с.

128. Пушкін А. А. Гражданское право: ученик. Київ: Вища шк., 1977. Т. I. 456 с.

129. Алексеев С. С. Теория государства и права: учебник. М.: Норма. 2005. 496 с.

130. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (питання методології): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ: 1999. 39 с.

131. Семенов В. М. Понятие и система принципов советского гражданского процессуального права: сб. уч. тр. Свердловск, 1964. Вып. 2. С. 179–239.

132. Советское гражданское право: учеб. пособие / под ред. О. А. Красавчикова. Свердловск: СЮИ, 1976. 430 с.

133. Илларионова Т. И. Система гражданско-правовых охранительных мер: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Свердловск, 1985. 19 с.

134. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права. М.: НОРМА, 2003. 240 с.

135. Навроцька В. В. Засади диспозитивності та її реалізації в кримінальному процесі України: монографія. Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2010. 440 с.

136. Комиссарова Е. Г. Об основных началах гражданского законодательства. *Журнал российского права*. 2001. № 5. URL: <http://uristy.ucoz.ru/publ/2-1-0-463>.

137. Гайдук А. С. Неприкосновенность собственности: «гражданско-правовой принцип» или «основное начало гражданского законодательства»? *Юрист*. 2002. № 8. С. 4–8.

138. Гусарєв С.Д. Нормативні принципи юридичної практичної діяльності. *Право України*. 2005. № 8. С. 22–27.

139. Комиссарова Е. Г. Об основных началах гражданского законодательства. *Журнал российского права*. 2001. № 5. С. 17–23.

140. Асланян Н. П. Основные начала российского частного права автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 2002. 50 с.

141. Голубева Н. Ю. Правова природа загальних засад цивільного законодавства. *Актуальні проблеми держави та права*: зб. наук. пр. 2008. Вип. 38. С. 18–22.

142. Лапин Б. Н. О проблемах реформирования гражданского судопроизводства в странах СНГ. *Правоведение*. 2000. № 4. С. 132–138.

143. Цыбуленко З. И. Сотрудничество социалистических предприятий при исполнении хозяйственных обязательств. Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1988. 177 с.

144. Савицкий В. М. О принципах уголовного процесса. *Проблемы кодификации уголовно-процессуального права*. М.: Юрид. Лит. 1987. С. 19–30.

145. Мала енциклопедія теорії держави і права / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. Київ: Вид-во Європейського ун-ту, 2010. 366 с.

146. Гражданское право: В 2 т. Т. I: учебник / отв. ред. проф. Е. А. Суханов. М.: Изд-во БЕК, 2003. 715 с.

147. Байтин М. И. О принципах и функциях права: новые моменты. *Правоведение*. 2000. № 3. С. 4–16.

148. Свердлык Г. А. Принципы советского гражданского права: монография. Красноярск, 1985. 480 с.

149. Басай О.В. Ознаки принципів цивільного права. *Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ*. № 2 (16). 2018. С. 68–77.

150. Бахновська І. П. Риси принципів права: теоретичні аспекти. *Наук. вісн. Ужгородського нац. ун-ту*: Серія: Право / гол. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород: «Гельветика», 2013. Вип. 23. Ч. 1. Т. 1. С. 18–22.

151. Бонтлаб В. В. Принципи цивільного процесуального права у новітніх умовах сьогодення: науково-правовий аспект. *Часопис Нац. ун-ту «Острозька академія»*. Сер.: Право. 2014. № 2. С. 1–15.

152. Андрушко А. В. До питання про загальні засади цивільного судочинства. *Вісн. Хмельницького ін-ту регіонального управління та права*. 2002. № 3. С. 55–60.

153. Ткаченко А. А. Понятие и система принципов гражданского права. *Научный журнал КубГАУ*. Краснодар: КубГАУ, 2012. № 10 (84). С. 1–20.

154. Дронов С. С. Основні підходи до визначення поняття темпоральних принципів цивільного судочинства. *Наук. вісн. публічного та приватного права*. 2018. Вип. 4. Т. 1. С. 35–39.

155. Dronov S. Implementation of the principle of procedural economy in consideration of civil cases. *Visegrad journal on human rights*. 2018. № 4 (Volume 1). P. 55–59.

156. Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980 pp.). URL: <http://sum.in.ua>.

157. Власов А. А. Гражданское процессуальное право. М., 2003. 678 с.

158. Колесниченко В. В. Принципы права Европейского Союза (к проблеме методологии исследования). URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1803/Kolesnich.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

159. Назаров І. В. Принципи побудови судової системи: монографія. Харків: ФІНН, 2009. 144 с.

160. Кройтор В. А. Система принципів цивільного процесуального права. *Вісн. Харківського нац. ун-ту внутр. справ*. 2008. № 42. С. 15–22.

161. Козлова Е. И., Кутафин О. Е. Конституционное право России: учебник. М.: Проспект, 2014, 592 с.

162. Дронов С. Критерії оцінки принципу розумного строку розгляду справи як визначального темпорального принципу цивільного судочинства. *Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24–25 серп. 2018 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. С. 39–43.

163. Дронов С. С. Система дослідження принципу розумного строку розгляду справи. *Наук. вісн. публічного та приватного права*. 2018. Вип. 5. Т. 1. С. 93–97.

164. Сорока М. О. Процесуальні строки в адміністративному судочинстві: автореф. ... дис. канд. юрид. наук. Ірпінь, 2011. 23 с.

165. Ярков В. В. Юридические факты в цивилистическом процессе. М.: Инфотропик Медиа, 2012. 608 с.

166. Гражданское право России / под ред. З. И. Цыбуленко. М., 1998. Ч. 1. 395 с.

167. Городовенко В. В. Забезпечення «розумних» строків розгляду справ: організаційно-правові аспекти. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/ 62450-128333-1-SM.pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/62450-128333-1-SM.pdf).

168. Андрійчук О. В. Процесуальні строки у цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 20 с.

169. Поляков И. Н. Разумные сроки судопроизводства: понятие и значение. URL: <http://www.justicemaker.ru/view-article.php?id=3&art=1975>.

170. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

171. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3477-15/print1512984150105050>.

172. Гуйван П. Д. Значення темпоральних чинників у практиці Європейського суду з прав людини. Поняття розумного строку розгляду справи в національному судочинстві. *Підприємство, господарство й право*. 2017. № 6. С. 24–28.

173. Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ: постанова від 17.10.2014 р. № 11. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>.

174. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: монографія. Харків: Право, 2010. 256 с.

175. Банчук О. А. Розумний строк розгляду справи у суді: європейські стандарти та українські реалії. *Адвокат*. 2005. № 11 (62). С. 7–10.

176. Согоян В. Л. Критерии оценки разумного срока в российском законодательстве. *Северо-Кавказский юридический вестник*. 2016. № 2. С. 127–134.

177. Лагута В. О. Критерії визначення розумних строків. *Форум права*. 2013. № 3. С. 328–332.

178. Буга В. В. Процесуальні засоби дотримання процесуальних строків. *Право і Безпека*. 2012. № 4. С. 254–259.

179. Dronov S. Implementation of the principle of procedural economy in consideration of civil cases. *Visegrad journal on human rights*. 2018. № 4 (Volume 1). P. 55–59.

180. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса / под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. М.: «Зерцало», 2003. 464 с.

181. Бучик А. Ю. Аналіз принципу процесуальної економії у складовій адміністративного процесу. *Часопис Нац. ун-ту «Острозька академія»*. Серія «Право». 2016. № 2 (14). С. 1–16.

182. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні: Указ Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/361/2006/print1512984154405354>.

183. Канюка І. М. Правова природа ідеї процесуальної економії у кримінальному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 1 (4). С. 224–232.

184. Проблеми оптимізації цивільного процесу в сучасних умовах судової реформи: зб. наук. матеріалів круглого столу (с. Залізний Порт, Херсонська обл., 28–29 трав. 2010 р.) / за заг. ред. О. Д. Крупчана, В. І. Бобрика. Київ: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. 143 с.

185. Шакирьянов Р. В. Действие принципа процессуальной экономии в гражданском процессе. *Вестник гражданского процесса*. URL: <http://justicemaker.ru/view-article.php?id=3&art=3784>.

186. Егорова Т. В. Проблемы соблюдения процессуальных сроков в арбитражном процессе. URL: <http://pda.tambov.arbitr.ru/news/smi/2302.html>.

187. Щеглов В. Н. Советское гражданское процессуальное право (понятие, предмет и метод, принципы, гражданское процессуальное правоотношение). Лекция. Томск: Изд-во Том. ун-та, 1976. 81 с.

188. Ференс-Сороцкий А. А. Процессуальный формализм или процессуальная экономия? *Правоведение*. 1991. № 4. С. 31–35.

189. Про проведення дослідної експлуатації підсистеми «Електронний суд» в пілотних судах: наказ Державної судової адміністрації України від 23.03.2017 р. № 367. URL.: https://apladm.dn.court.gov.ua/user files/N_367.pdf.

190. Гражданский процесс. Общая часть: учебник / за ред. Г. Л. Осокина. М.: Норма, 2008. 752 с.

191. Махмутов М. В. Принцип процессуальной экономии – начало положено. *Законность*. 2010. № 12. http://www.juristlib.ru/book_8066.html

192. Осеева Е. А. Реализация принципа процессуальной экономии в гражданском процессуальном праве. *Марийский юридический вестник*. 2015. № 4 (15). С. 112–115.

193. Бринцев О. В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи: монографія. Харків: Право, 2016. 72 с.

194. У газеті «Голос України» оприлюднено офіційне повідомлення про відкликання оголошення щодо початку функціонування ЄСІТС. URL: <http://www.vru.gov.ua/news/4727>.

195. Цихоцкий А. В. Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам. Новосибирск: «Наука», Сибирское предприятия РАН, 1997. 392 с.

196. Чуприна Ю. Ю. Концептуальні засади оцінки ефективності функціонування судової влади. *Державне будівництво*. 2009. № 2. С. 1-11.

197. Цивільний процес України: підручник / за ред. Ю. С. Червоного. Київ: Істина, 2007. 392 с.

198. Волковицька Н. О. Поняття правової свідомості та її структури: теоретичні і методологічні проблеми дослідження. *Юридична Україна*. 2010. № 2 (86). С. 29–32.

199. Пономаренко О. В. Роль принципів цивільного судочинства у регулюванні суспільних відносин. *Юрид. вісн. Повітряне і космічне право*. 2012. № 1. С. 71–76.

200. Погребняк С. П. Роль основоположних принципів права в забезпеченні прав людини. *Вісн. Акад. правових наук України*. 2009. № 1 (56). С. 71–77.

201. Захарова О. С. До питання про цивільну процесуальну форму. *Вісн. Акад. адвокатури України*. 2009. № 2 (15). С. 27–30.

202. Татулич І. Ю. Особливості застосування цивільної процесуальної форми в наказному провадженні. *Вісн. Акад. адвокатури України*. 2010. № 1 (16). С. 168–170.

203. Чечина Н. А. Норма права и судебное решение. Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1961. 78 с.

204. Горшенев В. М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе. М.: Юрид. лит., 1972. 256 с.

205. Тертишніков В. І. Цивільний процес України: навч. посіб. Харків: Видавець Вапнярчук Н. М. 2006. 256 с.

206. Перунова О. М. Загальні ознаки процесуальної форми цивільного судочинства та її вплив на судову діяльність. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (4). С. 97–102.

207. Короед С. О. Характеристика цивільної процесуальної форми захисту прав. *Держава і право*. 2011. Вип. 54. С. 368–373.

208. Харітонов Є. О., Голубєва Н. Ю., Харітонова О. І. Цивільний процес України: підручник. Київ: Істина, 2012. 536 с.

209. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: т. 4. М.: Рус. яз., 1980. 680 с.

210. Порядок ведення Єдиного державного демографічного реєстр та надання з нього інформації, взаємодії між уповноваженими суб'єктами, а також здійснення ідентифікації та верифікації постановою Кабінету Міністрів України від 18.10.2017 р. № 784. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/784-2017-п>.

211. Дузінкевич Т. І. Повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції: автореф. дис ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 18 с.

212. Жилин Г. А. Цели гражданского судопроизводства и их реализация в суде первой инстанции: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 2000. 70 с.

213. Чорнооченко С. І. Цивільний процес: навч. посіб. Київ: Центр видавничої літератури. 2005. 199 с.

214. Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 250 с.

215. Рекомендація № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах від 16.09.1986 р. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_5.pdf

216. Кіреєва Н. О., Приймак Є. П. Поняття та правова природа врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі України. *Наук. вісник Ужгородського нац. ун-ту*. 2018. Вип. 48. Т. 1. С. 95–97.

217. Цибуляк-Кустевич А. С. Перспективи впровадження інституту примирення в цивільному судочинстві України. *Вісн. Акад. адвокатури України*. 2010. №. 2. С. 187–190.

218. Противень С. Примирення сторін у вирішенні справи. Нова роль суду у вирішенні конфліктів. *Юрист & Закон*. 2018. № 3. URL: https://sk.ua/wp-content/uploads/sk_files/primirenniya_storin_vs_virishenniya_spravi.pdf.

219. Луспеник Д. Д. Самоконтроль суду першої інстанції у цивільному процесі: правова регламентація та потреба удосконалення і розширення. *Судова апеляція*. 2009. № 3 (16). С. 58–66.

220. Цивільний процес України: підручник / за ред. Є. О. Харитонova, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. Київ: Істина. 2012. 536 с.

221. Рекомендація № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя 28.02.1984 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_126.

222. Папулова З. А. Ускоренные формы рассмотрения дел в гражданском судопроизводстве: монография. М.: Инфотропик Медиа, 2014. 184 с.

223. Грамошина Н. А. Дифференциация, унификация и упрощение в гражданском судопроизводстве: монография. М.: Проспект, 2010. 264 с.

224. Ткачук О. С. Спрошене провадження – новела цивільного процесу права природа, ознаки, процедура. *Право України*. 2017. № 8. С. 45–56.

225. Жуков Д. Відповідач у телевізорі: перспективи відеоконференцій у судовому процесі. *Юрист та Закон*. URL: http://misechko.com.ua/read/publication/vidpovidach_u_televizor_i_perspektivi_vid.

226. Денисова А. М. Правовий вплив: природа та функціональне призначення. *Вісн. Львівського ун-ту*: Серія юридична. 2012. № 55. С. 3–10.

227. Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 30.06.2015 р. № 1997/дп-15. URL: <https://vkksu.gov.ua/userfiles/rishennya/2015/martynyshyn.pdf>.

228. Петрухин И. Л. Понятие оптимальности и эффективности правосудия. *Проблемы социалистической законности*: республиканский межведомственный науч. сб. 1980. Вып. 6. С. 126–131.

229. Іліопол І. М. Правова природа інституту апеляційного оскарження рішень суду першої інстанції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58. С. 388–392.

230. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кучеренко проти України» від 04.05.1999 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980017>.

231. Цивільний процес: навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін.; за ред. Ю. В. Білоусова. Київ: Прецедент, 2005. 172 с.

232. Кирилюк І. В. Право на апеляційне оскарження постанови в адміністративному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 247 с.

233. Чернушенко Є. А. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 22 с.

234. Степанова Т., Ломакіна О. Сутність апеляційного оскарження та право на апеляцію. *Господарський процес*. 2008. № 2. С. 39–41.

235. Іліюпол І. М. Строки апеляційного оскарження судових рішень. *Методологічні засади вдосконалення цивільного процесуального права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. до 150-річчя від дня народження Є. В. Васьковського* (Одеса, 8 квіт. 2016 р.) / уклад.: І. В. Андронов, Н. В. Волкова, О. В. Сатановська. Одеса: Юрид. л-ра, 2016. С. 89–93.

236. Кройтор В. А. Принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду. *Право і Безпека*. 2009. № 1. С. 198–205.

237. Жилин Г. А. Апелляция: полная и неполная. *Эж-Юрист*. 2003. № 5. С. 25–27.

238. Васильев С. В. Хозяйственное судопроизводство Украины: учеб. пособие. Харьков: Эспада, 2004. 408 с.

239. Теремецький В. І. Право особи на апеляційне оскарження вироку та процесуальний порядок його реалізації: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 229 с.

240. Цихоня Д. Ю. Правовий механізм реалізації права на апеляційне оскарження. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць* / Нац. ун-т «Одеська юрид. акад.» ; Південноукр. центр гендерних досліджень; голов. ред. С. В. Ківалов. Одеса, 2014. Вип. 51. С. 375–382.

241. Захарова О. С. Сутність інституту апеляції в цивільному процесі України. *Національний юридичний журнал*. 2015. № 12. С. 129–131.

242. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17.11.2010 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38.

243. Конституційного Суду України: Рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього

речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) 01.06.2016 р. № 2-пп/2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16>.

244. Цивільний процес України: академіч. курс: підручник / за ред. С. Я. Фурси. Київ: Вид-во Фурси С. Я.: КНТ, 2009. 848 с.

245. Конституційного Суду України: Рішення 11.12.2007 р. № 11-пп/2007. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va11p710-07>.

246. Бітов А. І. Особливості касаційного провадження в адміністративному судочинстві: дис. ... кан. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 191 с.

247. Гвоздецкий А. Обещания и техника их исполнения. URL:: <http://pravo.ua/article.php?id=10006697>.

248. Звіт про здійснення правосуддя Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду за I півріччя 2018 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/sud_statistika/stat_zvit_I_pivr_2018_zag.

249. Лесницкая Л. Ф. Некоторые проблемы пересмотра судебных постановлений в суде общей юрисдикции. *Проблемные вопросы гражданского и арбитражного процессов*. М., 2008. С. 362–363.

250. Кучеренко С. О. Касаційні строки в ЦПК України та ЦПК Української РСР: порівняльний аналіз. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 46. С. 124–129.

251. Цивільний процес України: академіч. курс: підручник / за ред. С. Я. Фурси. Київ: Вид-во Фурси С. Я.: КНТ, 2009. 848 с.

252. Гусаров К. В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 431 с.

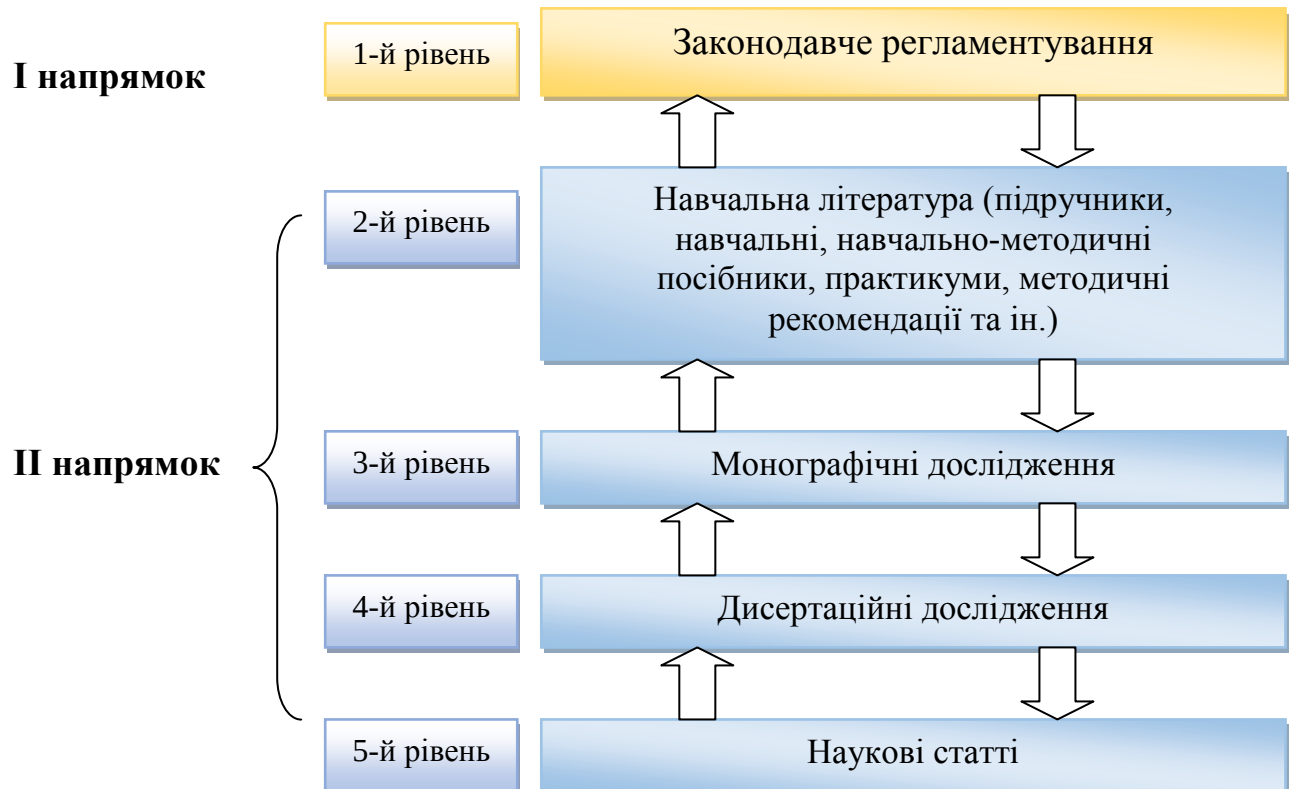
253. Про реалізацію правопросвітницького проекту «Я маю право!» у 2017-2019 рр.: Розпорядження Кабінет Міністрів України від 13.09.2017 р. № 638-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-2017-%D1%80>.

254. Романюк Я. М. Роль Верховного Суду України в забезпеченні принципу правової визначеності. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3. С. 6–13.

255. Яковлев С. Сутність касаційного провадження та предметні повноваження суду касаційної інстанції. *Вісн. акад. правових наук України*. 2012. № 2. С. 141–150.

256. Цивільний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. С. С. Бичкової. Київ: Атіка, 2008. 840 с.

257. Шерстюк В. Производство по пересмотру решений. *Хозяйство и право*. 1996. № 2. С. 22–24.

ДОДАТКИ**Додаток А****Рівнева схема****дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства**

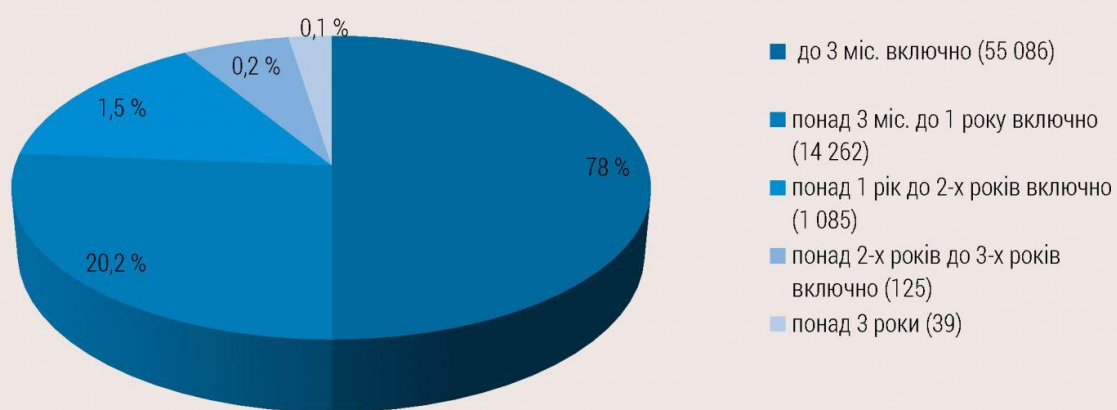
Додаток Б

**Тривалість розгляду справ цивільного судочинства
місцевими загальними судами у 2018 році**

**Тривалість розгляду справ цивільного судочинства
апеляційними судами у 2018 році**

Тривалість розгляду справ цивільного судочинства
апеляційними судами у 2018 році
(загальна кількість розглянутих справ 70 597)

Додаток В

**Періодизація процесуальних строків на різних етапах
здійснення цивільного судочинства**

	Цивільний процесуальний кодекс					
	Республіки Білорусь 11.01.1999 (зі змінами) [121]	Російської Федерації 14.11.2002 (зі змінами) [122]	Р.Р.Ф.С.Р. 10.07.1923 [115]	18.07.1963 [123]	18.03.200 4 [124]	03.10.20 17 [4]
<i>I. Строки визначені для суду у процесуальному законодавстві</i>						
Відкритт я провадже ння у справі	позовна заява про порушення справи розглядає суддя протягом трьох днів після надходження її до суду (ст. 244)	протягом п'яти днів з дня надходження позовної заяви (ст. 133)	глава VIII Кодексу чітко не визначає строк відкриття провадженн я у справі (ст. 75)	чітко не визначений строк відкриття провадженн я у справі (ст. 136)	не пізніше десяти днів з дня надходже ння позовної заяви до суду (ст. 122)	протяго м п'яти днів з дня надходж ення позовної заяви (ст. 187)
Проведен ня підготовч ого судового засідання	глава 26 Кодексу «Підготовка справи до судового розгляду» не визначає строків його проведення	Кодексом прямо не означені строки проведення підготовчого судового засідання (ст. 147)	Кодексом не передбачає ся проведення підготовчог о судового засідання	не більше як у семиденний строк (може бути продовжени й до двадцяти днів з дня прийняття заяви) (ст. 146)	протягом одного місяця з дня відкриття провадже ння у справі (ст. 129)	протяго м шістдеся ти днів з дня відкритт я провадж ення у справі (ст. 189)
Судовий розгляд	не пізніше двох місяців з дня надходження заяви до суду (ст. 158)	не пізніше двох місяців з дня надходження заяви до суду (ст. 154)	Кодексом чітко не визначений строк судового розгляду, проте вказано, що суд переходить до постановлен	встановлюю ться залежно від категорії справ: 1) трудові справи - в семиденний строк; 2) справи про стягнення аліментів і	протягом розумног о строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадже ння у справі	протяго м тридцят и днів з дня початку розгляду справи по суті. (Суд має розпочат и

			ня рішення після визнання справи достатньо з'ясованою (ст. 108)	про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також втратою годувальника, - у десятиденний строк; 3) всі інші справи - у п'ятнадцятиденний строк (ст. 148)	(ст. 157)	розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістьдесят днів з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження - не пізніше наступного дня з дня закінчення такого строку) (ст. 210)
<i>II. Строки визначені судом</i>						
Витребування доказів	Кодекс не визначає чітких строків для витребування доказів	посадові особи або громадяни, які не мають можливості подати витребуваний доказ взагалі або у встановлений судом строк, повинні інформувати про це суд протягом п'яти днів з дня отримання запиту із зазначенням	державні установи та приватні особи, які не мають можливості подати доказ, який витребує суд, або не мають можливості подати такий доказ у встановлені строки, зобов'язані	Кодекс не визначає чітких строків для витребування доказів	особи, які не мають можливості подати доказ, який вимагає суд, взагалі або у встановлені судом строки, зобов'язані повідомити про це суд із	особи, які не мають можливості подати доказ, який витребує суд, або не мають можливості подати такий доказ у встановл

		причин (ст. 57)	повідомити про це суд (ст. 143)		зазначенн ям причин протягом п'яти днів з дня отриманн я ухвали (ст. 137)	ені строки, зобов'яз ані повідом ити про це суд із зазначен ням причин протяго м п'яти днів з дня врученн я ухвали (ст. 84)
Відклада ння розгляду справи	Кодекс містить окремі норми, що регламентуют ь підстави для відкладення розгляду справи (ст. 66, 159, 282 ін.), проте чітко не обумовлює строк такого відкладення	на строк, що не перевищує шістдесяти днів (ст. 169)	Кодексом визначаєтьс я два випадках (ст. 99, 107) для відкладення розгляду справи судом на визначений ним строк	суд, відкладаючи розгляд справи, призначає день нового судового засідання, про що оголошує під розписку учасникам процесу, які з'явилися (ст. 176)	суд відкладає розгляд справи в межах строків, встановле них статтею 157 цього Кодексу (ст. 169)	суд відкладає розгляд справи в судовом у засіданн і в межах встановл еного цим Кодексо м строку (ст. 223)
<i>III. Строки визначені для учасників цивільного провадження процесуальним законодавством</i>						
Подання доказів	загального строку подання доказів Кодексом не визначається	загального строку подання доказів Кодексом не визначається	загального строку подання доказів Кодексом не визначаєтьс я	сторони зобов'язані подати свої докази або повідомити про них суд до початку судового засідання в справі. Питання про прийняття доказів після цього строку вирішується судом залежно від	сторони зобов'яза ні подати свої докази чи повідомит и про них суд до або під час попередн ього судового засідання у справі (ст. 131)	позивач, особи, яким законом надано право звертати ся до суду в інтереса х інших осіб, повинні подати докази разом з подання

				обставин справи (ст. 34)		м позовної заяви (ст. 83)
Подання апеляційної скарги	у Кодексі означена стадія визначена як касаційна інстанція. Касаційна скарга (протест) подаються в десятиденний строк з дня винесення рішення або вручення касатору на його вимогу цього рішення з мотивувальної частини (ст. 410)	апеляційні скарги, подання можуть бути подані протягом місяця з дня прийняття рішення суду в остаточній формі (ст. 321)	у Кодексі означена стадія визначена як касаційна інстанція. Строк на подачу скарги встановлюється на рішення Народних Судів двотижневий і на рішення Губернских Судів місячний з дня оголошення рішення (ст. 238)	апеляційні скарги, апеляційне подання прокурора на рішення суду першої інстанції можуть бути подані протягом одного місяця з наступного дня після проголошення рішення (ст. 292)	апеляційна скарга на рішення суду (ухвалу) подається протягом двадцяти днів після подання заяви про апеляційне оскарження. (протягом десяти днів після подання заяви про апеляційне оскарження) (ст. 294)	апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду - протягом п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення (ст. 354)
Доповнення чи зміна апеляційної скарги	відповідного права у зазначеному Кодексі не передбачається	відповідного права у зазначеному Кодексі не передбачається	Кодексом не визначається права на доповнення чи зміну скарги	особа, яка подала апеляційну скаргу, чи прокурор, що подав апеляційне подання, має право доповнити чи змінити її протягом строку на апеляційне оскарження (ст. 298)	особа, яка подала апеляційну скаргу, має право доповнити чи змінити її протягом строку на апеляційне оскарження (ст. 300)	особа, яка подала апеляційну скаргу, має право доповнити чи змінити її протягом строку на апеляційне оскарження (ст. 364)

Подання касаційної скарги	іменується у Кодексі як судовий нагляд. Наглядова скарга на судові постанови повинна бути розглянута не пізніше одного місяця з дня її надходження (ст. 442)	протягом шести місяців з дня вступу в законну силу судової постанови (ст. 376)	перегляд судових рішень Верховним Судом здійснюється не пізніше одного місяця з того дня, коли встановлені обставини, які є підставою для прохання про перегляд рішення (ст. 253)	касаційна скарга, касаційне подання прокурора подається протягом одного місяця з дня проголошення ухвали або рішення суду апеляційної інстанції (ст. 321)	касаційна скарга може бути подана протягом двох місяців з дня набрання законної сили рішенням (ухвалою) апеляційного суду (ст. 325)	касаційна скарга на судові рішення подається протягом тридцяти днів з дня його проголошення (ст. 390)
------------------------------	--	--	---	---	---	---

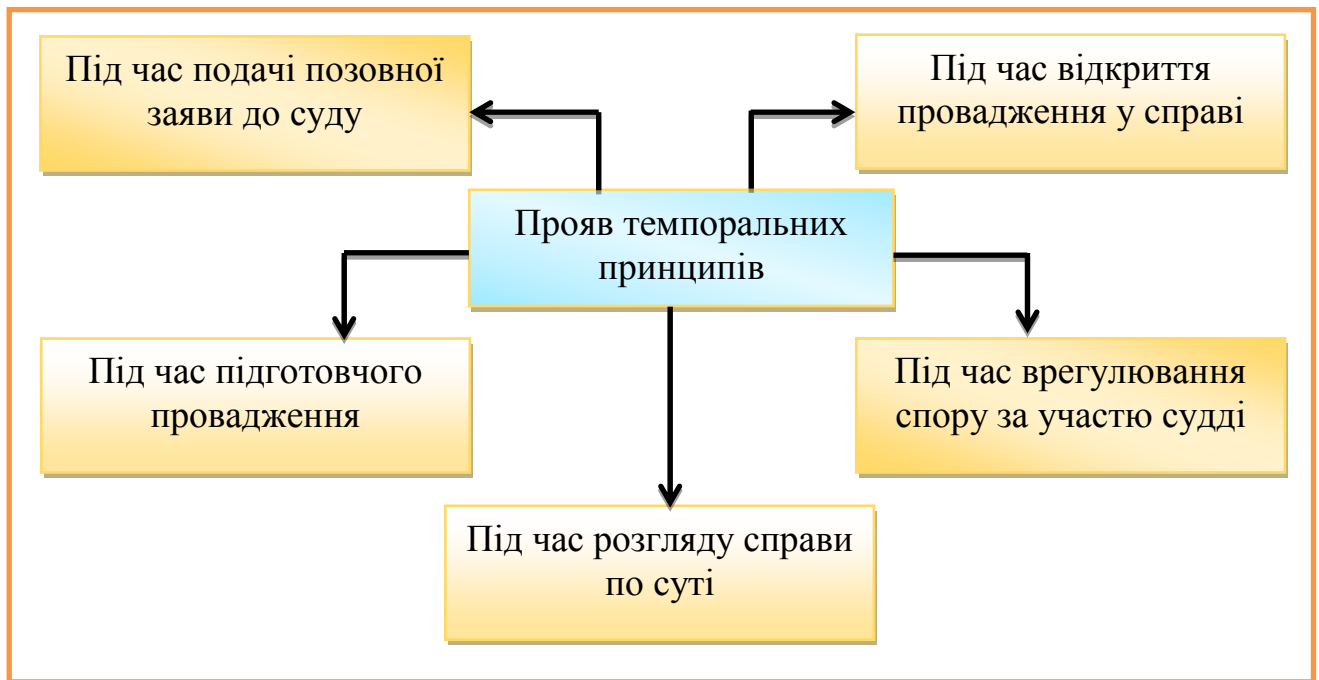
Додаток Г

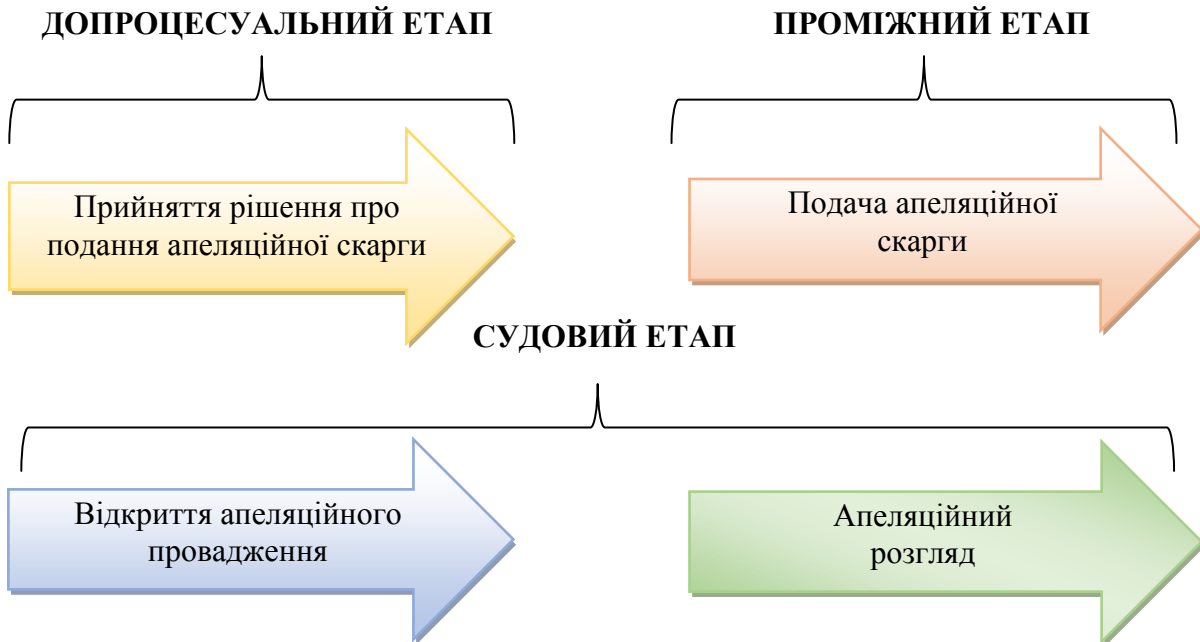
Доктринальні підходи до визначення поняття правових принципів

Додаток Д

Система впливу темпоральних принципів цивільного судочинства на складові частини судового розгляду цивільної справи в суді першої інстанції

Додаток Е**Етапи застосування темпоральних принципів цивільного судочинства
на стадії апеляційного провадження**

Додаток Ж

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Національної академії

внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

заслужений юрист України

С.Д. Гусарєв

. 2019 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертації

на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дронова Сергія Сергійовича на тему «Темпоральні принципи цивільного судочинства України» зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право в освітній процес Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: завідувача кафедри теорії держави та права, кандидата юридичних наук, доцента Завального А.М. (голова комісії), професора кафедри цивільного права і процесу, доктора юридичних наук, доцента Бурлаки О.С., начальника відділу організації та координації освітнього процесу кандидата юридичних наук Дубівки І.В., склала цей акт про те, що результати дисертації Дронова С.С. «Темпоральні принципи цивільного судочинства України» впроваджені в освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що наукові праці Дронова С.С. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі академії при викладанні відповідних навчальних дисциплін, можуть бути використані при підготовці навчально-методичних і дидактичних матеріалів та рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи здобувачами вищої освіти.

Голова комісії:

кандидат юридичних наук,
доцент

А.М. Завальний

Члени комісії:

доктор юридичних наук,
доцент

О.С. Бурлака

кандидат юридичних наук

І.В. Дубівка

Додаток II

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

7. Дронов С. Стан доктринальних досліджень проблематики темпоральних принципів цивільного судочинства. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 25-29.

8. Дронов С. Методологія дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 25-29.

9. Дронов С.С. Основні підходи до визначення поняття темпоральних принципів цивільного судочинства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 4. Том 1. С. 35-39.

10. Дронов С.С. Система дослідження принципу розумного строку розгляду справи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 5. Том 1. С. 93-97.

11. Дронов С.С. Влияние темпоральных принципов гражданского судопроизводства на регулирование гражданских процессуальных правоотношений. *Право и Закон*. 2018. № 2. С. 85-90.

12. Dronov S. Implementation of the principle of procedural economy in consideration of civil cases. *Visegrad journal on human rights*. 2018. № 4 (volume 1). P. 55-59.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Дронов С. Основні методи дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства. *Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 3-4 листопада 2017 р. Дніпро, 2017. С. 28-31.*

6. Дронов С. Особливості дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства. *Актуальні питання юридичної теорії та практики:*

наукові дискусії: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 1–2 грудня 2017 р. Харків, 2017. Ч. 1. С. 35-38.

7. Дронов С. Характеристика основних ознак темпоральних принципів цивільного судочинства. *Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 17-18 серпня 2018 р. Львів, 2018. С. 43-47.

8. Дронов С.С. Критерії оцінки принципу розумного строку розгляду справи як визначального темпорального принципу цивільного судочинства. *Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24-25 серпня 2018 року. Запоріжжя, 2018. С. 39-44.